a

b

c

magazin istoric

ANUL XXII NR. 5 (254) MAI 1988

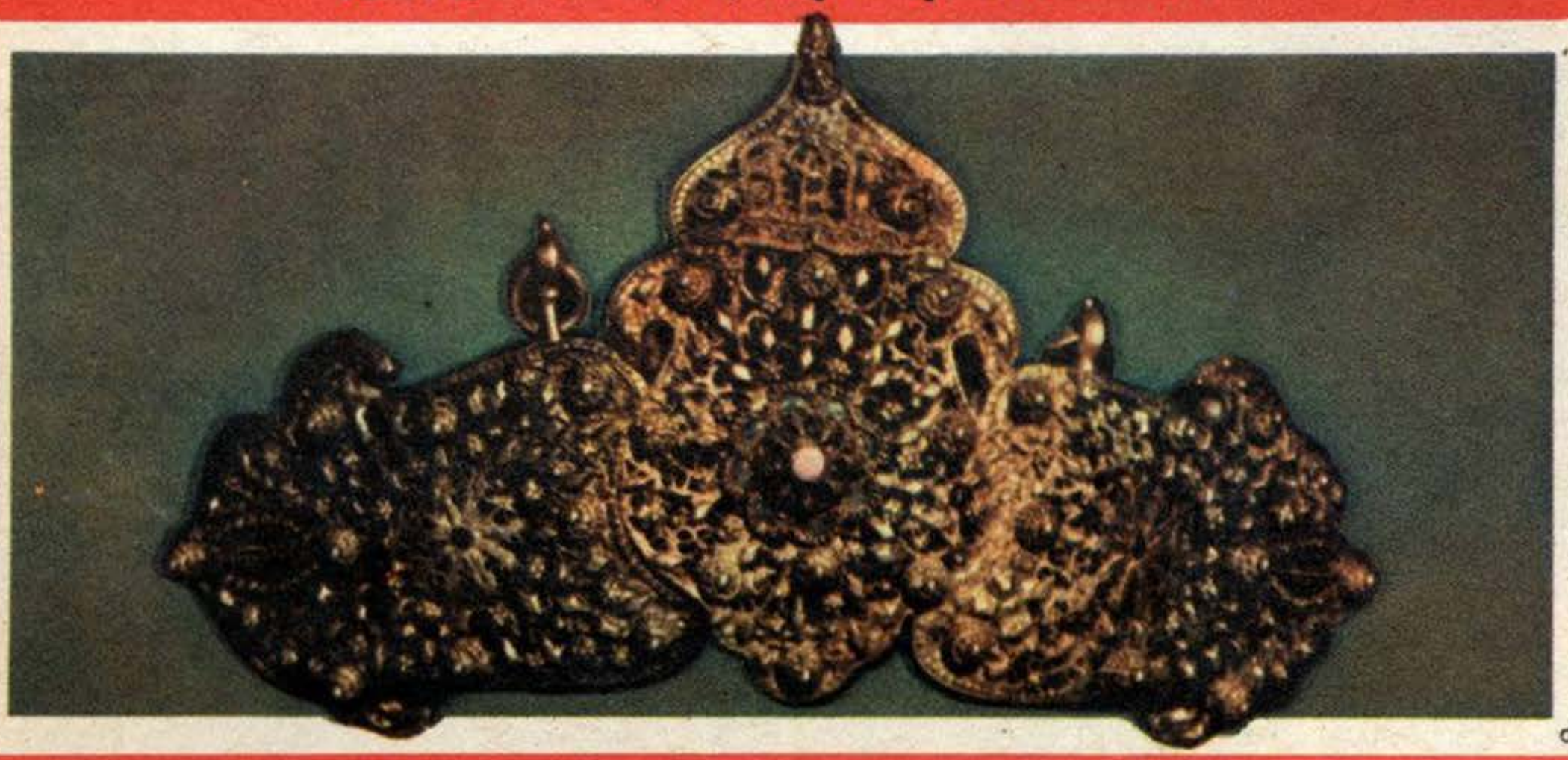

d

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XXII
Nr. 5 (254)
mai 1988

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

• Revoluţia de la 1848 şi semnificaţia ei istorică: *Ilie Ceauşescu*... 2 • Treptele unităţii şi independenţei României: *Gh. Zaharia*... 6 • 1848 — poporul întreg răspunde la chemarea ţării: *Silviu Dragomir, Pompiliu Teodor*... 12 • 1868 — Pronunciamentul de la Blaj: *Marian Ştefan*... 16

Documente româneşti inedite în arhivele din Istanbul. 1766 — „Fabrica" de postav de la Chipereşti: *Mihail Guboglu* 19

Din vremea lui Cuza. Ideea unirii rostită de naţiune: *Th. C. Văcărescu* 23

Viaţa zilnică la români în secolele XVIII-XIX 27

Constantin Dobrescu-Argeş. Biblioteca — o casă a obştii româneşti: *Romus Dima* 30

Pe urmele strămoşilor (XXV): *Ion Popescu-Puţuri* 33

În Bucureşti, acum 50 ani 48

Litoralul — un veac de istorie turistică: *Vasile Smărăndescu* 52

• 1686. Solii Siamului la Paris: *Françoise Frette*... 28 • Victor Place — arheolog: *Gabriel Iliescu*... 36 • Aprilie 1945. Ofensiva asupra Berlinului: *V. V. Grigoriev, Cornelius Ryan*... 37 • 1929-1987. De la un crah bursier la altul: *Hélène Coulonjou*... 45 • Johann Joachim Winckelmann sau aventura arheologiei: *Florentina Dolghin*... 55 • 1947. Confesiunea unui procuror de la Nürnberg (III): *Robert M.W. Kempner*... 59 • Cărţi sosite la redacţie... 58 • Poşta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① ④ Mărturii semnificative ale măiestriei artistice şi nivelului de civilizaţie ale ţărilor române în epoca medievală: a) cataramă cu pafta; b) ac de căciulă; c) corn pentru păstrarea prafului de puşcă; d) pafta; e) cutie şi detaliu al aceluiaşi obiect; f) ceas; g) cercel; h) vas de narghilea (**Viaţa zilnică la românii în secolele XVIII-XIX**, p. 27)

② Întemeietorul manufacturii de la Chipereşti, domnitorul Grigore III Ghica, aşa cum apare într-o pictură păstrată la Muzeul de artă al Repuhlicii Socialiste România (**1766: „Fabrica" de postav de la Chipereşti**, p. 19)

③ „Ilustrul arheolog Winckelmann", cum îl denumeşte Alexandru Odobescu în **Istoria arheologiei**, a studiat o viaţă întreagă monumentele antichităţii romane, cărora le-a consacrat cea mai mare parte a studiilor sale. În imagine: Arcul lui Titus, înălţat în ultimul deceniu al sec. I e.n. la Roma (**Johann Joachim Winckelmann sau aventura arheologiei**, p. 55)

REVOLUȚIA DE LA 1848 ȘI SEMNIFICAȚIA EI ISTORICĂ

General-locotenent dr. ILIE CEAUȘESCU

În ansamblul eforturilor de înnoire a structurilor și organizării pe baze moderne a societății românești în secolul revoluțiilor, deschis de marea ridicare la luptă a maselor populare de la 1784, revoluția din 1848-1849 a reprezentat un eveniment de excepțională însemnătate. Verigă a unui îndelungat proces revoluționar, această amplă ridicare populară, cu un profund caracter național și social, „a zguduit din temelii — **după cum evidențiază secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România** — vechile rînduieli feudale, care frînau mersul înainte al societății românești, a marcat începutul unei noi etape în dezvoltarea economico-socială a țărilor române, în lupta pentru libertate și o viață mai bună, împotriva exploatării și asupririi maselor muncitoare, pentru realizarea unității naționale, formarea statului național unitar român, scuturarea jugului dominației străine și cucerirea independenței și suveranității patriei noastre".

Revoluția română de la 1848-1849 a fost profund ancorată în realitățile autohtone, iar legitimitatea și cauzalitatea ei și-au avut motivații obiective în condițiile vitrege ale împilării sociale și naționale cu care poporul nostru s-a confruntat secole de-a rîndul. Ea a fost generată de însești cerințele dezvoltării societății românești, ale asigurării progresului economico-social, ale afirmării națiunii române și înfăptuirii unității sale statale, ale cuceririi independenței naționale.

Avînd la bază asemenea comandamente, fenomenul revoluționar românesc de la 1848-1849 s-a desfășurat în condițiile avîntului revoluționar care cuprinsese atunci întreaga Europă, constituind, așa cum sublinia secretarul general al Partidului Comunist Român, „cel mai înaintat avanpost al marilor mișcări politice și schimbări sociale care cuprinseseră continentul, începînd de la marea revoluție franceză din 1789".

Structuri vechi și tendințe noi

Integrată amplului curent european, revoluția română își avea rădăcinile în primul rînd în condițiile economico-sociale și politice interne. În acest sens, marele revoluționar-patriot Nicolae Bălcescu arăta, cu deplină îndreptățire, că aceasta „n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără trecut și viitor, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Cauza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sînt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși". Motivul pentru care revoluția „s-a putut răspîndi așa de repede — sublinia la rîndul său Nicolae Iorga — nu este numai contagiunea revoluționară. Evident că o revoluție este contagioasă, însă contagiunea din afară rămîne superficială atîta vreme cît nu există factorul interior". Cadrul extern a contribuit într-o anumită măsură la adîncirea contradicțiilor, a stimulat, dar nu a determinat revoluția română. Relațiile feudale de producție dominante, îngrădirile în dezvoltarea economico-socială, politică și culturală constituiau mari piedici în calea progresului material și spiritual al societății românești. Această situație era agravată de faptul că Țara Românească Muntenia și Țara Românească Moldova se aflau atît sub suzeranitatea Imperiului otoman, cît și sub „protectoratul" Rusiei. că Dobrogea se afla sub dominația Porții, iar Transilvania, Banatul și Bucovina erau încorporate în Imperiul habsburgic. Stăpînirea străină constituia un sprijin direct pentru reacțiunea feudală internă, căci marile imperii vecine se opuneau oricărui progres, fiind preocupate, înainte de toate, de jefuirea bogățiilor țării, ceea ce ducea la înrăutățirea și mai accentuată a vieții maselor largi populare. Căutînd să împiedice dezvoltarea social-economică a românilor,

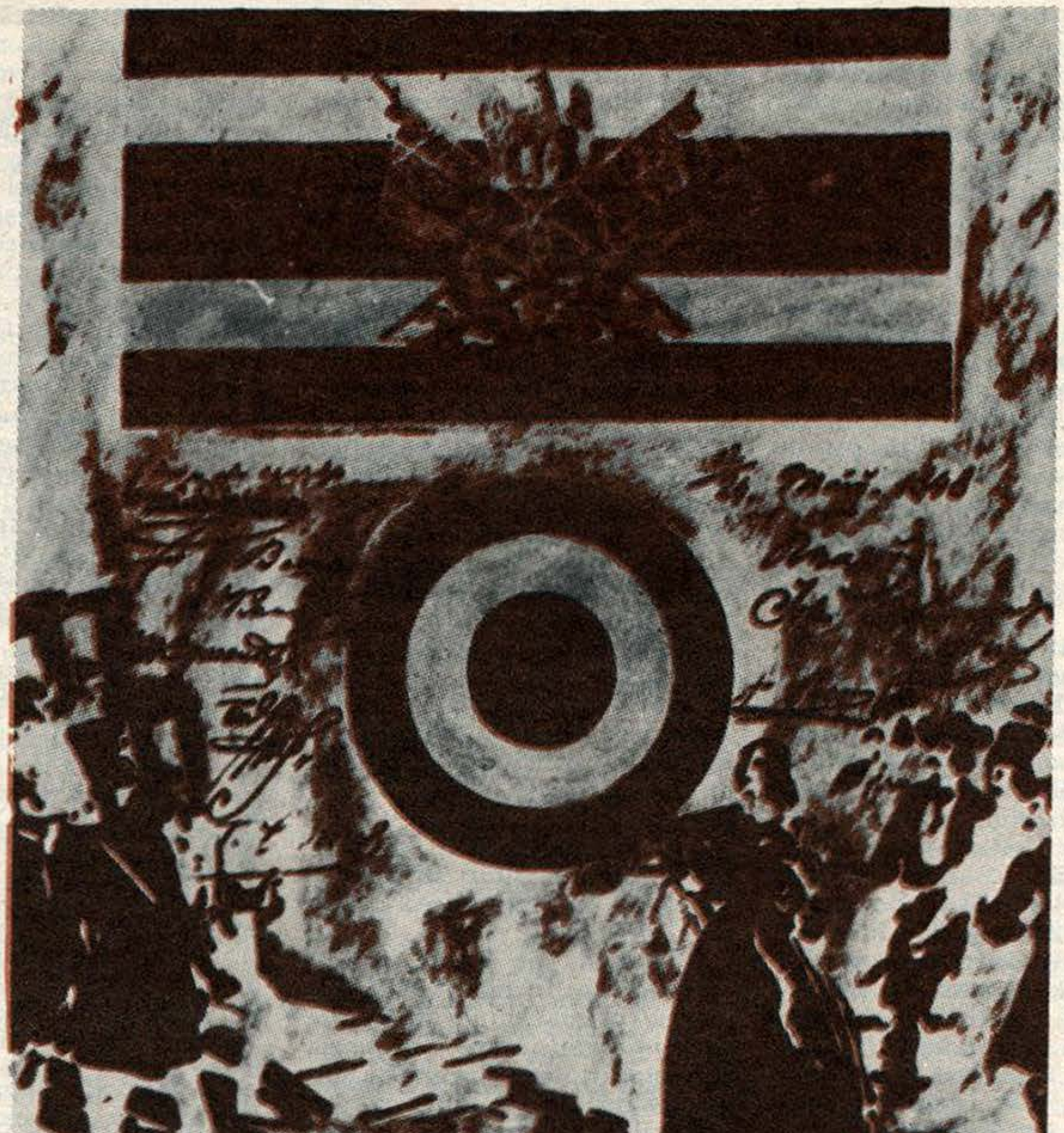

Pagină de istoric. Tablou de pictorul Vladimir Șetran consacrat revoluției române de la 1848

realizarea aspirațiilor de unitate ale întregului popor, dominația străină punea în pericol însăși ființa națiunii române.

Cum se știe, prin semnarea Tratatului de pace de la Adrianopol (1829), care cuprindea o serie de prevederi favorabile pentru Principatele dunărene (autonomie administrativă, libertatea comerțului pentru toate produsele prin abolirea monopolului turcesc, dreptul de navigație pe Dunăre cu vase proprii, stabilirea granițelor cu „statele otomane" pe talvegul Dunării și retrocedarea cetăților de pe malul stîng al fluviului), s-au deschis posibilități mai mari pentru dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor capitaliste în cadrul societății românești. Dar asumîndu-și rolul de „protectoare" a Principatelor române, Rusia țaristă a impus acestora Regulamentul organic, care, dincolo de unele elemente moderne privind organizarea și administrarea statului, a reprezentat în esență, cum aprecia secretarul general al Partidului Comunist Român, *„actul care legifera condițiile conservării și întăririi relațiilor feudale"*.

Descifrînd acest caracter al Regulamentului organic, pe care l-a analizat în celebra sa lucrare *Capitalul*, K. Marx arăta că acesta, „sub pretextul că desființează iobăgia, îi dădu putere de lege. Codicele muncii de clacă, proclamat în 1831 de generalul rus Kiseleff, a fost, bineînțeles, dictat de înșiși boierii. În acest fel, Rusia a cucerit cu o singură lovitură și pe magnații Principatelor dunărene și aplauzele cretinilor liberali din întreaga Europă".

Marea boierime deținea puterea în stat. Stimulată și de libertatea comerțului ea încerca să transforme domeniul feudal în proprietate de tip burghez, intensificînd exploatarea țărănimii și întărind regimul clăcii, prin introducerea unor norme de lucru foarte ridicate, care făceau ca cele 12 zile de clacă pe an stipulate prin lege să ajungă la 56 în Muntenia și 84 în Moldova. La toate acestea s-a adăugat accentuarea pro-

cesului de deposedare de pămînt a țăranilor astfel încît, în preajma anului 1848, boierii și mănăstirile dețineau 80% din suprafețele arabile.

În deceniile patru-cinci ale sec. XIX, cu toate greutățile determinate de stăpînirea străină, s-a produs o dezvoltare mai pronunțată a forțelor de producție. Industria a cunoscut o mai mare dezvoltare, în această perioadă intrînd în funcțiune o serie de instalații mecanice importante: în 1841 a fost construită prima moară mecanică la Iași, la Piatra Neamț și-a început activitatea prima fabrică de hîrtie, a lui Gh. Asachi, iar la Țunari lîngă București a luat ființă, în 1843, o fabrică de postav. Alte provincii istorice românești, respectiv Transilvania, Banatul, Bucovina, au cunoscut o dezvoltare industrială mai timpurie și mai accentuată, cu toate restricțiile și discrimînările puterii dominante habsburgice. Prima mașină cu aburi a fost introdusă în 1838 în domeniul minier al Zlatnei, iar la scurt timp au fost introduse mașini cu aburi la Baia Mare, Reșița și în alte localități. În toate provinciile românești s-au dezvoltat comerțul, transporturile etc. De remarcat însă faptul că în Transilvania, cu toată dezvoltarea capitalistă, marea majoritate a populației o constituia țărănimea iobagă, crunt exploatată de marea nobilime feudală. În ajunul lui 1848 din cele 1960 așezări rurale ale Transilvaniei, 1866 erau locuite de iobagi, din care peste 1 000 000 erau români și circa 213 000 maghiari. Din cele șapte zile ale săptămînii, iobagii erau obligați să lucreze pînă la cinci zile pe moșiile nobililor maghiari fără nici o plată. Populația românească, majoritară în Transilvania, suporta și asuprirea națională. Aici s-au înăsprit măsurile menite să ducă la maghiarizarea forțată a românilor. „Consider — scria în 1833 Wesselényi Miklos, unul din cei mai înverșunați adepți ai politicii de maghiarizare forțată a Transilvaniei — nu numai corect, dar și foarte necesar ca poporul de jos să nu se bucure de drepturi naționale și de reprezentare, decît dacă va deveni cu adevărat maghiar... Pentru o atît de magnifică recompensă, prețul e doar învățarea unei limbi, ceea ce nu este peste puterile nimănui. Astfel cei care acum nu vorbesc ungurește sau nu sînt unguri, pe măsură ce s-ar maghiariza, cu încetul ar primi și drepturi naționale".

Această situație social-economică și națională nedreaptă a generat o stare de profundă nemulțumire în Principatele române, ducînd la adîncirea contradicțiilor sociale și naționale, care au determinat înfruntări și convulsii în straturile cele mai adînci ale societății. Boierimea, clasa feudală care deținea rolul dominant, se împotrivea cu înverșunare oricăror înnoiri. Țărănimea — principala și cea mai numeroasă forță socială în acel timp — suferea din greu consecințele exploatării și asupririi feudale, fiind direct interesată în eliberarea națională și socială.

Totodată, pe scena socialpolitică au început să joace un rol tot mai important noile clase în ascensiune — burghezia și proletariatul. Burghezia era interesată în sfărîmarea îngrădirilor feudale, în cucerirea unor libertăți și drepturi democratice care să-i permită consolidarea poziției economice și politice în societate. Concomitent s-a dezvoltat clasa muncitoare. „*Proletariatul* — se arată în Programul partidului — *devine tot mai mult purtătorul idealurilor celor mai revoluționare ale maselor populare, exponentul aspirațiilor vitale ale întregului popor muncitor spre dezvoltarea patriei pe calea progresului, spre o viață liberă și demnă, spre făurirea unității naționale și cucerirea independenței de stat*".

Ideea dominantă: unitatea națională

Pe fondul acestor realități economico-sociale s-au desfășurat acțiunile de pregătire nemijlocită politică, ideologică și organizatorică a revoluției de la 1848. Dezvoltarea culturii naționale a jucat un rol esențial în această pregătire, prin Școala de la „Sf. Sava" din București și Academia Mihăileană din Iași. La această ultimă instituție de învățămînt superior au funcționat ca profesori: M. Kogălniceanu (moldovean), Ion Ghica (muntean), Eftimie Murgu (bănățean), Simion Bărnuțiu (transilvănean). La București, profesorii transilvăneni Florian Aaron și August Treboniu Laurian au avut, de asemenea, un rol important în pregătirea politică a revoluției. Literatura românească și-a adus un aport de seamă la pregătirea spirituală a luptei pentru unitate națională, independență și emancipare socială. V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu, Alecu Russo, I.H. Rădulescu, D. Bolintineanu, Cezar Bolliac și alți cărturari patrioți au avut o certă contribuție în această privință. De mare însemnătate au fost scrierile istorice ale lui N. Bălcescu și Mihail Kogălniceanu, care demonstrau necesitatea imperioasă a luptei pentru emancipare națională și socială. În anii care au premers revoluția și-au dovedit eficiența scrierile referitoare la trecutul nostru glorios militar. „Am preferat a lucra instituțiile ostășești înaintea oricăror altora — scria N. Bălcescu —, căci aceste instituții sînt cele mai minunate ce au avut părinții noștri, căci ele au făcut mărirea și puterea țării"; prin puterea armată, poporul român „își va lua... rangul ce i se cuvine".

Preocupată de problemele generale ale progresului, ale conștientizării și atragerii maselor largi populare la lupta pentru emancipare socială și națională, intelectualitatea progresistă a timpului a făcut din presă un important instrument de educare a maselor, de afirmare a ideilor înaintate. Este epoca în care au apărut prestigioasele publicații: *Curierul românesc*, *Albina românească*, *Gazeta de Tran-*

silvania, Dacia literară, Arhiva românească, Magazin istoric pentru Dacia.

Prin activitatea intensă desfășurată de cărturari și publiciști patrioți — I.H. Rădulescu, M. Kogălniceanu, Gh. Asachi, G. Barițiu, N. Bălcescu, A.T. Laurian, V. Alecsandri și mulți alții — literatura despre unitatea și continuitatea românilor pe aceste meleaguri, precum și despre cerința obiectivă a organizării lor într-un singur stat român unitar a luat o amploare impresionantă.

Slujind acelorași idealuri de progres, de emancipare socială și națională ale poporului român, în deceniile premergătoare revoluției au activat o serie de asociații și societăți secrete care și-au propus drept scop lupta pentru înlăturarea vechilor rînduieli și adoptarea unor forme noi de organizare a vieții sociale, politice și economice corespunzătoare schimbărilor petrecute în structura societății românești. Astfel de organizații — reunind pe reprezentanții forțelor progresiste ale societății — au luat ființă și au activat în mai toate provinciile istorice românești: Societatea literară (Goleşti, 1827), Societatea secretă română „Constituția" (Lugoj, 1840), Societatea Filarmonică (București, 1833), Frăția (1843), cărora li se adaugă mișcările revoluționare conduse de Ion Cîmpineanu (1838), Leonte Radu (1839), Mitiță Filipescu (1840) ș.a.

Unitatea națională, refacerea vechii Dacii a fost ideea care a dominat atît pregătirea cît și desfășurarea revoluției române. „Daco-România" sau „Dacia nouă", patrie reunind pe toți românii trebuia să fie un stat unic și independent. Exprimînd acest crez politic, care însufleţea pe toți revoluționarii români de la 1848, săptămînalul *Konstitucionalul* scria: „Toate țările locuite de români trebuie să se numească deobște România și să formeze un stat, pentru că toate sînt patria românilor și pentru că toți patrioții români, locuitori pe dînsele formează națiunea românească care să fie una și nedesperțită".

Se poate afirma, în concluzie, că revoluția română de la 1848-1849 a fost expresia unui proces de creștere organică a societății românești, prin ea urmînd să se rezolve contradicțiile ce barau înaintarea pe traiectoria progresului economic, social, politic, instituțional, să se rezolve problemele vitale ale unității și independenței naționale.

Fiind expresia acelorași cerințe obiective ale dezvoltării societății românești pe întregul spațiu carpato-danubiano-pontic, avînd cauze comune, desfășurîndu-se aproape simultan, revoluția română de la 1848-1849 înfățișează profunde trăsături unitare, atestate atît de conlucrarea revoluționarilor din cele trei țări române, cît și de programele pe care ea s-a sprijinit. *„Plămădită în condiții asemănătoare* — arată secretarul general al Partidului Comunist Român —, *desfășurîndu-se în aceeași perioadă, proclamînd țeluri comune, revoluția de la 1848 a avut un caracter unitar în toate cele trei țări românești*". Expresia cea mai elocventă a caracterului unitar al marii mișcări naționale de la 1848-1849 o reprezintă desigur programele revoluționare elaborate pe întreg spațiul cuprins de revoluția românească. Întocmite în locuri și împrejurări diferite, ele au numeroase elemente comune, completîndu-se reciproc și alcătuind, astfel, programul unitar de luptă al românilor[1]. În cadrul tuturor documentelor programatice elaborate — fie că e vorba de *Petiția-proclamațiune a boierilor și notabililor moldoveni*, înaintată domnitorului Mihail Sturdza la 28 martie/9 aprilie, *Principiile noastre pentru reformarea patriei*, întocmite la 12/24 mai de emigrația moldoveană de la Brașov, *Dorințele Partidei naționale în Moldova*, redactate în august 1848 la Cernăuți de Mihail Kogălniceanu, în numele revoluționarilor moldoveni, fie de *Proclamația* lui Simion Bărnuțiu din 12/24 martie, reluată apoi și dezvoltată în *Punturile națiunei române transilvane*, adoptate de Marea Adunare Națională de la Blaj din 3/15-5/17 mai, *Proclamația de la Islaz* din 9/21 iunie, *Petiția neamului românesc din Banat, Crișana și Maramureș* din 3/15-9/21 mai, *Petiția* redactată la Gura Humorului la 30 iunie/12 iulie — obiectivele unirii tuturor românilor și al dobîndirii independenței lor absolute, ale desființării servituților feudale și împroprietăririi țăranilor cu pămînt, desființării dărilor și obligațiilor de tot felul, egalității politice — cu corolarul transilvan al egalității națiunii române cu celelalte naționalități conlocuitoare, pînă atunci privilegiate —, al libertății publice și individuale, a tiparului și religiei, ale restructurării economiei, comerțului, administrației, justiției și învățămîntului pe baze capitaliste, moderne, erau omniprezente în aceste documente-program ale maselor populare de la 1848.

O importanță cu totul aparte a fost acordată problemei reorganizării pe temelii moderne, în conformitate cu principiul înarmării poporului, instituțiilor militare de apărare a țării. Emanație a concepției patriotice, profund revoluționare a fruntașilor revoluției — Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu, Avram Iancu —, programul militar a fost sintetizat în cererea înființării gărzii civice sau naționale, revendicare prezentă deopotrivă în documentele elaborate de revoluționarii munteni, moldoveni, transilvăneni, bănățeni și bucovineni. Garda națională era concepută ca premisă pentru crearea unor forțe militare unice a celor trei țări române, cu principala misiune de a apăra cuceririle revoluționare împotriva adversarilor interni și mai ales a armatelor imperiilor conservatoare și apoi de a sluji la înfăptuirea și apărarea unității statale și a independenței naționale. ■

[1] Vezi o amplă prezentare a acestor programe în *Magazin istoric*, nr. 1-6/1978.

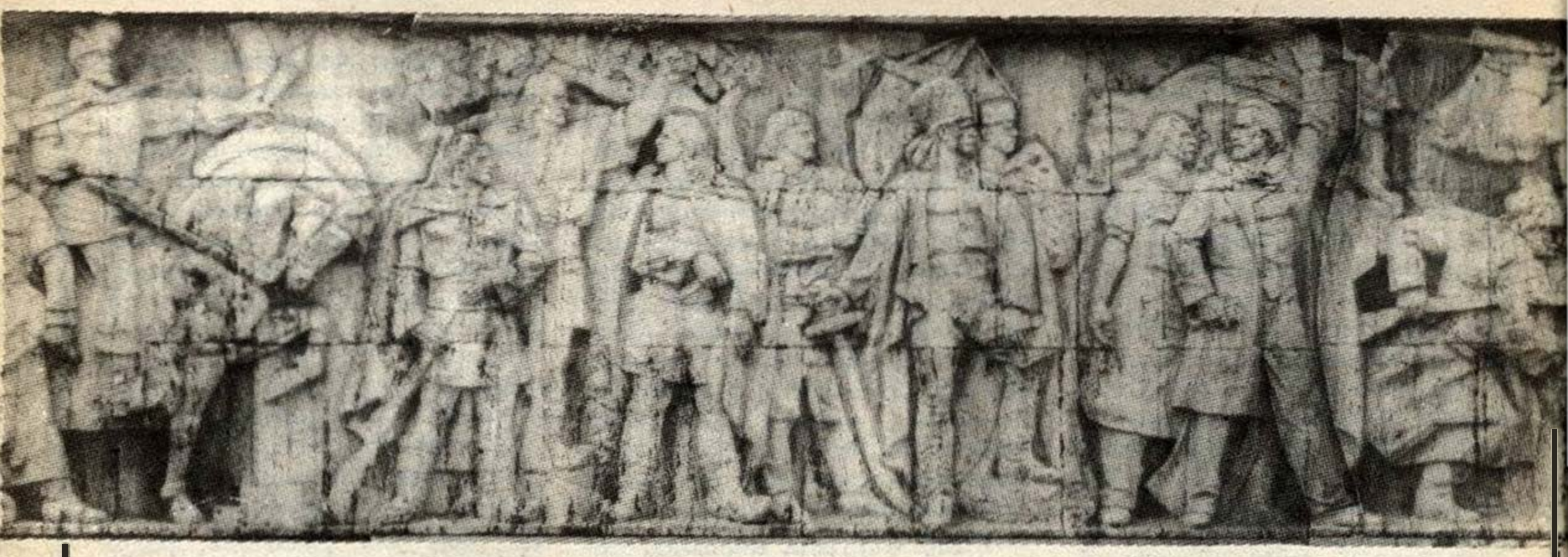

TREPTELE UNITĂŢII ŞI INDEPENDENŢEI ROMÂNIEI

GH. ZAHARIA

„Mihai — **scria istoricul Grigore Tocilescu despre voievodul primei uniri** — a rămas pururea eroul naţional al tuturor românilor, simbol de unire al fraţilor despărţiţi de vitrega soartă şi de vecinii cotropitori". „El — **sublinia, la rîndul său, Dimitrie Onciul** — a căzut jertfă pentru ideea întrupată prin dînsul, el a căzut jertfă pentru ca să adevereasc㠄 cuvîntul: nici o idee mare nu va învinge fără de jertfă". **Faptele şi numele eroului şi-au pus atît de puternic amprenta asupra acţiunii şi aspiraţiilor generaţiilor care i-au urmat, încît, observa cu îndreptăţire Nicolae Iorga,** „a-l uita pe Mihai Viteazul, acum şi întotdeauna, ar fi să ne uităm pe noi înşine, să părăsim menirea noastră".

„Menirea noastră", la început conştiinţă de sine, iar mai apoi conştiinţă naţională, a dominat toate marile ridicări la luptă revoluţionară din istoria poporului român: 1784, 1821, 1848. „Unitatea naţională — **scria Nicolae Bălcescu, unul dintre ideologii luptei pentru unitate şi independenţă naţională, referindu-se la permanenţa aspiraţiei spre unitate a poporului nostru** — fu visarea iubită a voievozilor noştri cei viteji, a tuturor bărbaţilor noştri cei mari, care întrupară în sine individualitatea şi cugetarea poporului spre a o manifesta lumii. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră şi muriră".

Exprimată limpede în programele revoluţiei de la 1848, unitatea naţională n-a putut fi împlinită datorită împotrivirii acerbe a forţelor reacţionare externe — imperiile ţarist, otoman şi habsburgic —, profund ostile tendinţei de emancipare a popoarelor, eliberării lor naţionale şi sociale, creării de state naţionale unitare. Cum se ştie, intervenţia celor trei imperii a reprimat cu forţa armelor revoluţia românilor din 1848. Evenimentele arătaseră însă limpede că „unirea României într-un singur stat — **cum scria Cezar Bolliac** — nu este o idee numai în capetele cîtorva români prea înaintaţi; nu este o idee ieşită din dezbaterile de la '48 încoace; ea a fost sentimentul naţional în toate părţile României de cînd istoria a început a ne spune cîte ceva despre Dacia".

Momente din marea luptă a poporului român pentru unitate și independență națională, așa cum sînt redate în basorelieful Monumentului Eroilor Patriei din București

„România — una mare și nedespărțită"

Obligați să emigreze, fruntași ai revoluției române de la 1848 ca N. Bălcescu, D. Brătianu, G. Florescu, A. G. Golescu, V. Mălinescu, C. A. Rosetti ș.a., constituiți la Paris în Comitetul Național Român, au desfășurat o vie activitate pentru a obține adeziunea opiniei publice și a marilor puteri respective la cauza românilor. În manifestul adresat poporului român la 20 septembrie/2 octombrie 1850, ei făceau următoarea profesiune de credință: *„Niciodată încrederea în viitorul României, una mare și nedespărțită, nu a ieșit din inima noastră. Niciodată dezunirea nu va fi păcatul la care vom cădea"*.

Războiul Crimeii, izbucnit în 1853 — punct culminant al manifestării rivalităților de interese existente între marile puteri, al luptei lor pentru supremație în bazinul Mării Negre, pentru luarea în stăpînire a Strîmtorilor și a gurilor Dunării —, a creat acele împrejurări favorabile factorilor interni, întotdeauna hotărîtori, în realizarea obiectivului legic de reunire a românilor într-un stat modern.

Dorind să sfîrșească cît mai repede războiul, puterile aliate Porții au adresat Rusiei, la 16/28 decembrie 1854, propuneri pentru încheierea păcii. După discuții preliminare, la 3/15 martie 1855, s-a deschis la Viena o conferință, la care au luat parte reprezentanții Angliei, Franței, Austriei, Rusiei și Imperiului otoman. La această conferință a fost luată în discuție și situația Moldovei și Munteniei, care „atingea foarte de aproape interesele obștești ale Europei", hotărîndu-se, între altele, trecerea lor sub „protectoratul colectiv" al puterilor europene.

Conferința de la Viena și-a întrerupt însă lucrările fără nici un rezultat. În ianuarie 1856, ele au fost reluate la Istanbul; aici, ideea unirii celor două țări române nu numai că nu a apărut deloc în discuția delegaților, dar s-a urmărit chiar întărirea suzeranității Porții. Problema Principatelor danubiene a fost abordată la Congresul de la Paris, ale cărui lucrări s-au deschis la 13/25 februarie 1856, avînd ca scop principal încheierea păcii și stabilirea „echilibrului european" zdruncinat în urma războiului Crimeii. Pe lîngă reprezentanții celor cinci puteri — Imperiul otoman, Austria, Franța, Anglia și Rusia — au participat și reprezentanții regatelor Sardiniei și Prusiei.

Delegații puterilor europene au continuat să se pronunțe pentru sau împotriva Unirii, în măsura în care constituirea statului român modern dădea satisfacție sau nu intereselor lor economice și politice. Dar în timp ce puterile europene discutau soarta națiunii române, lupta pentru Unire a intrat într-o fază nouă, antrenînd activ largi pături sociale, masele populare, toate conștiințele înaintate ale societății românești, care înțelegeau să acționeze energic, atît pe plan intern cît și pe plan extern, pentru fructificarea integrală a posibilităților create de hotărîrea adoptată de Congresul de la Paris în legătură cu consultarea dorinței locuitorilor Moldovei și Munteniei în privința viitorului lor. Numeroase publicații — *Zimbrul*, *Steaua Dunării*, *România literară* și altele — au susținut cu tărie ideea Unirii, căutînd să polarizeze toate energiile naționale în slujba împlinirii mărețului ideal. Zeci și zeci de memorii, adrese, petiții au luat calea spre cabinetele din Londra, Paris, Petersburg, Viena și Istanbul cu scopul de a demonstra vechile drepturi istorice ale românilor și de a obține fie o modificare a punctelor de vedere potrivnice sau rezervate ale unor cancelarii diplomatice, fie o acțiune mai hotărîtă din partea acelora care erau, în principiu, de acord cu ideea Unirii Principatelor române. Idealul poporului român a găsit un larg

ecou și un sprijin activ din partea unor eminente personalități științifice și culturale din alte țări, precum Jules Michelet, Edgar Quinet, J. Ubicini, Saint Marc-Girardin, Thibault, J.A. Vaillant, Paul Bataillard, Léon Plée, N.G. Cernîșevski, N.A. Dobroliubov, Marco Antonio Canini, Vegezzi Ruscalla, ca și din partea unor influente publicații franceze, belgiene, britanice ș.a.

Adunările ad-hoc au afirmat, în pofida atîtor greutăți și atîtor intrigi ale marilor puteri, dorința de unire a moldovenilor și muntenilor, dorință pe care ele au exprimat-o unanim la 7/19 și, respectiv, 8/20 octombrie 1857.

În ciuda opțiunii ferme a celor două divanuri ad-hoc, Convenția de la Paris, adoptată la 7/19 august 1858, stabilea doar unirea nominală a Munteniei și Moldovei sub titulatura de Principatele Unite ale Moldovei și Munteniei, fiecare cu domn, guvern și adunare legiuitoare proprii; deși li se recunoștea deplina autonomie, ele rămîneau în continuare sub suzeranitatea Porții, căreia îi plăteau tribut, protectoratul Rusiei țariste fiind înlocuit cu garanția colectivă a celor șapte mari puteri europene. Documentul adoptat de Conferința de la Paris cuprindea și o serie de prevederi vizînd problemele organizării administrative a Principatelor: înființarea unei Comisii centrale cu sediul la Focșani, însărcinată cu elaborarea legilor de interes comun; crearea unei curți de justiție și casație unică, reunirea armatelor sub un singur drapel și sub comanda unui șef unic, numit alternativ de cei doi domnitori.

Problema centrală a Principatelor — unirea lor într-un singur stat — rămînea esențialmente nerezolvată, impunînd deci concluzia că numai prin lupta hotărîtă a românilor putea fi realizată aspirația lor de unire. La 5 ianuarie 1859, Adunarea electivă de la Iași a proclamat, în unanimitate, drept domn al Moldovei pe colonelul Alexandru Ioan Cuza; sub presiunea maselor populare, a zecilor de mii de meseriași, lucrători, comercianți, țărani, adunați pe Dealul Mitropoliei din Capitală, Adunarea electivă de la București l-a proclamat, la 24 ianuarie 1859, domn al Munteniei tot pe Alexandru Ioan Cuza.

Frați cu frați

Ca toate celelalte acte definitorii ale istoriei noastre naționale, Unirea Principatelor — emanată din voința poporului român de unitate și libertate națională — a pus în evidență încă o dată, în modul cel mai convingător, rolul maselor ca făuritoare ale istoriei. Evenimentele de la Iași și București au reținut atenția întregii națiuni, bucurîndu-se de un deosebit ecou și în provinciile românești aflate sub stăpînire străină, românii din aceste teritorii dobîndind noi temeiuri pentru speranța lor permanentă de a se uni într-un corp comun, identificînd în actul din 1859 coloana de susținere a idealului lor.

Unirea din ianuarie 1859, înfăptuirea unor reforme structurale cerute de modernizarea societății românești, ca și politica demnă dusă de domnitorul Alexandru Ioan Cuza în raporturile cu Imperiul otoman, cu Rusia țaristă și cu celelalte puteri europene au ridicat prestigiul României, i-au netezit drumul spre o independență absolută. Înaintarea țăriipe calea progresului politic și social-economic se putea realiza numai în condițiile obținerii independenței depline, prin înlăturarea suzeranității Porții și a protectoratului celor șapte puteri europene. Guvernele române au acționat pe multiple planuri pentru înfăptuirea acestui obiectiv fundamental, invocînd și de această dată tradiția de suveranitate a românilor din trecutul istoric, recunoscută de Poartă prin tratate (Capitulații). Momentul prielnic l-a constituit criza puternică a sistemului dominației otomane în Balcani, determinată de intensificarea luptei de eliberare a popoarelor din această zonă, de izbucnirea noului conflict ruso-otoman.

Convins că România își va putea cuceri independența atît în urma unor acțiuni politice, cît și pe calea armelor, guvernul român a desfășurat ample acțiuni diplomatice care să pregătească marea bătălie a independenței absolute. El s-a orientat spre o alianță cu Rusia, încheind cu aceasta Convenția din 4/16 aprilie 1877. În baza acestei convenții și ca urmare a repetatelor incursiuni și agresiuni otomane pe teritoriul românesc, la 9 mai 1877, Parlamentul român a proclamat independența absolută de stat a României.

Atitudinea puterilor europene față de actul de voință al României a fost diferită. Poarta l-a întîmpinat cu ostilitate și proteste; Anglia și-a exprimat, de asemenea, ostilitatea; Austro-Ungaria s-a arătat rezervată, iar Germania a privit problema în raport de regimul care se asigura supușilor săi din România; Rusia a primit știrea cu surprindere și decepție, deoarece relațiile cu un stat deplin independent implicau schimbări de atitudini și metode; cît privește Franța, aceasta și-a amînat hotărîrea definitivă pînă la încheierea păcii, iar Italia a evoluat de la rezervă la atitudine favorabilă. Aceste fapte au întărit convingerea cercurilor politice conducătoare românești că independența proclamată la 9 mai 1877 trebuia consfințită pe cîmpul de luptă.

Deși, inițial, Rusia a fost împotriva participării României la război[1], desfășurarea ostilităților ruso-otomane a făcut absolut necesară intrarea în acțiune a armatei române. Abnegația și eroismul ostașilor români, evidențiate în timpul luptelor de la Plevna, Rahova și Vidin, au avut un puternic ecou în rîndurile maselor populare din provinciile românești aflate sub dominație străină, ce au văzut în acest război un eveniment din care *„va să răsară cerească libertate, unind pe frați cu frați"*.

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1977.

Sub acest aspect, războiul a relevat întregii Europe unitatea de gînd şi faptă a întregului nostru popor, unitate exprimată prin sprijinirea materială şi morală a armatei de către românii din Transilvania, Bucovina şi Banat, prin miile de voluntari din aceste provincii care au participat la lupte în cadrul oştirii române. În toate acestea, poporul vedea conturată posibilitatea viitoarei desăvîrşiri a unităţii statale. Încrezători în vitalitatea naţiunii, românii transilvăneni erau convinşi că într-o zi „dorobanţii şi călăraşii români pot porni către Transilvania", că întregul popor speră „să ajungă şi acel moment în care să poată serba şi marea sărbătoare a reconstituirii, a unităţii sale".

„Cucerirea independenţei României — apreciază tovarăşul Nicolae Ceauşescu — *a deschis o epocă nouă în istoria milenară a poporului român, afirmînd cu putere, în faţa întregii omeniri, voinţa şi hotărîrea sa de a trăi liber, stăpîn în ţară şi pe destinul său".*

„Ceea ce este al românului, lui să-i aparţină"

Schimbarea statutului internaţional al României, dublată de reunirea Dobrogei cu patria mumă, au marcat o nouă şi importantă etapă în lupta pentru desăvîrşirea unităţii politice şi statale a poporului nostru. Declanşate la scurtă vreme după cucerirea independenţei de stat a României, mişcarea memorandistă, marile acţiuni de solidaritate la scară naţională care au avut loc în toate provinciile istorice locuite de români, ecoul internaţional şi simpatia de care s-a bucurat lupta românilor transilvăneni în rîndul opiniei publice progresiste din Europa au întărit convingerea maselor largi populare că independenţa şi unitatea naţională, îngemănate organic, erau condiţii imperios necesare pentru propăşirea patriei, pentru existenţa însăşi a naţiunii române. Exprimînd cu acuitate şi profundă înţelegere acest deziderat, gazeta socialistă *Dacia viitoare* scria: *„Voim dar* [ca] *ceea ce este al românului, lui să-i aparţină, ca injusta, neomenoasa şi nedemna de secolul în care trăim* [politică] *de dominare a unei naţiuni asupra alteia să înceteze, ca românii să fie toţi liberi şi să formeze un stat, iar nu să geamă sub nişte dominaţiuni străine şi vitrege... Această unire este oare posibilă ori e numai visul unei junimi plină de iluziuni?... Dacă dreptul are vreo putere pe acest pămînt, Transilvania şi celelalte părţi ale vechii Dacii unde românii sînt în majoritate, trebuie să fuzioneze şi se vor fuziona mai curînd sau mai tîrziu în statul român".*

Într-o perioadă în care puternice mişcări naţionale burghezo-democratice au impus problema eliberării naţionale ca un principiu fundamental de organizare şi reglementare politică a vieţii popoarelor, socialiştii s-au situat în fruntea luptei pentru autodeterminare, pentru despărţirea de statele multinaţionale şi unirea celor de acelaşi neam în cadrul unor state naţionale unitare, independente şi suverane. În condiţiile politico-militare create de primul război mondial şi prăbuşirea, în februarie 1917, a ţarismului, principalul bastion al reacţiunii europene, lupta de eliberare a popoarelor asuprite a cunoscut o deosebită amploare. Sub loviturile mişcărilor naţionale ale românilor, polonezilor, cehilor, slovacilor, sîrbilor, croaţilor, slovenilor, ungurilor, Imperiul austro-ungar a intrat în descompunere, pe ruinele sale apărînd statele independente Austria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, s-a desăvîrşit procesul de unificare statal-naţională a poporului român şi a popoarelor iugoslave.

Prin hotărîrea Marii Adunări Naţionale, întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918, în baza căreia Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul se uneau cu România, se încheia lupta multiseculară a poporului român pentru reunirea sa într-un singur stat naţional unitar, independent şi suveran.

Operă epocală a întregului popor, la realizarea căreia clasa muncitoare, mişcarea socialistă îşi aduseseră o preţioasă contribuţie, Marea Unire a creat cadrul naţional, social, politic şi economic în care s-au înfăptuit o serie de reforme, menite să asigure dezvoltarea ţării pe traiectorii moderne. Dînd o înaltă apreciere istoricului act, secretarul general al Partidului Comunist Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu subliniază esenţa consecinţelor acestei împliniri, relieflnd că ea a creat *„premise pentru dezvoltarea mai intensă a forţelor de producţie, pentru accelerarea progresului economic şi cultural al ţării. În acelaşi timp, aceasta a avut ca urmare creşterea forţelor proletariatului, ale mişcării muncitoreşti revoluţionare, intensificarea luptei democratice".*

Fapte de vitejie şi înalt eroism

Angajată într-un amplu proces de reconstrucţie, de aşezare a întregii vieţi sociale, economice şi politice pe noile temelii ale statului naţional unitar, România s-a orientat spre o politică de colaborare pe multiple planuri, în primul rînd cu acele state interesate, ca şi ea, în folosirea tuturor mijloacelor paşnice pentru apărarea hotărîtă a ordinii politice postbelice. Asupra evoluţiei României, a politicii ei interne şi externe, şi-au pus însă tot mai mult amprenta deplasările intervenite în raportul de forţe pe plan internaţional. Ascensiunea hitlerismului la putere în Germania (30 ianuarie 1933) a dat naştere unui focar de război în centrul Europei, care ameninţa grav existenţa statului român. Supranumită de nazişti „poarta către Orient", România a devenit unul din principalele obiective ale planurilor agresive hitleriste, obiect de tîrguială între marile puteri, ţintă a politicii de revizuiri teritoriale din partea unor vecini ai săi.

În acele condiţii deosebit de grave ale deceniului patru al secolului nostru, masele popu-

lare, forţele politice democratice, antifasciste, în frunte cu Partidul Comunist Român, au luat atitudine fermă împotriva nazismului şi au căutat să influenţeze guvernele spre o politică externă de adîncire a colaborării cu statele vecine, de întărire a securităţii ţării. Marile acţiuni politice antifasciste desfăşurate începînd din iunie 1933 şi pînă în 1939 au evidenţiat hotărîrea poporului român, a forţelor sale democratice şi progresiste, în frunte cu comuniştii, de a apăra integritatea teritorială a ţării faţă de pericolul nazist şi al revizionismului teritorial. Adresîndu-se, în mai 1939, tuturor partidelor politice democrate cu propunerea de a se încheia un larg front patriotic, singurul în măsură să apere independenţa ţării P.C.R. sublinia: *„În faţa primejdiei din afară şi a atacului pe care statele agresoare, sub conducerea Germaniei hitleriste, îl pregătesc împotriva graniţelor ţării şi a independenţei ei, credem că se cere o unitară acţiune a tuturor partidelor hotărîte să apere această independenţă, indiferent de ideologia căreia fiecare grupare îi rămîne credincioasă"*. Partidul Comunist Român sublinia că *„unirea tuturor forţelor într-un larg front de acţiune o credem mai necesară ca oricînd, socotind totodată că tactica pasivităţii este de la început condamnată insuccesului"*.

Avînd o orientare tactică clară, verificată în cursul a numeroase bătălii antifasciste desfăşurate pînă atunci, comuniştii au transformat demonstraţiile organizate în ziua de 1 Mai 1939 într-o puternică expresie a voinţei de pace şi libertate, de independenţă a poporului român. La Bucureşti şi în alte centre ale ţării, miile de manifestanţi au demonstrat hotărîrea lor de a se opune războiului pregătit de forţele fasciste, revizioniste, de a apăra independenţa şi integritatea teritorială a patriei, scandînd lozincile: *Trăiască democraţia !, Vrem România liberă şi independentă !, Vrem respectarea graniţelor !, Jos războiul !, Jos hitlerismul !, Trăiască integritatea teritorială a României !*

23-31 august 1944:

„Am fost dezarmaţi şi capturaţi de trupele române"

De-a lungul anilor, Magazin istoric a publicat, alături de studii şi articole, reconstituiri şi evocări, şi numeroase documente inedite sau mai puţin cunoscute privind contribuţia poporului român în lupta împotriva fascismului, la scurtarea duratei războiului în Europa şi grăbirea Victoriei de la 9 Mai 1945[1].

Le alăturăm alte mărturii inedite, recent depistate în Arhiva Muzeului Militar Central, Fond „Diverse", Dosarul 989, care pun în lumină noi amănunte privind lichidarea rezistenţelor hitleriste din spaţiul insurecţional românesc şi influenţa exercitată de acţiunea românească nu numai pe planul operaţiilor militare, ci şi pe acela al zdruncinării moralului de luptă al corpului de comandă şi al soldaţilor celui de-al III-lea Reich. Este vorba de declaraţiile a patru ofiţeri superiori hitlerişti capturaţi de români în acele zile de aprige confruntări.

Colonel *Karl Freitag*, comandantul Regimentului 511 artilerie grea, din Corpul 30 armată german: „Folosind întunericul nopţii, românii ne-au atacat, infiltrîndu-se prin culturile de porumb şi vîlcele. Comandantul Diviziei 13 tancuri a adunat rămăşiţele diviziei sale şi împreună cu rămăşiţele regimentului meu am menţinut un timp un aliniament pe malul Siretului. În acest raion, Regimentul 511 artilerie a fost complet nimicit. Atacul românilor pe 25 august ne-a pricinuit mari pierderi. Rămăşiţele Diviziei 13 tancuri s-au îndreptat la 28 august spre Buzău, pentru a-şi croi drum spre nord, către Carpaţi. Deoarece Buzăul era plin de trupe româno-ruse, divizia şi-a modificat itinerarul pe direcţia Călăraşi. Românii ne-au cerut să depunem armele. Întrucît la Călăraşi s-au adunat peste 1 000 de oameni şi aveam o anumită cantitate de armament şi artilerie A.A. [antiaeriană], la început am refuzat să ne predăm şefului garnizoanei [române] şi am hotărît să ne croim drum peste Dunăre. Însă această încercare nu ne-a reuşit şi am fost dezarmaţi şi capturaţi de trupele române..."

Locotenent-colonel *Otto Langisch*, locţiitorul comandantului pentru aprovizionări al

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1971, 8/1972, 8/1973, 8/1974, 8/1976, 8 şi 12/1977, 8/1978, 8/1979, 8/1982, 8/1983, 7/1984, 7-8/1987.

Comandaturii de campanie a orașului Tîndărei: „La 25 august, șeful comandaturii noastre a plecat la Tecuci pentru clarificarea situației și primirea de dispoziții pentru acțiunile ulterioare. De pe atunci bănuiam că noul guvern român poate să întreprindă acțiuni neașteptate împotriva noastră. La 26 august, trupele române au început să tragă asupra clădirii comandaturii cu mitraliere și puști. Am opus rezistență. Atunci, deasupra clădirii comandaturii a apărut un avion românesc de vînătoare și a început să tragă cu tunurile și mitralierele de bord. Am suferit pierderi grele. Din 80 de oameni am rămas numai cu 27. Atunci, văzînd inutilitatea continuării rezistenței, am ordonat să se ridice steagul alb".

Locotenent-colonel *Johann Hörken*, ofițer-prim de stat major al Serviciului aerodrom de pe lîngă Comandamentul Forțelor Aeriene Germane din România: „Am aflat că comandamentul român are de gînd să dezarmeze unitățile germane. Atunci am ordonat imediat pazei care se găsea pe aerodromul în construcție de lîngă Călărași să se îmbarce în mașini și să plecespre Buzău. Am rămas la Călărași și m-am dus apoi pe jos la Slobozia, dar m-au luat prizonier soldații români. În momentul de față situația noastră este foarte grea".

Locotenent-colonel *Ernst Susmann*, comandantul batalionului de transmisiuni din cadrul Corpului 29 armată german: „Românii ne-au produs mari pierderi, atacîndu-ne [la 26-27 august] cu toată forța. Am încercat să-i oprim cu forțele Diviziei 13 tancuri, însă fără rezultat; conducerea și forțele speciale ale corpului au fost împinse spre Dunăre și fărîmițate sau capturate de către români". ■

Valeriu AVRAM

Subliniind semnificația demonstrației de la 1 Mai 1939, Conferința mondială pentru apărarea păcii și personalității umane, desfășurată în zilele de 13-14 mai 1939, a adoptat o rezoluție în care aprecia evenimentele din România ca pe o expresie a voinței poporului român de a lupta împotriva agresiunii și fascismului.

Documentele înregistrează prodigioasa activitate desfășurată de tînărul militant comunist Nicolae Ceaușescu cu prilejul pregătirii viguroasei demonstrații de la București. În cursul acestor evenimente, alături de tovarășul Nicolae Ceaușescu și alți militanți ai partidului, o neobosită activitate a desfășurat Elena Petrescu-Ceaușescu. Rememorînd, peste ani, evenimentele de la 1 Mai 1939, tovarășul Nicolae Ceaușescu le dezvăluia astfel întreaga lor semnificație istorică: „*Trebuie să menționăm faptul că în primăvara anului 1939, odată cu ocuparea Cehoslovaciei, în România a fost decretată mobilizarea generală. A urmat marea demonstrație de la 1 Mai 1939, care a reprezentat prima manifestare de asemenea amploare din Europa, după ocuparea Cehoslovaciei, în care poporul român s-a ridicat cu hotărîre împotriva fascismului, a războiului, pentru apărarea independenței și integrității României*".

Identificat pe deplin cu aspirațiile cele mai nobile ale poporului român, cu idealurile sale de unitate și independență națională, Partidul Comunist Român și-a îndeplinit cu cinste misiunea istorică de organizator și conducător al luptei poporului român pentru restabilirea suveranității și unității statale românești, știrbite cu brutalitate de puterile fasciste și revizioniste în vara și toamna anului 1940, pentru redobîndirea independenței naționale. Insurecția din august 1944 — care a marcat începutul Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a poporului român — a doborît regimul dictaturii antonesciene și a pus capăt alianței cu Germania hitleristă.

Odată cu răsturnarea dictaturii antonesciene și ieșirea din războiul hitlerist, România a trecut — cu întregul său potențial economic și militar — de partea coaliției antifasciste, aducînd o contribuție remarcabilă la victoria finală împotriva Germaniei naziste. În concepția P.C.R. și a celorlalte forțe politice cu care acesta a colaborat în opera de pregătire a marelui act de la 23 August 1944, eliberarea țării de hitlerişti, alungarea ocupanților horthyști din partea nord-vestică a țării anexată de Ungaria în urma dictatului fascist de la Viena din 30 august 1940, restabilirea independenței și suveranității naționale, consolidarea libertăților democratice dobîndite de popor prin lichidarea regimului dictatorial, erau strîns legate de zdrobirea Germaniei naziste — centrul fascismului și reacțiunii internaționale. Participarea României la război în cadrul coaliției antihitleriste, pentru înfrîngerea definitivă a celui de-al III-lea Reich, a devenit, în acel moment, o sarcină centrală, a cărei realizare a cerut mobilizarea tuturor energiilor națiunii.

Contribuția totală a României — în efective de luptă, precum și în personal ocupat cu împlinirea unor servicii legate nemijlocit de nevoile operative — de la 23 august 1944 și pînă la 12 mai 1945, cînd trupele române, urmărind în Cehoslovacia resturile armatelor germane înfrînte, au tras ultimele focuri de armă —, a totalizat aproape 540 000 oameni, cifră care nu cuprinde formațiunile de luptă patriotice și alți numeroși cetățeni ce au acționat în țară sau în rîndurile mișcărilor de partizani din U.R.S.S., Iugoslavia, Cehoslovacia, Franța, Belgia ș.a. „*Poporul nostru a demonstrat astfel* — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu —, *prin nenumărate fapte de vitejie și înalt eroism, că aspirația sa vitală, țelul său suprem era lichidarea fascismului — cel mai mare dușman al libertății și independenței popoarelor, al civilizației umane —, asigurarea independenței patriei, dreptul la dezvoltare liberă*". ■

1848: POPORUL ÎNTREG RĂSPUNDE LA CHEMAREA ŢĂRII

SILVIU DRAGOMIR

Personalitate reprezentativă a istoriografiei române din prima jumătate a secolului nostru, Silviu Dragomir (1888-1962) a lăsat o operă cu o vastă cuprindere tematică. Medievist de prestigiu, istoric al sud-estului european, a abordat totodată în studiile sale şi problematica istoriei moderne a secolului XIX.

Născut în comuna Gurasada, jud. Hunedoara, Silviu Dragomir a urmat studii secundare la Blaj şi Novisad, iar cele universitare la Cernăuţi şi Viena. În 1910-1911 a întreprins cercetări în arhive din Viena, Karlowitz (azi Sremski Karlovci — Iugoslavia), Moscova, Budapesta, de unde a strîns un bogat material documentar pe care l-a valorificat în studiile sale.

A fost profesor la Seminarul Andreean din Sibiu (1911-1919) şi membru corespondent al Secţiei istorice a ASTREI.

La 1 decembrie 1918, cînd la Alba Iulia cei peste 100 000 reprezentanţi ai românilor transilvăneni au proclamat unirea Transilvaniei cu România, Silviu Dragomir a îndeplinit funcţia de secretar al Marii Adunări Naţionale întrunită în acest oraş.

Avram Iancu într-o gravură de epocă

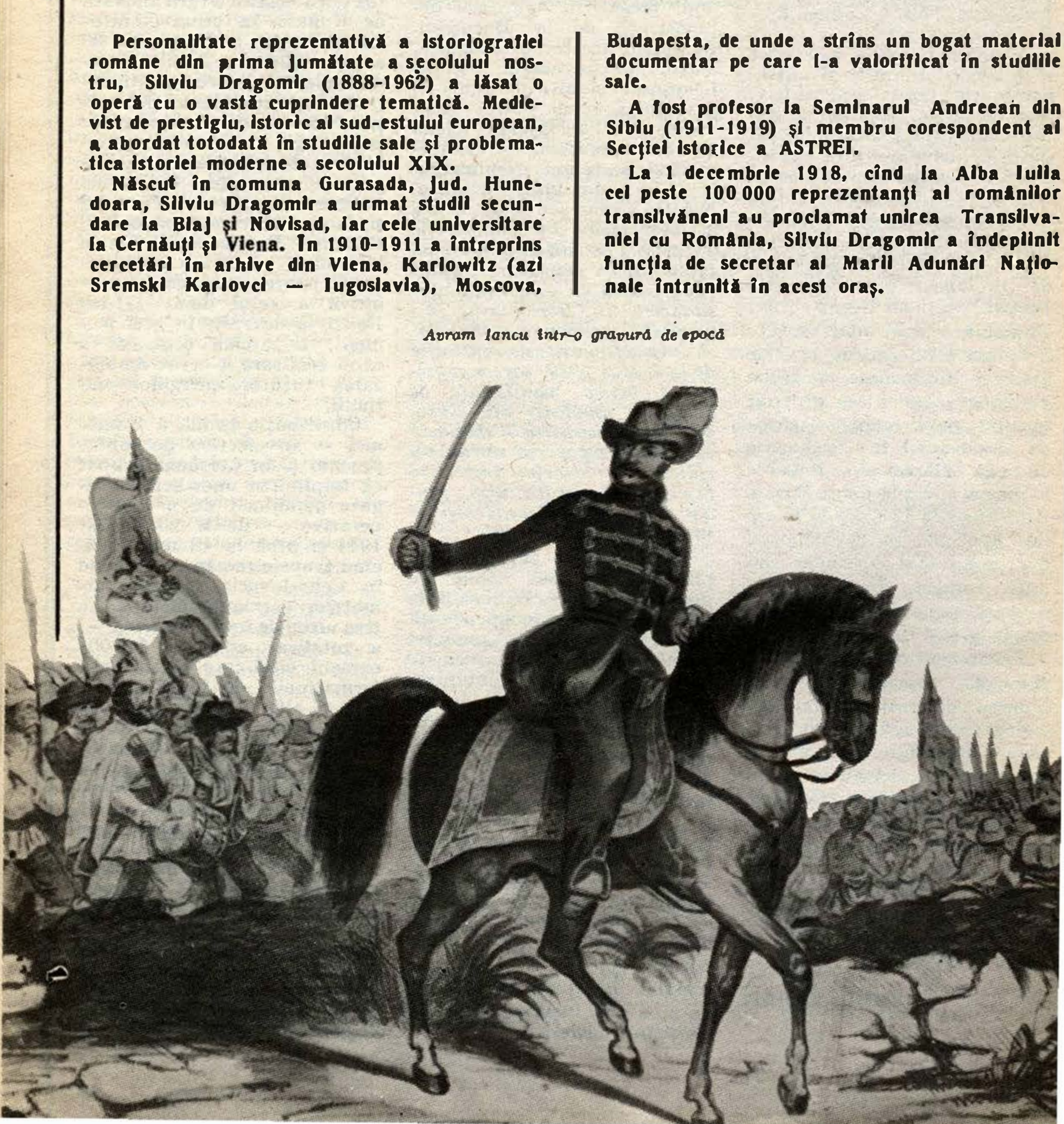

După Unire, a fost numit profesor agregat de istoria popoarelor sud-est europene la Universitatea din Cluj, apoi titular al acestei catedre (1923-1947). A condus, de asemenea, Seminarul de studii sud-est europene de pe lîngă Universitatea clujeană, întemeind, totodată, și publicația Révue de Transylvanie. În paginile cărela, împreună cu alți istorici și publiciști, a desfășurat o intensă campanie științifică de combatere a revizionismului.

A fost membru corespondent (1916) și titular (1928) al Academiei române. Între 1957 și 1962 a condus un colectiv de istorie modernă la Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca.

Dintre scrierile sale amintim Corespondența episcopului Adamovici și mișcarea de emancipare a clerului și poporului românesc în anul 1791 (1911), Istoria deșrobirii religioase a românilor din Ardeal în sec. XVIII (vol. I-II, 1920-1930), Vlahii și morlacii. Studiu din istoria românismului balcanic (1924), La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne (1943).

O direcție importantă a cercetărilor sale a constituit-o revoluția românilor de la 1848. Evoluînd pe drumul început de George Barițiu, a deschis noi orizonturi în studierea evenimentelor revoluționare din Transilvania în anii 1848-1849, al căror istoric este prin excelență. Acestei teme i-a oferit o temeinică cercetare prin apelul la o documentație copleșitoare și o interpretare care, în liniile esențiale, își păstrează și astăzi valabilitatea. Pe lîngă seria celor patru volume de Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1849, vol I-III, V, Silviu Dragomir a dedicat temeinice monografii unor conducători ai revoluției: Avram Iancu (1924 și o nouă scriere, cu același titiu, în 1965), Ioan Buteanu (1928), Constantin Romanu Vivu (1929). A proiectat, de asemenea, o Istorie a revoluției din 1848-1849, din care a apărut, în 1946, primul volum (al V-lea în cadrul seriei amintite). Cel de-al doilea (respectiv, al VI-lea) a rămas în manuscris. Din acest al doilea volum, publicăm cîteva pagini inedite, referitoare la un moment cu deosebite semnificații în desfășurarea evenimentelor revoluționare: înființarea legiunilor românești, în toamna lui 1848, fenomen istoric ilustrînd caracterul popular al revoluției de la 1848, atașamentul maselor populare față de programul social și național al revoluției.

Constituirea legiunilor românești, după cum se știe, a fost impusă de faptul că revoluționarii maghiari nu au recunoscut drepturile naționale ale românilor (ca de altfel și ale celorlalte naționi care intrau atunci în componența Ungariei — croați, sîrbi și slovaci) și au hotărît în mod abuziv, într-o dietă nereprezentativă, de tip medieval, anexarea Transilvaniei la Ungaria. Cu toate apelurile revoluționarilor români adresate guvernului maghiar, prin care chemau la satisfacerea hotărîrilor Marii Adunări Naționale de la Blaj, la colaborare și luptă comună, pentru apărarea idealurilor democratice, conducătorii maghiari au trecut la măsuri de forță prin care urmăreau să înăbușe voința de libertate și dreptate a românilor. În această situație, fruntașii revoluționari români au hotărît la a treia Adunare de la Blaj înarmarea poporului și organizarea administrativă și militară a teritoriului pentru apărarea drepturilor lor. Revoluționarii români au apărat Transilvania ca „țară" românească, fapt remarcat și de Nicolae Bălcescu, care a văzut în noua organizare manifestarea idealului revoluției naționale. Lupta purtată de legiunile românești era în apărarea principiului drepturilor națiunii, așa cum au fost formulate în discursul lui Simion Bărnuțiu și în hotărîrile Marii Adunări Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, ca drepturi colective și nu individuale.

Prin abnegația cu care s-au avîntat în luptă, prin eroismul și spiritul lor de jertfă, masele de români, în frunte cu Avram Iancu și alți prefecți și-au exprimat atașamentul față de programul revoluționar, dorința fierbinte de a vedea înfăptuite și respectate deziderateie națiunii.

Reproducem în continuare cîteva fragmente semnificative din această scriere inedită, care văd lumina tiparului în anul cînd se împlinesc 140 de ani de la desfășurarea revoluției române din 1848 și un secol de la nașterea unuia din importanții istorici ai acestui eveniment: Silviu Dragomir. În reproducerea textului am păstrat particularitățile stilistice și lingvistice ale autorului. Întreruperile din text le-am marcat cu trei puncte. Notele de subsol ne aparțin.

Pompiliu TEODOR

Încă la Blaj se hotărîse înarmarea poporului din toată Transilvania și înființarea de legiuni, în stare să ia lupta pentru libertate. Ceata lui Axentie[Ioan Axente Sever] sporită în cursul adunării avea să servească de model. Deocamdată însă în afară de munții lui Iancu, unde încă din vară s-au pregătit cadrele unei formațiuni înarmate, în celelalte regiuni românești se așteaptă cuvîntul de ordine al Comitetului[1]. E probabil că odată cu hotărîrea de a crea 15 legiuni, [Simion] Bărnuțiu și [August Treboniu] Laurian erau înțeleși încă de la Blaj asupra viitorilor prefecți, meniți a conduce cetele de lăncieri. Planul lor inițial pare a-l reproduce Mihăilașiu în

[1] La 4 mai 1848, în a doua adunare de la Blaj, s-a constituit Comitetul Național Român, cu sediul permanent la Sibiu, însărcinat cu îndeplinirea hotărîrilor Adunării și coordonarea acțiunilor revoluționarilor români (din care făceau parte Andrei Șaguna, Simion Bărnuțiu, Aron Pumnul, Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian, A.T. Laurian ș.a.). În septembrie-octombrie același an, Comitetul a coordonat înființarea legiunilor revoluționare românești.

tabloul care-l schiţează cu privire la repartizarea pe teren a legiunilor...

Legiunea întîia, avînd de prefect[1] pe Axentie Sever, cuprinde districtul Blajului. A doua, sub prefectul Vasile Moldovan, avea să se organizeze în ţinutul Mediaşului şi al Cetăţii de Baltă. Cea de a treia, cu sediul în Iernut şi în frunte cu Florian Micaş, va îngloba ţinutul Mureşului. A patra, sub Alexandru Bătrîneanu, se organiza pe Cîmpie. A cincea, în judeţul Solnocului interior, avînd ca prefect pe locotenentul Grigore Mihăilaşiu. A şasea, în districtul Chioarului, tot sub conducerea unui ofiţer imperial [din regimentele grănicereşti], a lui Atanasie Moţiu Dîmbul. A şaptea şi a opta, în judeţele Dăbîca şi Cluj, unde însă din cauză că erau controlate efectiv de maghiari, s-a amînat deocamdată constituirea legiunilor. A noua se întinde peste întreg complexul Munţilor Apuseni, cu doi prefecţi în frunte: Avram Iancu şi Simion Balint. A zecea legiune aparţinea lui Ioan Buteanu, în judeţul Zarandului. A unsprezecea, din judeţul Hunedoara, era dată sub conducerea lui Nicolae Solomon. A douăsprezecea e legiunea lui Constantin Romanul, proiectată în ţinutul Reghinului. Cea următoare, cuprinzînd districtele Sibiului şi Făgăraşului, avea să fie condusă de Iovian Brad. A paisprezecea, sub prefectul Eliseu Armatu, îngloba comunele româneşti din judeţul Albei Superioare, iar a cincisprezecea va fi legiunea prefectului Ioan Bran din Ţara Bîrsei...

Toate mărturiile epocii confirmă elanul cu care se avîntă masele româneşti în lupta de dezrobire. Prefecţii se înconjură de îndată cu colaboratorii necesari, viceprefecţi, tribuni şi centurioni, şi strîng în tabere pe lăncierii care aleargă cu miile la cea dintîi chemare. Departe de a avea caracterul unui tumult ţărănesc, acţiunea din toamna anului 1848 este diriguită cu pricepere şi îndreptată conştient spre un ţel precis. Prefecţii stau în permanent contact cu Comitetul naţional: îi trimit rapoarte şi primesc ordine... Rămîn ostaşi ai unui popor care caută să-şi izbîndească libertatea cu preţul oricăror jertfe. Prin rezultatele dobîndite unii se înalţă în consideraţia contemporanilor, alţii se învrednicesc a primi cununa martiriului, pentru a fi cinstiţi cu pietate de toate generaţiile următoare. Toţi constituie însă mai presus de orice îndoială, factorul cel mai important al revoluţiei. Se frămîntă pentru a înfiripa organizaţia necesară, conduc bătăliile, supraveghează ordinea în teritoriul ce li s-a hotărît şi îngrijesc alimentarea mulţimilor chemate în tabără. De numele lor se leagă amintirea tuturor actelor de eroism. Legendele formate în cursul revoluţiei pe ei îi învăluie cu iubire şi admiraţie.

Instalarea pe teren a prefecţilor n-a întîmpinat dificultăţi decît în apropierea Clujului. În toate celelalte prefecturi, legiunile se grupează cu însufleţire şi neîmpiedicate în jurul conducătorilor, ridicaţi din mijlocul satelor sau trimişi de Comitet. Nemulţumiri de ordin personal nu există nici luptă surdă pe scara ierarhică. Prefecţii, unii foarte tineri, se comportă ca nişte camarazi desăvîrşiţi cu tribunii şi centurionii lor. De aceea izbutesc a crea o solidaritate care va constitui cea mai puternică garanţie a biruinţei.

Cea dintîi legiune organizată a fost a lui Axentie Sever, care şi-a stabilit cartierul general la Blaj, încă în septembrie 1848, cînd şi-a asumat obligaţia de a asigura întrunirea adunării naţionale. Toată luna lui octombrie, oamenii săi au fost deprinşi în mînuirea armelor. Numărul trupei ce a reuşit să o înjghebeze e înfăţişat ca excepţional de mare. Bănuim însă că el variază înainte de 18 octombrie, cînd tinerii recruţi rămîn în tabăra de la Blaj numai atîta timp cît li se ajung proviziile aduse de acasă. După confirmarea comandamentului general al armatei, Axentie va proceda la rechiziţii şi îşi va forma unităţi stabile, a căror cifră se va fi urcat uneori pînă la 20 000...

În lipsă de armament potrivit, legiunea era nevoită să se mulţumească în cea mai mare parte cu lănci şi coase şi cu armele de vînătoare culese de la proprietarii maghiari.

Primul ordin de zi semnat de prefectul Ioane Axentie Sever, încă la 17 octombrie, îndeamnă pe centurioni şi pe „fraţii români", să respecte ordinea şi liniştea publică. Şoselele vor fi libere ziua-noaptea, pentru oricine, dacă umblă omeneşte şi nu supără pe nimeni. Persoana, casa, proprietatea şi averea e îndeobşte sfîntă şi intangibilă. Toţi sînt datori a le apăra după putinţă. Celor care abuzează de armele primite li se vor lua...

Axentie izbutise în chipul acesta să devină stăpîn nediscutat asupra teritoriului ce revenea legiunii sale. Gardiştii [maghiari] din Aiud, doar, sprijiniţi de unele formaţiuni militare, prezentau încă o primejdie pentru siguranţa lumii noi, ce lua un caracter românesc.

Nucleul în jurul căruia s-a înjghebat organizaţia militară a românilor din munţi l-au format cetele înarmate ale lui Avram Iancu. Părăsind în cursul verii Comitetul de la Sibiu, eroul nostru s-a retras la Cîmpeni, şi s-a închinat de acum cu tot zelul operei de organizare şi instruire a unor puternice formaţiuni militare... Pădurile, dealurile se umplu cu oameni înarmaţi, lăncile sclipesc, armele sună neîncetat, de la Turda pînă în Bihor. Numărul oamenilor care se înro-

---

[1] În *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, vol. II, Sibiu, 1890, p. 309, G. Barijiu consemnează că se hotărîse că „fiecare legiune va fi comandată de către un prefect şi viceprefect; organizată în cete mai mari sau batalioane, acestea să fie comandate de tribuni şi vicetribuni, subîmpărţit batalionul în cîte 10 centurii sau companii cam de 100 de oameni, acestea vor opera sub conducerea de centurioni si vice-centurioni sau căpitani".

leazã creşte cît frunza şi iarba. Împodobiţi cu frunză de stejar în pălării, defilează mîndri de-a lungul satelor sau se adună în tabără şi fac deprinderi [exerciţii]. Activitatea lor continuă clandestin şi după sosirea în munţi a detaşamentelor de armată regulată, care au arestat pe popa Balint şi pe tribunul Moga. Presa ungurească ne dă din cînd în cînd informaţii despre pregătirile moţilor şi despre neastîmpărul lui Iancu.

În toamnă, legiunea din munţi poate fi socotită de acum bine organizată, aşa cum s-a înfăţişat în ziua de 21 septembrie pe Cîmpia Libertăţii. În 19 octombrie, Iancu îşi adună oamenii în trei tabere, la Cîmpeni, sub conducerea tribunului Nicolae Corcheş, la Bistra, sub centurionul Alexandru Bistran, şi la Bucium, sub vicetribunul Dionisie Popoviciu.

Corespondenţa dintre viceprefectul român [Probu Prodan[1]] şi aiudeni [cetăţenii maghiari din Aiud] face parte din piesele cele mai caracteristice ale revoluţiei. Prodan e tipul preotului român de la '48, dar toată gîndirea sa politică denotă un radicalism liberal propriu intelectualilor din Ardeal. De aceea se adresează în ambele scrisori în rîndul întîi către meşteşugarii din Aiud, cu intenţia vădită de a se strecura în inima lor. Detestă nobilimea, care a făurit legile pînă acum în favorul ei propriu. Cele patru naţiuni încap foarte bine în pămîntul primitor al Ardealului. De ce atunci ungurii şi cu deosebire orăşenii şi membrii breslelor prigonesc pe români? Ura va îndepărta pe aceştia de oraş, paralizînd negoţul, care ar culege de la ei cîştiguri mult mai însemnate, decît au realizat de la nobilime... „De ce să tremurăm unii de alţii? De ce să pierdem timpul potrivit pentru lucru, ascuţind săbiile şi muştruluind mulţimile?" Reprezentanţii poporului român nu văd altă cale pentru a evita războiul civil, decît împăcarea...

În scrisoarea a doua dezvoltă mai pe larg unele din ideile care-l preocupă. Se adresează din nou către „bunii vecini", pe care, cum se exprimă, vrea să-i ajute, dacă altfel, nu, cel puţin cu un sfat potrivit. De ce pregătesc războiul? Au vreo justificare pentru a fi însetoşaţi de sînge? De ce îşi expun viaţa şi atrag asupra frumoaselor căsuţe din oraş ploaia de plumb, ca nişte copii în jocul cu viespi... Recapitulînd prigoana suferită şi execuţiile fruntaşilor români, exclamă: „Moartea pentru ei nu-i pedeapsă, ci destin. Cu glorie vor fi preamăriţi, fiindcă s-au jertfit pentru naţiunea lor, s-o răscumpere din robie". Invită, prin urmare, cu stăruinţă, pe cetăţenii oraşului să renunţe la război. Poporul român nu caută răzbunare. Mai mult ca oricînd, acum e momentul să se înţeleagă unii cu alţii...

În zbuciumul epic al generaţiei de la '48, legiunile constituie fără îndoială punctul cel mai luminos. Prefecţii şi tribunii îşi iau o îndoită sarcină: de a apăra poporul oprimat şi schingiuit şi de a lupta, punîndu-şi în cumpănă viaţa, pentru înfăptuirea idealului de libertate. Prin stăruinţa şi jertfa lor, revoluţia nu repetă pur şi simplu crunta răscoală de la 1784. Ea va urmări cu răbdare pe plan politic programul de pe Cîmpia Libertăţii. Organizaţia ce izbutesc a o înfiripa pare de multe ori o improvizaţie, care totuşi serveşte în felul ei cauza. Emanaţie a unui popor numeros, legiunile oferă în acelaşi timp instrumentul capabil a duce la îndeplinire idealul politic. Dintru început, Bărnuţiu îndeamnă să nu uite nici o clipă de a fi în rîndul întîi, „tribuni ai poporului", reamintindu-şi neîncetat „jurămîntul de la Blaj".

Cei mai mulţi dintre prefecţi şi tribuni devin astfel conducători de mase, eroi sau martiri. Dar nu trebuie să uităm nici însufleţirea mulţimilor, spiritul lor de jertfă şi supunerea voluntară la disciplina ostăşească şi la multiplele suferinţe şi privaţiuni.

Poporul întreg este acum în picioare spre a-şi căuta dreptul. Minunat lucru, cum acest popor ţinut în robie timp atît de îndelungat, îşi pretinde vijelios dreptul la viaţă liberă, dar recunoaşte în acelaşi timp şi existenţa celorlalte neamuri din Ardeal. ■

Ţăran român din Transilvania participant la evenimentele revoluţionare din 1848-1849

[1] Probu Simion Prodan a făcut parte din legiunea comandată de Avram Iancu. Ca viceprefect a acţionat în fruntea lăncierilor în zonele Aiud şi Teiuş pentru apărarea drumurilor folosite de oştile populare conduse de Iancu.

1868: PRONUNCIAMENTUL DE LA BLAJ

MARIAN ȘTEFAN

3/15 mai 1868. La Blaj, acolo unde în urmă cu două decenii răsunaseră glasurile celor, 40 000 români, cerînd unirea lor „cu ţara“ istoria înregistra un nou moment semnificativ al luptei pentru libertate şi unitate naţională a poporului român. Delegaţi sosiţi pentru a lua parte la sărbătorirea a 20 ani de la Marea Adunare Naţională din 3/15 mai 1848 au aprobat şi dat publicităţii un protest împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria, act săvîrşit în mod samavolnic prin pactul dualist din 17 februarie 1867 încheiat între cercurile conducătoare din Budapesta şi Viena[1].

Drept de vot numai privilegiaţilor

Pactul dualist a fost precedat, cum se ştie, de tratativele dintre cercurile nobilimii ungare şi cele ale burgheziei austriece, preocupate de găsirea unei soluţii de reorganizare a imperiului în propriul lor interes şi pentru stăvilirea luptei de eliberare naţională a celorlalte popoare ce intrau în componenţa monarhiei.

Pentru români, prima consecinţă nefastă a instaurării regimului dualist a fost suprimarea autonomiei Transilvaniei şi anexarea ei la Ungaria. Acţiunea fusese pregătită din timp şi materializată treptat printr-o serie de măsuri. Astfel, la 1 septembrie 1865, printr-un decret imperial, se hotărîse desfiinţarea Dietei de la Sibiu[2] şi înlocuirea ei cu o altă dietă, ce urma să se deschidă la Cluj, în ziua de 19 noiembrie 1865. Obiectivul unic al acesteia consta în definitivarea acţiunii declanşată de votul de la 17/29 mai 1848 al Dietei nemeşeşti din Cluj care, fără a ţine seama de voinţa românilor exprimată în cadrul Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848, hotărîse „uniunea“ Principatului Transilvaniei cu Ungaria, act ce fusese sancţionat de împăratul Ferdinand la 29 mai/10 iunie 1848. Se ştie că încorporarea Transilvaniei la Ungaria, întîrzierea aplicării şi în această provincie a unora din legile adoptate de revoluţia maghiară în martie 1848, ca şi menţinerea vechiului aparat de stat nobiliar contribuiseră la încordarea relaţiilor româno-ungare, făcînd imposibilă colaborarea în timpul desfăşurării revoluţiei. Aşadar, noua Dietă convocată pentru 19 noiembrie 1865 trebuia să asigure „dezlegarea finală şi mulţumitoare“ a problemei. Pentru aceasta, decretul imperial din 1 septembrie 1865 preciza că alegerile de deputaţi pentru noul organism aveau să se desfăşoare pe baza legii din 1791, care dădea drept de vot numai privilegiaţilor. Spre a salva cît

Centrul oraşului Blaj în a doua jumătate a veacului trecut

[1] *Magazin istoric*, nr. 3-4/1986.

[2] În acest organism politic, românii reuşiseră să aibă majoritatea, deşi numărul deputaţilor nu era în strictă concordanţă cu raportul lor numeric. Dieta din Sibiu a discutat şi votat legea egalei îndreptăţiri a poporului român şi a confesiunilor sale cu celelalte naţionalităţi şi religii din Transilvania şi legea privind întrebuinţarea limbii române, alături de germană şi ungară, ca limbă oficială.

I. Hodoș, deputat în Dieta din Pesta, un dîrz apărător al cauzei naționale românești

de cît aparențele, decretul accepta participarea la scrutin și a neprivilegiaților, dar numai dacă aceștia posedau un cens anual de cel puțin 8 florini. În acest fel, marea majoritate a românilor, neputînd depăși barajul censului foarte ridicat, s-a văzut exclusă de la vot. Rezultatul a fost cel dorit de autorități. din 108 deputați aleși, doar 14 erau români, iar din cele 190 mandate „regaliste" (deputați numiți de împărat) doar 32 au fost oferite românilor[1].

Evenimentele s-au precipitat, desfășurîndu-se pe un fond de tensiune și nemulțumire generală din partea românilor. Întrunită la Cluj și avînd majoritate zdrobitoare ungară, Dieta a votat anexarea Transilvaniei la Ungaria, după care a fost prorogată, urmînd a se proceda grabnic

[1] Cifrele sînt și mai semnificative, comparîndu-le cu acelea care exprimau componența Dietei din Sibiu: 57 români, 54 unguri și 34 sași.

la noi alegeri pentru ca transilvănenii să-și poată trimite deputați în „Dieta de încoronare" a lui Franz Iosif și ca rege al Ungariei și care își începuse lucrările la Pesta în 14 decembrie 1865. Peste voința românilor, care formau majoritatea populației Transilvaniei și care erau cei mai vechi locuitori, soarta acestei provincii, autonomia ei deveniseră obiect de tîrguială între

Doi dintre fruntașii transilvăneni care au înfruntat măsurile represive ordonate de autoritățile ungare: Iacob Mureșianu...

Habsburgi și cercurile nobiliare ungare.

Conștientă de furtuna pe care avea s-o declanșeze această acțiune în rîndul românilor, Curtea din Viena luase o serie de măsuri prin care încercase să le abată atenția. Astfel, printr-o diplomă din 24 decembrie 1864, arătîndu-se „mișcat prin părinteasca dragoste către gintea românească", împăratul Franz Iosif „se îndurase" și scosese biserica ortodoxă română de sub jurisdicția celei sîrbești (de la Karlowitz), ridicînd Episcopia ortodoxă a Transilvaniei la

...și Ioan Micu Moldovan

rang de mitropolie, cu Andrei Șaguna mitropolit. La 8 iulie. anul următor, printr-o nouă diplomă imperială, s-a înființat și Episcopia ortodoxă de la Caransebeș.

O luptă de onoare

Aceste măsuri n-au fost însă de natură să dezarmeze spiritul de revoltă al românilor. Deputații „din părțile ungurene", adică din Banat și Crișana, în frunte cu Iosif Hodoș, au protestat vehement în Dieta din Pesta împotriva sugrumării autonomiei transilvane; o scrisoare de protest — purtînd semnăturile a 1493 reprezentanți ai românilor transilvăneni — a fost înaintată împăratului la Viena. Toate aceste proteste au rămas fără urmări, dar au prilejuit ample manifestări de simpatie și solidaritate românească. O altă scrisoare, semnată de aproape o sută de persoane — între care V.A. Urechiă, Al. Papiu-Ilarian, A.T. Laurian, G. Missail, Nicolae Ionescu ș.a. — a fost trimisă din București lui Iosif Hodoș,

felicitîndu-l și încurajîndu-l pentru modul în care apărase integritatea și independența Transilvaniei în incinta Dietei din Pesta. „Lupta dar ce susțineți în această cauză mare și sfîntă — se spunea în scrisoare — e o luptă de onoare și de viață pentru întreaga națiune română. Înainte dar pe calea ce ați apucat... Arătați-le [tuturor românilor] cum vor să-i amăgească sub pretext de *Dietă de încoronare;* și fiți încredințați că veți secera [culege] binecuvîntările a toată gintea românească". Aceleași cuvinte de îmbărbătare și solidarizare le conținea și scrisoarea trimisă lui Iosif Hodoș de către 42 reprezentanți ai românilor din Craiova, între care se afla și generalul Gheorghe Magheru.

Dacă declanșarea războiului austro-prusian a suspendat pentru moment acțiunea cercurilor conducătoare din Pesta și Viena pentru perfectarea noii formule de organizare a Imperiului habsburgic, înfrîngerea catastrofală suferită de trupele austriece în această campanie a urgentat rezolvarea compromisului. În februarie 1867, contele Iuliu Andrassy a fost numit prim-ministru al Ungariei, iar în iunie împăratul Franz Iosif s-a încoronat rege al Ungariei; cîteva zile mai tîrziu, el a sancționat legea încorporării Transilvaniei la Ungaria.

O perioadă zbuciumată din viața politică a Transilvaniei se încheiase. Începea o alta, sub semnul tiraniei asupritoare a dualismului austro-ungar, care, timp de o jumătate de secol, împotrivindu-se legilor obiective ale istoriei, s-a constituit într-o blestemată „temniță a popoarelor", încercînd să le suprime dreptul sacru la existență de sine stătătoare.

Pentru „o Românie unită și liberă"

În acest climat, la 3/15 mai 1868, întruniți la Blaj, pentru a sărbători împlinirea a 20 ani de la memorabila Adunare Națională din 1848, reprezentanții românilor din Transilvania și-au făcut cunoscută poziția față de noile rînduieli printr-un document cunoscut în istorie sub numele de *Pronunciamentul de la Blaj*. „Inteligența română — se spunea în preambul —, adunată spre a serba aniversarea zilei de 3/15 mai, celei atît de memorabile în analele națiunii române, pătrunsă de însemnătatea zilei, după terminarea serbării a aflat cu cale a se aduna întru o unire, și între marginile legii a discuta, atît asupra situațiunii politice prezente, în care, în contra voinței sale, se vede aruncată, pe sine și pe națiunea română, cît și ca cetățeni credincioși... țării, asupra mijloacelor ce le consideră a fi sigur corespunzătoare spre delăturarea [înlăturarea] nemulțumirilor interne ce domnesc în națiunea română din Transilvania și se manifestă pe toată ziua din toate unghiurile țării".

Avînd în vedere toate acestea, întrunirea, „după dezbatere, precum o cerea momentul obiectului", luînd în considerare „pericolul prea învederat în care ajunse națiunea română, limba și confesiunile ei, prin starea prezentă a lucrurilor și nemulțumirea provenitoare de aici; considerînd că acesta din urmă [pericolul] nu se poate delătura [înlătura] decît punîndu-se în viață principiile de egalitate, atît națională, cît și confesională", participanții protestau împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria, exprimîndu-și atașamentul față de programul „proclamat sărbătorește" de națiunea română în „adunarea generală" de la 3/15 mai 1848[1].

Precizînd că Dieta din Pesta „noi nu o putem considera de îndreptățită a face legi valide pentru Transilvania", ei cereau recunoașterea hotărîrilor Dietei de la Sibiu din 1864 și „redeschiderea Dietei transilvane pe baza unei adevărate reprezentațiuni poporale, după drept și cuviință". În final, se preciza că protestul era rezultatul „nemulțumirii provenitoare din purcederea dînsului [regimului politic dualist] în afacerile Transilvaniei".

Publicat în ziarele și revistele românești din Transilvania, împreună cu numeroase comentarii și declarații de adeziune personale și colective, documentul a avut un mare ecou în opinia publică. Împotriva inițiatorilor săi, autoritățile au declanșat o amplă campanie de represiuni, ordonîndu-se cercetarea și punerea lor sub acuzare de către Judecătoria din Tîrgu-Mureș. Printre cei acuzați se aflau Iacob Mureșianu — redactorul *Gazetei Transilvaniei*, Vasile Rațiu — canonic și preposit la Blaj, Vlassa și Grigore Mihaly — canonici la Blaj, Ioan M. Moldovan, Gavril Pop, Alex. Micu și Dumitru Farago — profesori la Blaj cu toții învinuiți de „conturbare a păcii publice". Viile proteste ale românilor, între care interpelările deputaților lor în Dieta din Pesta, și numeroasele articole apărute în presă, au determinat guvernul ungar să sisteze procedura, la 16 decembrie 1868.

Pronunciamentul de la Blaj, operă colectivă a reprezentanților politici ai națiunii române, a marcat începutul unei noi etape în lupta pentru libertate și unitate națională. Explicînd sensurile adînci ale acestui document, G. Barițiu arăta că el izvorîse din convingerea că „fără România unită și liberă, fundată pe justiție și moralitate, nu poate fi vorba de națiune și naționalitate românească". La numai cîteva luni după lansarea *Pronunciamentului*, angajați ferm în lupta pentru făurirea „României unite și libere", românii au pus bazele propriilor partide politice (la 7 februarie 1869 — Partidul Național Român din Banat și la 7-8 martie 1869 — Partidul Național Român din Transilvania); reunite, în 1881, în Partidul Național Român, ele au jucat un rol de seamă în mobilizarea și organizarea luptei care și-a găsit încununare justițiară prin hotărîrile istorice ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. ■

[1] Vezi cuprinsul acestui program în *Magazin istoric*, nr. 2/1978.

1766: „FABRICA" DE POSTAV DE LA CHIPEREȘTI

Prof. MIHAIL GUBOGLU,
membru de onoare al Societății academice „Atatürk" din Ankara

● În vremea lui Grigore III Ghica ● Mărturii inedite din fondul „autografe imperiale" ● Istoria așezământului relatată de întemeietorul ei ● Amintirea unor lucruri bune pentru folosul locuitorilor

Începuturile producției manufacturiere, ca expresie a relațiilor de producție de tip capitalist ce apăreau în a doua jumătate a veacului XVIII și în Principatele române a suscitat interesul istoriografiei noastre, care, în pofida puținelor documente și mărturii păstrate, a căutat să deslușească acele momente legate de întemeierea, organizarea și funcționarea unor atare așezăminte, cum au fost cele de la Afumați, Pociovaliște[1] și Chiperești.

Descriind măsurile luate de domnul Grigore III Ghica[2] (1764-1767; 1774-1777) pentru a înființa în anul 1766 manufactura din această ultimă localitate, Letopisețul Țării Moldovei... — cunoscut și sub numele de Pseudo-Enache Kogălniceanu[3], **încheia astfel: „Și au făcut și o bală [sul] de postav pre frumoasă de au tremes-o la împărăție, la sultan-Mustafa, peșchiș, ca să vadă ce odor s-au făcut acestui pământ".**

Izvoare de primă mînă

Citind, cu mulți ani în urmă, rîndurile de mai sus, nu ne-am închipuit că, într-o bună zi, vom descoperi în arhivele foștilor sultani otomani, păstrate azi în Republica Turcia, nu numai izvoare de primă mînă despre acest moment important al începuturilor capitalismului la noi, ci chiar și eșantioanele — 10 bucăți de postav, de diferite culori, nu un sul, cum spunea cronicarul — expediate de Grigore III Ghica la Istanbul.

Despre fapta domnului moldovean, ce se înscria în politica de dezvoltare economică a țării în care — ca și în alte state, precum Austria, Rusia, Franța, Prusia, Polonia, — se profilau începuturile industriei naționale, nu știam, pînă acum, prea multe lucruri. Baza documentară se reducea la datele oferite de amintita cronică și la un document german, din ianuarie 1767, publicat în colecția *Hurmuzaki* (vol. V) și în care se vorbea despre o „Tuch-fabriken in der Moldau..." (o fabrică de postav din Moldova). În volumul III al *Enciclopediei României* se mai menționa faptul că Ioan vodă Calimah și, apoi, fiul său Grigore II Ghica, în anul 1761, au dat un privilegiu pentru așezarea de la Filipeni, care s-a prefăcut, în vremea lui Grigore III Ghica, într-o „fabrică nouă", la Filipenii noi, sau Chiperești. În continuare, era reprodus actul de fundație din 1 ianuarie 1766, în care se spunea că domnul „a socotit și aceasta ca să

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 12/1969; 12/1975.
[3] Autorul lui s-a dovedit a nu fi Enache Kogălniceanu, cum credea nepotul său Mihail Kogălniceanu.

deschidă şi să facă o fabrică de scos postaja [postav] pentru cea mai multă eftinătate a lăcuitorilor ţării aceştia, şi să rămînă şi un lucru de pomenire pămîntului acestuia".

Investigaţiile pe care le-am întreprins în lunile septembrie-octombrie ale anului trecut în Arhivele Imperiului otoman, păstrate la Istanbul, ne-au prilejuit descoperirea unui mănunchi de documente de excepţională însemnătate, privind motivele întemeierii, funcţionarea şi chiar înfăţişarea acestei manufacturi. Ele sînt păstrate în fondul „Autografe imperiale (Hatt-i Hümayun), a cărui denumire provine de la faptul că actele acestea, fie că purtau la emitere menţiunea autografă a sultanului: „Să se acţioneze întocmai", fie că erau văzute şi aprobate de acesta.

În catalogul documentelor din această colecţie este înregistrat rezumatul unei scrisori-cerere, sau arz, din anul 1766, prin care Grigore III Ghica anunţa înfiinţarea, începutul funcţionării şi perspectiva dezvoltării unei „fabrici de postav", cerînd să i se acorde permisiunea de a aduce lînă „din localităţile Şiştov, Nicopole..." Cererea era însoţită de o serie de anexe care conţin „desenele uneltelor", „cheltuielile pentru ateliere", „construirea unui cuptor pentru turnarea sticlei", „eşantioane de postav", „fabrica de postav şi sticlărie şi cumpărăturile". Cercetînd documentele, am constatat că în mapa respectivă existau, de fapt, nu unul ci trei arzuri domneşti. Primul de dimensiunile unui cearceaf, altul ceva mai mic, iar al treilea de 18 × 24 cm. În mapa menţionată am găsit, de asemenea, un desen amănunţit (decupat ulterior în patru părţi) înfăţişînd pînă la detaliu manufactura cu toate clădirile şi instalaţiile anexă precum şi construcţiile proiectate să fie ridicate în vara următoare. Deci, avem diagrama întregii manufacturi domneşti.

Actele au fost redactate în limba turco-osmană, într-o caligrafie cît se poate de frumoasă. În partea de jos figurează semnătura domnului, întărită cu sigiliul domnesc, de formă hexagonală şi avînd în mijloc capul de bour, pe margine motive florale, iar deasupra o coroană. Documentele şi anexele sînt însoţite de un rezumat foarte amplu, *un telhis*, adică raport, prin care marele vizir îl informa pe sultan despre conţinutul lor. Acesta poartă data de 27 noiembrie 1766 (24 cemâzi iil ahîr sene-i 1180). La această dată au fost deci înregistrate actele respective în cancelaria divanului imperial. Nefiind datate, nu ştim dacă cele trei arzuri amintite au sosit în acelaşi timp, sau la momente diferite.

„Un lucru care să nu fi mai fost"

Documentele ne oferă date inedite, de însemnătate deosebită, privind organizarea, alcătuirea şi caracterul uneia din primele manufacturi întemeiate pe pămîntul ţării noastre, cît şi prima imagine-desen a unei asemenea stabiliment din sec. XVIII. Înainte de a le prezenta în premieră cititorilor revistei *Magazin istoric*, cîteva cuvinte despre iniţiatorul manufacturii de la Chiperești.

Plină de lumină ne apare figura lui Grigore III Ghica din *Letopiseţul Ţării Moldovei*... Autorul acestuia, contemporan cu evenimentele, descrie, cu parfum de epocă, eforturile domnului de a reface ţara pustiită de războaiele purtate de imperiile vecine. Dornic să pună stavilă fiscalităţii excesive şi corupţiei, voievodul a ales „boieri de ispravă de au făcut ispravnici pe la ţinuturi, dîndu-le mari poroncă ca să fie cu mari dreptate săracilor, neîngăduind pe nime ca să-i calce şi să-i năpăstuiască". De asemenea, le-a interzis tuturor boierilor să primească „mită de pe la săraci cît de puţin", iar „satelor de la ţinuturi încă le-au pus bani [dări] după putinţa lor, dîndu-le ţidulă de cîţi bani să de pe an şi de cîte ori într-un an şi pentru ce să de

În pp. 20 şi 22: uneltele folosite în manufactura de la Chiperești, reproduse după desenul executat la porunca domnitorului Grigore III Ghica

acei bani". A orîndnit şi vămile — ne spune cronicarul — a ridicat trei şcoli, lîngă Mitropolie, pentru învăţătura copiilor şi „văzînd că s-au înmulţit norodul în Eşi şi apa le este puţină, au socotit să aducă apă să aibă săracii îndistul. Şi aşa au adus din trii-patru locuri, cu mari cheltuială, făcînd doaî cişmele minunate şi frumoasă, plini de apă". Domnul a fost şi un mare patriot. El a plătit cu viaţa protestul său pentru „răşluirea" Bucovinei de către austrieci.

Grigore III Ghica „căuta în tot chipul ca să poată găsi o mijlocire ca să facă un lucru cari să nu fi mai fost al'dată în ţara aceasta. Şi aşa au socotit că să va pute ca să facă postav aice în ţară". Fiind nemulţumit că boierii cheltuiau prea mult cu „straile lor şi a femeilor", a încercat să dea poruncă „să nu poarte fieştice strai [haine bogate] dar să lăsă, căci mulţi nu pute ca să ţii ace poruncă şi apoi trebue să să pedepsască şi să arăta domnul rău cătră norod". A găsit atunci altă soluţie: „şi-au făcut singur mărie-sa un rînd de straie de postav: libadè şi giubè şi într-o zi, făr-de-veste, au eşit îmbrăcat cu ele la divan. Cari, într-aceeş zi, văzînd oamenii măriii-sale, s-au ruşinat cu toţii... şi aşa, piste doaî-trii zile, au început şi ei fieştecari a puni libadele de postav şi giubeli. Aceste văzînd boerii păminteni, au început şi ei a-şi faci. Şi aşa, în scurtă vreme, s-au rădicat ace cheltuială nebuniască a strailor, nezicînd domnul nimărui nemică". Aceste ştiri au fost semnalate şi de istoricii A.D.Xenopol, I.I.Nistor, C.C.Giurescu.

Datele oferite de cronica internă sînt completate acum de raportul marelui vizir şi al lui reis-efendi: „Prin această [acţiune] numitul [voievod] urmăreşte plata datoriilor interne [ale ţării] şi scutirea [supuşilor] de dările obişnuite şi neobişnuite. Aceste condiţii avantajoase şi ocrotitoare fac ca maiştrii şi muncitorii din toate părţile să se grăbească să vină cu familiile lor [la angajare]. Ducînd tratative cu meşterii sosiţi au înfiinţat în apropiere de tîrgul Iaşi, în localitatea numită Frumoasa, două ateliere mici, drept model; iar pentru ţesutul postavului au folosit o moară în formă de vîrtej, pe un rîu ce li s-a părut potrivit". Existenţa celor două ateliere experimentale de la Frumoasa, ne este acum semnalată pentru prima oară, pentru că nici cronica internă, nici vreun alt izvor, după ştirea noastră, nu pomenesc de ele.

Raportul vizirului relatează în continuare, pe baza arzurilor domneşti cum s-a ales locul de la Chipereşti. „Dupâ ştirile maiştrilor şi meşterilor, au trimis oamenii, cu însoţitori, atît la rîul Prut cît şi în împrejurimile altor rîuri. Aceştia, după o cercetare amănunţită, au raportat voievodului că au ales malul micului rîu Jijia, care curge în apropiere de tîrgul Iaşi şi la o depărtare de o oră şi jumătate, pe malul [apei], se află [satul] Chipereşti. Acesta era locul convenit pentru clădirea morii şi folosirea cu succes a apei. După raportarea acestei situaţii, însuşi voievodul a mers acolo şi a găsit că locul este potrivit, chibzuind ridicarea chirhanalei pe locul de mai sus". Din cronica internă ştim că acolo se găseau „morile unii mănăstiri Hrişcăi, cari măcina făină".

Toate acareturile şi ustensilele

Mulţumit de alegerea făcută, Grigore III Ghica „cumpără terenul pădurii din împrejurimi, de la un proprietar şi îl defrişează — ne spune în continuare documentul otoman. Apoi, numind mulţi lucrători au construit un cuptor pentru vopsitul lînei, precum şi un număr de opt ateliere. În spatele atelierelor au clădit mai multe case pentru locuinţele muncitorilor şi copiilor lor. Au aşezat aici ateliere cu menghine, războaie de ţesut, darace, vîrtelniţe şi tot ceea ce era trebuincios pentru chirhanaua de postav. Şi au pus asupra lor un zapciu [numit] căpitan, iar pentru administraţie şi supraveghere au acordat conace pentru omul voievodului; s-a clădit un număr de 30 case moldoveneşti, unde să locuiască raiaua care se angajase să se îndeletnicească cu meşteşugul [postăvăritului]. Şi astfel, chirhanaua a fost dotată şi completată cu toate acareturile şi sculele necesare". Pentru paza „sculelor [manufacturii], a locuinţelor muncitorilor şi a magaziei de lînă s-a ridicat o clădire de cărămidă cît un han, procurîndu-se cele trebuincioase".

Pe baza desenului ce însoţeşte documentele menţionate şi care — cum am mai arătat — reprezintă clădirile manufacturii şi uneltele folosite în cadrul atelierelor, putem reconstitui în detaliu construcţiile ridicate de domn. Erau reprezentate, în partea stîngă sus, casa „căpitanului", 13 case pentru „raialele angajate", iar în faţa lor casa paznicilor postăvăriei. În mijloc apare un ancadrament liber, unde — cum se explica în legendă — urma să se ridice o altă construcţie. Alăturat se găsea clădirea cea mare a manufacturii, de „45 arşini (1 arşin = 0,7112 m) lungime şi 10 lăţime". Avea două uşi de acces şi 11 odăi: trei mari, pentru ateliere, şi opt odăi pentru muncitori. Ceva mai sus de clădirea propriu-zisă a manufacturii figurează două imobile cu cîte cinci odăi: două pentru ateliere şi trei pentru muncitori. În dreapta sus, printre copaci, se distinge o construcţie cu pridvor, probabil o biserică.

În faţa clădirii celei mari se văd cinci căsuţe, cu cîte două ferestre; aici au fost locuinţele maiştrilor ţesători. În dreapta, apare o magazie pentru păstrarea postavului, iar sub aceasta o tocilărie.

În sfîrşit, mai erau figurate un drum ce ocolea balta Jijia, pe malul căreia se aflau moara şi casa morarului, cît şi clădirea boiangeriei, cu două

cazane mari de aramă și cu butoaie pentru vopsele, cum precizează textul explicativ.

„Era pentru folosul lor"

Manufactura începuse deja să producă postav, cînd sosirea iernii 1766-1767 l-a obligat pe Grigore III Ghica să amîne terminarea unora din construcții pînă în primăvara următoare. În acest timp, în cele patru ateliere amintite, „vor lucra cu foarfecele speciale muncitorii lor, care sînt acolo — ne spune raportul citat. Și într-un atelier vor țese postav fin, într-altul postav mijlociu, iar în celălalt postav inferior. În ce privește unele ateliere lipsă, se vor strădui pentru atragerea și procurarea de meșteri și muncitori, așteptîndu-se sosirea lor".

La prezentarea eșantioanelor, se indica și prețul pentru un arșin: cel fin costa 2 curuși, iar cel mijlociu și inferior sub un curuș (aproximativ 65 parale).

Tot din document aflăm că sumele cheltuite pînă în acel moment se ridicau la 50 pungi, adică aproximativ două milioane și jumătate aspri. Domnul își exprima dorința de a ține o evidență strictă a veniturilor și cheltuielilor, într-o condică specială, pentru a putea stabili „ce sumă de cîștig va rămîne ca dobîndă din modelele țesute".

Voievodul solicita sprijinul sultanului pentru a putea procura „lînă din locurile potrivite", căci „din experiență, s-a constatat că pentru postavul fin ar fi necesară lîna [oilor] din Șiștov, Nicopole... și Țara Românească. Maiștrii, fiind atenți, au dat de știre că țesăturile provenite din lînă de prin acele împrejurimi au reieșit mai ieftin". Și s-ar fi putut obține astfel un postav de calitate superioară „asemănătoare cu aceea a postavului din lînă de Alger, sau cu a celui obținut din lînă procurată prin „esnaful de lînă spaniolă". Desigur, era vorba de lîna fină merinos.

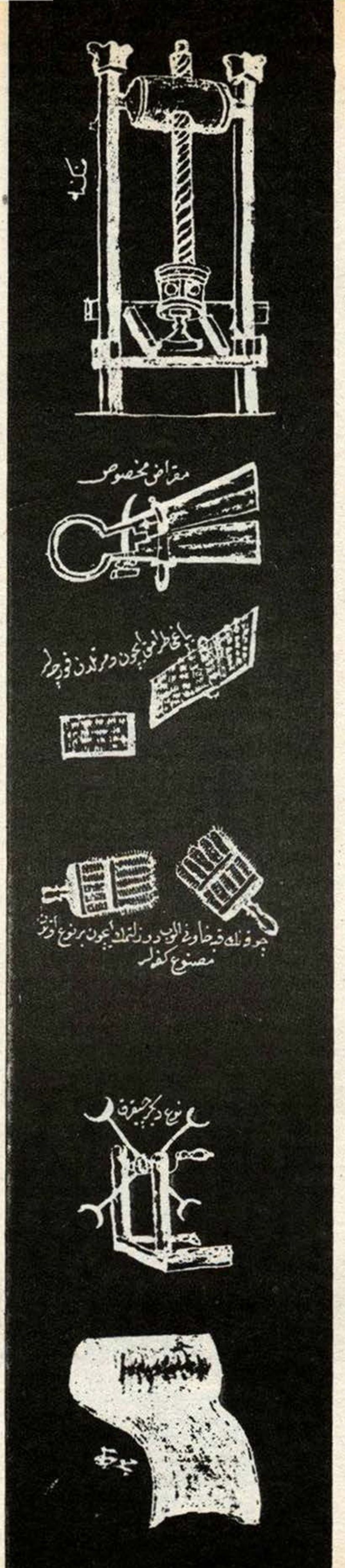

Documentul precizează că domnul intrase în legătură și cu cîțiva meșteri buni, turnători de sticlă și aceștia îl asiguraseră că „se angajează să toarne diverse vase și sticlărie și geamlîcuri speciale și au început să construiască un cuptor pentru sticlărie și să toarne [sticlă] în județul Hîrlău (kazaua Hurlui) din Moldova". Domnul promitea să trimită, cît de curînd, și modele din sticlăria pe care o producea.

Dar Grigore III Ghica nu a reușit să își ducă la îndeplinire și aceste planuri. Așa cum nota și cronicarul „la turci aceste nu trecu, că ei știu numai bani să ceară, iar mai mult nu vrea să știe". Sultanul Mustafa III (1757-1774) — confruntat cu o situație internă și externă dificilă, avînd nevoie și de mari sume de bani pentru a reface orașul Istanbul distrus de un puternic cutremur — a plecat ușor urechea la cleveti-rile celor care îl acuzau pe domnul român că întreține legături tainice cu rușii și l-a mazilit, în ianuarie 1767. Un an mai tîrziu și-a încetat activitatea și manufactura de la Chiperești, întemeiată de el. „Căpitanul" Daniel Christiani și alți meșteri au trecut la manufactura similară de la Pociovaliște, din Țara Românească. Locuitorii au rămas doar cu amintirea întreprinderii domnului „căci nu mai fusă să al'dată în țară și să bucura cu toții, văzînd niști lucruri că să fac în pămîntul lor, că era pentru folosul lor", nota cronica.

Documentele recent descoperite în arhivele Imperiului otoman din Republica Turcia aduc o serie de completări și precizări importante asupra manufacturii de postav de la Chiperești. Sperăm că viitoarele cercetări în arhivele otomane — în care s-au strîns, de-a lungul secolelor, peste 90 milioane documente și peste 100 mii condici-registre felurite privind istoria popoarelor care au intrat în contact cu Poarta — vor scoate la lumină noi și importante mărturii despre istoria noastră medievală și modernă. ■

DIN VREMEA LUI CUZA (II)

TH. C. VĂCĂRESCU

La 16 octombrie 1859, Theodor C. Văcărescu (1842-1913) s-a înrolat voluntar cu gradul de soldat în oştirea română. Dovedind un zel deosebit în pregătirea sa, a fost avansat în scurt timp la rangul de sublocotenent şi repartizat în Regimentul 7 infanterie din Ploieşti, comandat de colonelul D. Kretzulescu.

Să urmărim, în continuarea celor publicate în numărul trecut, alte fragmente din memoriile generalului Theodor C. Văcărescu, pe care le-am preluat din paginile Convorbirilor literare **din 1915, unde au apărut după moartea autorului lor.**

În transcrierea lor, am adoptat normele ortografice actuale, păstrînd însă particularităţile stilistice ale memorialistului. Întreruperile din text le-am marcat prin trei puncte. Precizările din paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin.

I.L.

Ideea unirii rostită de naţiune

De ce mergea timpul, de aceea se dovedea cîtă dreptate avusesem a mă hotărî la întoarcerea mea în ţară, după săvîrşirea Unirii prin îndoita alegere a lui Cuza ca domn al Moldovei şi al Ţării Româneşti, a mă înrola în armată, care prin acel eveniment era chemată la mai mare însemnătate.

Mulţumită centralizării în comandament şi administraţiei unificate a ambelor ministere de război, din Moldova şi Muntenia, într-un singur departament cu reşedinţa în Bucureşti, armata noastră primea necontenit îmbunătăţiri în organizaţiunea ei şi se întărea şi dezvolta prin creaţiuni de corpuri noi şi de instituţiuni a căror lipsă era simţită. Opiniune publică, parlament, guvern şi domn, toţi într-un cuget arătau cea mai mare rîvnă, cea mai vădită solicitudine pentru mărirea şi întărirea ei.

În anul 1860 se creaseră două regimente noi de infanterie de linie, unul care se formase în Moldova cu numărul 6, altul în Muntenia, Regimentul al 7-lea, în care serveam.

Afară de aceste regimente se mai crease, tot în 1860, un batalion de vînători (maior Lecca) după modelul batalioanelor franceze de „Chasseurs de Vincennes" şi la cele două baterii existente una în Iaşi, alta în Bucureşti, se mai decretă înfiinţarea altor patru baterii, spre a forma un regiment de artilerie...

În dezvoltarea adusă infanteriei şi artileriei, cavaleria nu fu nici dînsa neglijată. Unirea Principatelor găsise în Muntenia regimentul de patru escadroane de lăncieri, în care mă înrolasem la 1859 ca soldat, iar în Moldova nu erau decît două escadroane, care luaseră parte la lagărul de la Floreşti. La finele anului 1861, se înfiinţară alte două escadroane de lăncieri moldoveni, care împreună cu cele două escadroane existente aveau să formeze Regimentul I de lăncieri; iar lăncierii munteni alcătuiau de aci înainte al 2-lea regiment. Se deschideau dar astfel mai multe locuri de ofiţeri în cavalerie şi prin aceasta eu fusei rechemat în arma în care servisem. Dar această rechemare avu în aceste împrejurări o importanţă mai generală decît o simplă permutare.

Această importanţă purcedea de la ideea care domina atunci toate simţurile, de la ideea Unirii rostită de naţiune în Divanurile ad-hoc, făptuită în persoana domnului Alex. I. Cuza la 5 şi 24 ianuarie 1859 şi care tindea nestăvilit a pătrunde şi contopi împreună toate aşezămintele, toate serviciile publice din ambele Principate iar armata era destinată a face începutul acestei contopiri. Nu mai trebuia să existe regimente moldovene şi muntene; recruţii din Mehedinţi sau din Vrancea, din Muscel sau din Vaslui trebuiau să formeze acelaşi regiment românesc; flăcăii de peste Jiu sau de peste Milcov, de peste Olt sau de peste Siret trebuiau să alcătuiască acelaşi corp. Cu un cuvînt, recrutarea armatei permanente trebuia de aci înainte să fie naţională, iar nu regională. Şi se hotărîse ca începutul acestei înfrăţiri să-l facă corpul ofiţeresc, aşa că în fiecare regiment muntean jumătate din numărul ofiţerilor trebuia să se compuie din moldoveni şi în fiecare regiment moldovean jumătate din ofiţeri trebuiau să fie munteni.

Printre ofiţerii munteni trecuţi în regimentul moldovean 1 de lăncieri figuram şi eu; şi în primăvara anului 1862 pornii la Iaşi şi-mi luai serviciul în noul regiment în care eram însumat. Înainte însă de a porni din Bucureşti se săvîrşise aci un fapt din cele mai însemnate pentru fiinţa statului român, fapt la care avui fericitul prilej de a asista. La 24 ianuarie 1862, domnitorul, străbătînd o mulţime imensă care-l aclama cu entuziasm, mergea la Mitropolia din Bucureşti, unde deschidea prima şedinţă a Camerei de deputaţi munteni şi moldoveni adunaţi laolaltă şi avînd faţă numai un minister compus din munteni şi moldoveni, prezidat de Barbu Catargiu şi formînd un guvern unic pentru ambele Principate.

Şi printr-o coincidenţă care însăşi parcă ar fi fost o indicaţiune a strînsei frăţii care trebuia să domnească de aci înainte între oştenii munteni şi moldoveni, care serveau acum sub acelaşi steag românesc, şeful regimentului nostru, colonelul Gh. Rosetti-Rosnovanu[1], aparţinînd uneia din cele mai vechi familii româneşti, se logodea în iarna aceea şi se însura în primăvară cu una din cele mai frumoase şi distinse domnişoare din Bucureşti, domnişoara Al. Cîmpineanu, care era şi dînsa dintr-o familie din cele mai ilustre şi patriote din Muntenia.

Pe cînd mă aflam în Iaşi, sosi ca un trăsnet ştirea că prezidentul Consiliului de Miniştri, Barbu Catargiu[2], unul din bărbaţii de stat şi din oratorii noştri cei mai de frunte fusese asasinat în ziua de 8 iunie la ieşirea sa din şedinţa Camerei. Această crimă avu un răsunet adînc în toate treptele sociale, căci era considerată ca o crimă politică şi nu ca o răzbunare privată... Pentru mine, ştirea acestui asasinat îmi pricinui o adîncă mîhnire, căci afară de apropiata legătură de rudenie ce aveam cu el, mamă-sa fiind fiica banului Barbu Văcărescu[3], unchiul părintelui meu, Barbu Catargiu îmi dovedise întotdeauna o părintească bunăvoinţă şi încă acum înainte de a pleca din Bucureşti spre Iaşi eram foarte des în casa lui, unde eram tratat ca un copil al casei...

Prin august regimentul nostru de lăncieri moldovean primi ordinul de a porni la Bucureşti şi a lua garnizoana acolo, înlocuind regimentul muntean, care avea să fie dislocat la Iaşi. Pornind dar în etape de cîte 20 la 30 kilometri pe zi, cu repausuri la trei zile de marş în oraşe ca Vaslui, Bîrlad, Tecuci, Focşani, Rîmnicu-Sărat, Buzău, străbătui şi cunoscui astfel Moldova de răsărit, cum cunoscusem pe cea de apus în drumul ce luasem la venirea în Iaşi prin Bacău şi Roman, cum şi prin excursiuni la tîrgul — sau pe moldoveneşte iar-

[1] Gh. Rosetti-Rosnovanu, originar din Moldova, şi-a făcut studiile în Rusia. În 1857 s-a angajat ca sublocotenent în oştirea română. În timpul Războiului de independenţă a fost şef al cavaleriei divizionare, luptînd la Nicopole, Opanez şi Plevna. Deputat în Cameră de mai multe ori din partea judeţului Neamţ, în 1872 a fost prefect în acest judeţ.

[2] Barbu Catargiu (1807-1862), om politic român, luptător pentru Unire, ministru de finanţe (1858, 1859), preşedintele primului guvern unic (1862); *Magazin istoric*, nr. 2/1970.

[3] Barbu Văcărescu, mare boier, spătar în 1782, vistier în 1821 şi caimacam în 1827.

Bucureştii în preajma Unirii din 1859

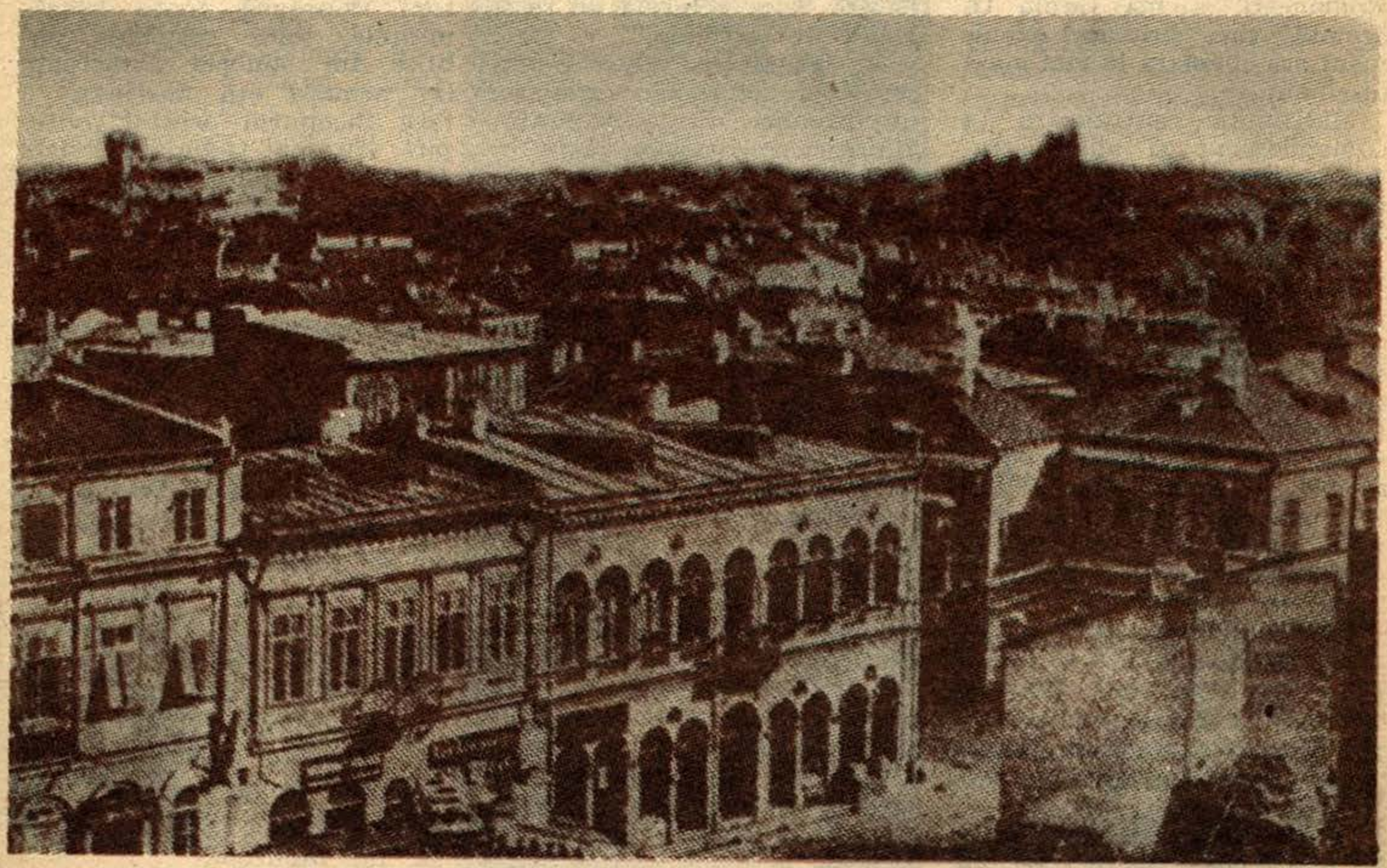

marocul — din Fălticeni, la Botoşani, la Dorohoi şi la unele proprietăţi particulare ca Miroslava, Paşcani, Ceplenita etc., aşa că cunoşteam acum mai toată Moldova, ceea ce nu era cazul pentru mulţi munteni pînă la Unire.

În septembrie sosirăm în tabăra de la Cotroceni, iar în noiembrie luarăm cuartirele de iarnă în cazarma Malmaison.

Pe timpul despre care scriu, îmi impusesem ca regulă de purtare a nu mă ocupa de politică şi aceasta nu numai spre a rămînea credincios preceptelor cari mi se dedeseră în şcoala militară din Prusia, că manifestaţiuni politice nu sînt de căderea ostaşului, dar şi pentru cuvîntul că deosebirile de păreri în cercurile familiale şi sociale pe care le frecventam erau pe atunci aşa tranşante încît singurul mijloc de a rămînea în faţa discuţiunilor şi a conflictelor pasionate ce se iscau în jurul meu asupra faptelor şi evenimentelor zilnice era de a mă abţine cu desăvîrşire de la aprecierea şi judecata lor.

Ca exemplu, voi deslusi mai bine această rezervă ce-mi impusesem; aşa, bunăoară, în familia mea şi printre rudele cele mai de aproape număram neamul Ghiculeştilor, Bibeştilor, Ştirbeilor, printre ai căror membri luptele şi rivalităţile pentru putere şi domnie erau încă prea proaspete spre a nu fi influenţaţi de dînsele în judecata ce ei emiteau asupra lucrurilor dintr-un trecut prea recent şi dintr-un prezent care nu era conform cu aspiraţiunile ce nutriseră pînă în ajun. Tot asemenea în societatea ce frecventam erau Goleşti, Kretzuleşti, Roseţi, Filipeşti etc. din care unii de un conservatorism neînduplecat, adversari şi contemptori [denigratori] repedelor progrese şi radicalelor reforme în care se avîntase ţara, necoaptă încă, în ideea lor, pentru acele progrese şi reforme. Pe de altă parte, în acelaşi cerc social se aflau alţi Goleşti, Kretzuleşti, Filipeşti şi Roseţi, care fiind foştii părtaşi la revoluţia din 1848 aveau idei din cele mai înaintate.

Şi apoi în ceea ce privea regimul şi domnia întronată la 1859, cîte deosebiri de aprecieri si de judecată n-auzeam în jurul meu, pe lîngă aprobări si laude panegirice, cîte critice, cîte atacuri acerbe şi violente în contra acelui regim şi al domnului ieşit dintr-însul, critice şi atacuri ce mă puneau cîteodată în situaţiune delicată ca militar, care jurasem credinţă şi supunere domnului şi regimului astfel hulit înaintea mea.

Dar oricît de stăruitor eram în hotărîrea de a nu mă ocupa de politică, şederea mea acum cu regimentul în Capitală, centrul şi focarul vieţii publice, vrînd, nevrînd zilnic îmi veneau la auz şi zilnic mi se puneau sub ochi chestiuni şi fapte ce se petreceau în domeniul politicii. Şi aceasta cu atît mai mult cînd aceste chestiuni şi fapte aveau o acţiune reflexă asupra armatei, cum fu de exemplu pe la finele acelui an 1862 chestiunea trecerii armelor trimise de Rusia pentru armata sîrbească[1]. Aflîndu-se la Constantinopol despre această trecere, Poarta ca putere suverană ridică protest, declarînd că armele aveau de scop a răscula populaţiunile din împărăţia ei, şi ceru oprirea şi secvestrarea acelor arme de către guvernul nostru. La acest protest se uniră Austria şi Anglia, cele două puteri pentru care integritatea Imperiului otoman era privită atunci ca o intangibilă dogmă politică. Statornica şi neobosita protectoare de atunci a României, Franţa imperială, nu se alătură la protestul comminatoriu [ameninţător] al Porţii şi la chipul de vedere al cabinetelor din Londra şi Viena şi domnitorul şi guvernul român nu se lăsară a fi intimidaţi de acel protest şi amestec din afară în treburile ţării. Ordin fu dat a îndrepta armele spre Dunăre sub protecţiunea unui corp de trupe cu misiune de a respinge cu forţa orice încercare ce ar fi pornit de pe teritoriul turcesc de a împiedica trecerea fluviului şi armele fură trecute şi predate pe teritoriul sîrbesc.

Dar dacă într-o asemenea chestiune opiniunea nu putea fi decît unanimă spre a aproba şi aplauda chipul demn şi hotărît cu care domnitorul şi guvernul său apărasera în această împrejurare drepturile şi demnitatea ţării, cîtă neînţelegere, cîtă patimă şi cîte învrăjbiri nu erau în suflete în celelalte chestiuni politice, care se discutau în anul 1863 în Cameră, în presă, în toate părţile unde se vorbea politică.

Cele două mari partide constituţionale de atunci erau: dreapta — conservatorii sau albii cum li se zicea şi stînga — liberalii, porecliţi şi roşii.

Pentru a mă sustrage oricărei înrîuriri ce politica ar fi putut exercita asupra-mi, mă abţineam chiar a merge la Cameră, cum făceau mulţi ofiţeri, pentru a asculta dezbaterile, deşi din privire literară m-ar fi interesat mult să asist la acele lupte între atleţii elocvenţei politice româneşti, care erau atunci cu toţii adunaţi în Bucureşti, lupte memorabile între oratori iluştri ca: Barbu Catargiu, Panu[2], [Mihail] Kogălniceanu, Grigore Sturdza[3], Epureanu[4], Costaforu[5], Boerescu[6].

Camarazii mei din armată în marea lor majoritate nu împărtăşeau rezerva mea în chestiunile politice ce le discutau între dînşii, citeau ziarele şi adeseori ajungeau chiar la conflicte şi la provocaţiuni, la dueluri cu ziariştii, pentru articole în care criticau actele guvernului...

---

[1] *Mag zin istoric*, nr. 7/1976.

[2] Anastase Panu (1810-1866), om politic, luptător pentru unire, deputat sub Cuza şi preşedinte al Camerei.

[3] Grigore Sturdza (1821-1901), fiul domnitorului Mihail Sturdza; a candidat în 1859 la tronul Moldovei; senator şi deputat în mai multe rînduri; în 1894 a publicat o carte despre *Legile fundamentale le universului*.

[4] Manolache Costache Epureanu (1824-1880) om politic, preşedinte de Consiliu în Moldova (1860-1861), prim-ministru în 1870, 1876, ministru de justiţie în 1872-1873. (*Magazin istoric*, nr. 3/1987).

[5] Gheorghe Costaforu (1821-1876), jurist şi om politic, profesor la Facultatea de drept din Bucureşti, decan (1872-1873), rector al Universităţii (1864-1871); deputat, ministru de interne (1860-1861), externe (1871-1873).

[6] Vasile Boerescu (1830-1883), jurist şi om politic, participant la revoluţia din 1848, luptător pentru unire, ministru în mai multe rînduri, autorul unui cod de legi (1865) ce-i poartă numele.

De la întoarcerea mea în țară de la studii din străinătate și pe tot timpul cît nu eram în garnizoană în provincie, dar mă aflam în București, ședeam împreună cu părintele meu; îmi exprima adesea bătrînul bucuria ce ar simți dacă m-aș hotărî a mări și a însufleți prin căsătorie singuraticul nostru cămin familial. Mă hotărîi dar în vara anului 1863 a face pasul spre căsătorie, deși încă foarte tînăr, avînd abia 21 ani împliniți, și luai de soție pe d-șoara Maria Mănescu în vîrstă de 17 ani, fiica defunctului vornic Dimitrie Mănescu, care înainte de a ocupa înalte dregătorii civile servise în oștire ca adjutant al lui Alexandru vodă Ghica și înnodase în acel timp legături de camaraderie și prietășug cu Ion C. Brătianu, militar și el pe acea vreme. Aceste legături, cu toată deosebirea de păreri între ambii prieteni, Mănescu conservator și om de ordine, Brătianu, liberal revoluționar, se dovediră atît de puternice încît, pe atunci cînd Brătianu era exilat din țară după 1848, averea lui sub sechestru și nimeni nu cuteza de teamă a se compromite a sta în legătură cu dînsul, revoluționarul osîndit, Mănescu se însărcină cu privigherea intereselor modestei averi a amicului său I.C. Brătianu, strîngînd și trimițîndu-i venitul, și de multe ori pînă la descurcare și încasare avansînd fonduri de la dînsul.

De la 1848 pînă aproape de anul 1856, în care muri, Mănescu făcu aceasta pentru prietenul său pe față cu știrea domnitorului de atunci, Barbu Știrbei, care avea inima prea sus pusă pentru a împiedica manifestațiunea nobilei iubiri pentru cel aflat în pribegie. Iar Ion Brătianu se arată pururea îndatorat și recunoscător familiei Mănescu, reprezantată acum prin soția mea și fratele ei, Apostol Mănescu, pentru actele de statornică iubire ce-i dovedise părintele lor.

Doamna Elena Mănescu, mama soției mele, era fiica doctorului Apostol Arsache, un bărbat eminent prin inteligență și de o cultură superioară și care avusese un rol de frunte în toate evenimentele petrecute în țară de la 1821 încoace. Născut din părinți albanezi, dar care se stabiliseră și se naționalizaseră în România, Apostol Arsache făcuse studii medicale strălucite la universitățile din Germania și se întorsese în țară, unde profesînd medicina ajunsese în curînd prin știința și talentul său profesional medicul cel mai reputat și căutat din țară. Aceasta ar fi fost destul spre a-i atrage vaza și considerațiunea; dar nu numai prin cunoștințele sale ca medic ajunsese Arsache la înalta situațiune de care s-a bucurat pînă la moartea lui în adînci bătrîneți, dar cultura lui întinsă și clasică, vederile lui moderne și mentalitatea occidentală... în fine caracterul său drept, leal și energic îi deschiseseră porțile celor mai înalte dregătorii civile și politice, la care lesne ajungeau pe atunci medicii, mai întotdeauna pe atunci greci sau italieni, la curtea sultanului, la mai marii Stambulului, la beii din Bogdania [Moldova] și Kara Iflak [Țara Românească] cum le ziceau turcii domnitorilor români. În definitiv, acei medici țineau în mîinile lor sănătatea și viața iluștrilor lor clienți; aceasta le procura avere, influență, onoruri, îi asimila cu înalții demnitari. La Iași și la București doctorul domnului fanariot avea titlul de ecsohotatos, excelență.

Efor al spitalelor și efor al școalelor din Țara Românească, Arsache îndeplini succesiv serviciile de secretar întîi al lui Grigore [IV] vodă Ghica pentru corespondența externă, de colaborator în comisia de alcătuire a *Regulamentului organic*, de postelnic, secretar de stat și ministru de externe în domnia lui Alexandru Ghica, de ministru în diferite rînduri sub vodă Știrbei și sub vodă Cuza. Conservator pe atît de convins pe cît și de luminat, Arsache făcuse parte din ultimul minister [Consiliu de Miniștri] prezidat de Barbu Catargiu.

Familia soției mele în care mă aflam acum avea dar legături de rudenie și de prietășug cu cele două mari partide constituționale de la noi, cu Partidul Conservator, ca și cu Partidul Liberal, care pînă atunci fuseseră în luptă aprigă în Parlament și care încheiaseră acum un armistițiu spre a se uni în combaterea guvernului prezidat atunci de Nicolae Kretzulescu[1]. Dar și cu acest bărbat de stat mă aflam în îndoită legătură de rudenie, prin mine însumi aliat cu Kretzuleștii, cît și prin soția mea, rudă cu soția lui N. Kretzulescu...

În toamna anului 1863, se hotărî a se organiza statul major domnesc. El era foarte numeros, cuprinzînd afară de ofițerii superiori munteni și un număr mult mai mare de ofițeri și generali moldoveni, din care unii fuseseră adjutanți ai foștilor domni și rămăseseră adjutanți ai actualului domnitor. Dar cea mai mare parte din acești ofițeri generali și superiori erau dispensați de serviciul efectiv de adjutanți, avînd diferite funcțiuni și însărcinări. Unii erau prefecți prin județe, alții detașați în speciale dregătorii politice sau diplomatice. Colonelul I. Alecsandri, de exemplu, era agent diplomatic la Paris; colonelul N. Bibescu prefect al Capitalei și deputat, maiorul Liebrecht director general al poștelor și telegrafelor, căpitanul Silviu secretar particular al domnitorului; așa că pentru serviciul ce-l îndeplineau unii pe lîngă persoana domnitorului, ceilalți la dispozițiunea doamnei, nu rămîneau nici zece adjutanți, lucru ce îngreuna acest serviciu. Motive bugetare nu permiteau a mări numărul adjutanților, de fel prea mare în teorie.

Atunci se hotărî a se lua un număr de cinci ofițeri din trupele călări și a se însuma aceștia în mod permanent ca ofițeri de ordonanță la statul-major domnesc, avînd a face serviciul de adjutanți. Se imita și în această privință, ca în multe altele de atunci, organizarea din Franța, unde existau așa-numiții „officiers d'ordonnance de l'Empereur", care contau în casa militară a lui Napoleon III, făcînd serviciul de adjutanți și avînd uniforma lor specială. Se insti-

[1] *Magazin istoric*, nr. 2-3/1988.

tuiră deci şi în armata noastră asemenea ofiţeri de ordonanţă ai domnitorului, contînd în statul-major domnesc, cărora li se prescrise o uniformă specială, aceea a trupelor de cavalerie, avînd ca distincţiune reverurile şi lampase de coloare roşie-amarant.

Ministrul de resbel, amintindu-şi că Cuza, atunci cînd mă numise ofiţer, ordonase ca la prima vacanţă în statul major domnesc să fiu însumat în acest corp, mă propuse, şi domnitorul aprobă să fac parte din aceşti ofiţeri de ordonanţă permanenţi. Astfel începui, în toamna anului 1863, un serviciu care, oricît de măgulitor era în sine, nu corespundea însă tocmai cu aplecările mele către viaţa de front.

Însărcinarea de adjutant pe lîngă capul statului cuprinde în sine două părţi deosebite. Una, care constituie serviciul interior în palat, priveşte la îndatorirea ce are adjutantul de a întîmpina şi a introduce la suveran pe miniştrii, pe înalţii demnitari, pe persoanele care au obţinut audienţă; mai priveşte apoi primirea şi înmînarea de către adjutant a actelor de stat, a scrisorilor şi a depeşelor adresate domnitorului; în sfîrşit, de cîte ori iese suveranul din palat, el are a fi însoţit de adjutant. Această primă parte a serviciului prezintă un caracter mai mult curtenesc decît militar şi se completează cu diferite ceremonii şi festivităţi, la care prezidă capul statului înconjurat de casa lui militară. Vine apoi a doua parte a serviciului pe care-l îndeplineşte adjutantul domnesc, parte special militară, privind inspecţiunile, parăzile şi manevrele de trupe ce se petrec înaintea suveranului. Acolo, fiind nelipsit din preajma supremului comandant, adjutantul stă gata a însemna cu creionul — altă dată spînzurat de eghiletele distinctive ale serviciului său — orice notiţă, orice observaţiune a suveranului şi a transmite ordinele sale către trupe, ordine pe care adjutantul trebuie să le ducă în goana calului şi în zbor parcă ar avea aripi, ca adevărat *Flügel-Adjutant* [zburător] cum îl numeau germanii. ■

(Va urma)

Viaţa zilnică la români în secolele XVIII-XIX

Numeroşi călători străini — oameni politici, diplomaţi, cărturari sau negustători — care în diferite perioade şi în diverse împrejurări s-au aflat pe pămîntul românesc, ne-au lăsat mărturii semnificative despre oamenii şi locurile noastre, despre îndeletnicirile, despre datinile şi modul de viaţă al poporului român. Locuitorii ţării — scria unul dintre aceşti călători de la sfîrşitul veacului XVIII, Maurice Blanc de Lanautte, conte d'Hauterive — „au păstrat şi ei dovezile coborîrii neamului lor, şi urmele cele mai de preţ, fără îndoială, sînt acelea care se mai găsesc în obiceiurile lor nemeşteşugite, în îmbrăcămintea lor, în hrana lor".

Originalitatea şi bogăţia de culori şi motive a portului popular, ospitalitatea şi hărnicia locuitorilor, datinile şi obiceiurile lor sînt evocate, de asemenea, în mărturii de epocă dintre cele mai diferite, între care un loc de seamă îl ocupă reprezentările artistice, obiectele şi piesele de podoabă, uneltele, mobilierul. Desigur, o stampă, un obiect de îmbrăcăminte, o piesă de podoabă sau un portret ne oferă imagini disparate asupra modului de viaţă, al moravurilor şi datinilor din trecut. Dar reunite într-un complex, asemenea piese pot reconstitui un ansamblu sugestiv şi concludent privind viaţa înaintaşilor noştri, moda, obiectele ce făceau parte din arsenalul casnic, mobilierul şi numeroase alte asemenea elemente de natură să ne contureze felul de viaţă, gradul de cultură şi civilizaţie din trecut.

Înscriindu-se în cadrul acţiunilor de valorificare a patrimoniului cultural-naţional, reunirea unor piese dintre cele mai reprezentative, în cadrul unei expoziţii „Din viaţa cotidiană a ţărilor române", recent organizată în Capitală de către Muzeul de artă al epublicii Socialiste România (realizatoare Ana Dobjanschi şi Gabriela Roşioru) îngăduie reconstituirea unor aspecte specifice ale vieţii în ţările române, în veacul XVIII şi la începutul celui următor, adică într-o etapă importantă a evoluţiei istorice a Principatelor, în care vechile forme feudale făceau tot mai mult loc elementelor moderne.

Este perioada cînd înfăţişarea localităţilor noastre, îndeosebi a oraşelor, suferă transformări importante. Se construiesc noi prăvălii şi ateliere, apar, alături de acestea, construcţii importante — unele dintre ele adevărate palate — şi acest lucru se vede limpede din stampele de epocă. Grădinile, chioşcurile, băile publice, hanurile întregesc imaginea oraşului, oferind cadrul în care locuitorii îşi desfăşoară viaţa de fiecare zi.

De o mare diversitate şi varietate, exponatele (piese de port popular, obiecte de uz casnic, unelte, meşteşugăreşti şi agricole, obiecte de podoabă fin cizelate, veşminte specifice ceremonialului de la curtea domnească, locul de desfăşurare al unor importante evenimente politice şi diplomatice în viaţa ţărilor române) — din care prezentăm o suită de imagini cititorilor revistei *Magazin istoric* — se înscriu ca un sugestiv tablou al culturii şi civilizaţiei noastre în trecut.

G. D.

1686. SOLII SIAMULUI LA PARIS

FRANÇOISE FRETTE

12 august 1686. Un eveniment mult aşteptat, nădăjduit şi comentat îl împinge pe parizieni — dintotdeauna însetaţi de spectacole — să-şi părăsească locuinţele încă din zorii zilei[1]. Oamenii vor să nu piardă nimic din ceremonia sosirii solilor trimişi de regele Siamului (denumirea Thailandei, pînă în anul 1939). Se vor ţine după ei pînă la Palatul ambasadorilor extraordinari, unde oaspeţii urmează să fie găzduiţi pe timpul şederii lor în capitala Franţei.

Asiaticii erau aşteptaţi de ani de zile. Închipuirea populară a făcut din ei nişte făpturi fabuloase, aureolate de toată poezia, culoarea şi măreţia Orientului. Iar în timpul aşteptării, veştile false, nădejdile spulberate aţîţaseră şi mai mult nerăbdarea, stimulaseră şi mai straşnic închipuirea celor mulţi, avizi de „minuni".

Cadou — un elefant

Inspirat de istorisirile unui misionar, Colbert, controlorul general al finanţelor[2], semnalase regelui Ludovic XIV interesul pe care îl putea avea pentru comerţul francez instalarea în Siam a unui centru de cumpărare şi desfacere a mărfurilor. Pe atunci, accesul europenilor pe piaţa Chinei şi Japoniei era, practic, imposibil, de aceea ideea părea cu atît mai atrăgătoare.

Ludovic trimisese scrisori suveranului asiatic, în care îi mulţumea pentru protecţia acordată misionarilor francezi.

În 1680, după şapte ani de înţeleaptă cumpănire, monarhul siamez hotărîse să trimită în Franţa purtători ai răspunsului său. Erau trei la număr, fără a le socoti şi suita, toţi trei mandarini, cu gradele cele mai înalte. Primul — relata geograful De l'Isle, în lucrarea *Relation historique du royaume de Siam* — fusese trimis de trei ori în solie spre împăratul Chinei. Parisul vorbea că demnitarii străini duceau cu ei un elefant şi peste o sută de baloturi cu raritäţi din Japo-

[1] Reproducem acest articol, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, din revista franceză *Historia*, nr. 473 (mai 1986).

[2] *Magazin istoric*, nr. 1/1985.

Ludovic XIV primeşte, într-o audienţă solemnă, pe solii regelui Siamului

nia şi China, suveranul Siamului alegînd din comorile sale daruri demne de un monarh ca Regele-Soare. În sfîrşit, se mai spunea că solii urmau să se îmbarce, cu destinaţia Franţa, pe „Soarele Orientului", nava franceză aparţinînd Companiei Indiilor orientale.

Din nefericire, solii aşteptaţi cu atîta nerăbdare nu au fost văzuţi niciodată. „Soarele Orientului" a naufragiat şi totul a pierit în valuri. Francezii au refuzat multă vreme să creadă că o asemenea nenorocire avusese loc cu adevărat. Ei au preferat să pună la îndoială faptul că solia pornise vreodată la drum. Şi totuşi, în arhivele englezeşti s-a găsit dovada că solii se aflau pe vasul francez naufragiat în 1680.

În lipsa unei solii oficiale, anul 1684 a adus la Paris doi mandarini siamezi, însoţiţi de misionarii francezi Vachet şi Pascal. Oaspeţii veniseră să se intereseze şi de dispariţia compatrioţilor lor. Ei au zăbovit pe pămînt francez timp de trei luni. Prezentaţi marchizului de Seignelay, fiul lui Colbert, mandarinii i-au mărturisit că aveau misiunea să găsească cele mai bune mijloace de a stabili relaţii comerciale între cele două regate şi să-l felicite pe regele Franţei pentru naşterea nepotului său, ducele de Burgundia.

Turpin, în *Histoire civile et naturelle du royaume de Siam*, descrie marea curiozitate pe care persoana mandarinilor, hainele lor, de altfel foarte elegante, pălăriile lor de formă conică au stîrnit-o în rîndul parizienilor. Dar el adaugă: „Misiunea acestor soli fiind nu pe lîngă rege, ci pe lîngă miniştri, cărora, de altfel, le aduseseră în dar diferite curiozităţi din Orient, ei nu au putut fi primiţi în audienţă regală". Li s-a arătat însă tot ceea ce străinii admirau mai mult în Franţa: reşedinţa de la Saint-Cloud, castelul Chantilly şi, bineînţeles, palatul Versailles, unde l-au putut vedea pe rege, de departe, e drept, plimbîndu-se în Galeria oglinzilor[1]. Ei l-au văzut, de asemenea, pe fratele mai mic al regelui în galeria Palatului regal din Paris. Au fost duşi apoi la teatru şi la spectacole de operă. Nimeni nu a aflat însă ce au gîndit despre Franţa şi despre obiceiurile francezilor, atît de diferite de ale lor, căci au rămas tot timpul ciudat de taciturni. S-au achitat cu multă iscusinţă de misiunea ce le fusese încredinţată: guvernul francez a hotărît să stabilească relaţii diplomatice cu Siamul, de unde se puteau cumpăra mărfuri preţioase: mătăsuri, lacuri, porţelanuri, provenind din China şi Japonia, inaccesibile europenilor. S-a hotărît trimiterea unei solii, avînd oficial în frunte pe cavalerul de Chaumont şi pe abatele de Choisy[2], iar ca „eminenţă cenuşie" pe părintele Tachard, promotor al studiilor matematice, care-i interesau în mod deosebit pe siamezi.

La 5 martie 1685, nava de război „l'Oiseau" (Pasărea) şi fregata „La Maligne" (Descurcăreaţa), încărcate cu daruri pentru regele Siamului şi avînd misiunea să-i conducă acasă pe mandarini şi să-i transporte pe savanţii ce alcătuiau solia franceză, au ridicat ancora cu destinaţia Siam, în entuziasmul general, marcat de sunetul trompetelor şi bubuitul tunurilor. După numeroase aventuri, inerente unei călătorii atît de lungi, cele două vase au ajuns la destinaţie şi suveranul asiatic i-a primit cu multă bunăvoinţă pe solii Franţei. Cu acest prilej a fost semnat un acord, redactat însă în termeni atît de vagi, încît cele două părţi nu se angajau la nimic important. Cu toate acestea, unele relaţii au început să se stabilească; în virtutea lor, în anul următor, adică în 1686, a sosit în sfîrşit în Franţa cea dintîi, adevărata şi solemna solie a Siamului, cea care a rămas celebră în analele secolului XVII şi în legătură cu care o publicaţie pariziană, din septembrie 1686 — ianuarie 1687, dădea toate amănuntele de natură să satisfacă nestinsa curiozitate a cititorilor săi.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1984.

[2] Diplomat şi scriitor, abatele Choisy a publicat, la întoarcerea sa în patrie, *Journal du voyage de Siam* (1687).

În vizită la Observatorul astronomic

Primiţi în portul Brest cu salve de tun, solii şi-au făcut intrarea triumfală în Paris, la 12 august. Li s-au pus la dispoziţie caretele regelui, în care îi urmau toţi prinţii Casei regale. Impunătorul cortegiu era alcătuit din circa 60 de carete. Mesagerii siamezi, a căror suită personală se compunea din opt venerabili mandarini şi din vreo 20 de servitori, au fost instalaţi la Palatul ambasadorilor extraordinari. În plus, pentru a li se da posibilitatea de a se odihni după osteneala drumului parcurs, castelul Clagny, situat în apropierea palatului de la Versailles, a fost pus tot la dispoziţia lor.

La 1 septembrie a avut loc primirea solemnă la Versailles. Ceremonia a fost relatată de către baronul de Breteuil *(vezi caseta din p. 54)*. Curtenii s-au arătat extrem de încîntaţi: au admirat înţelepciunea orientalilor, chipurile lor sănătoase, bogăţia podoabelor şi vorbirea lor plină de blîndeţe. Cît despre darurile trimise de către regele Siamului, ele erau dintre cele mai rare şi mai preţioase. Expuse într-un salon al palatului Versailles, au stîrnit admiraţia întregii curţi, trezind gustul pentru obiectele exotice. Printre francezi s-a creat imaginea orbitoare a unui rege al Siamului domnind peste un fel de ţară a laptelui şi a mierii, înconjurat de comori fabuloase, întreţinînd o curte fastuoasă şi — cum avea să spună De l'Isle — „aşezat pe un tron de aur bătut în pietre scumpe şi purtînd pe cap o coroană plină de nestemate".

Ajunşi mai mult decît populari, solii Siamului au fost invitaţi pretutindeni. Fiecare se lupta literalmente pentru a-i smulge pentru sine. Supeuri, baluri, concerte, focuri de artificii, toate di-

(Continuare în p. 54)

Din tradiţiile gindirii progresiste româneşti

Constantin Dobrescu-Argeş:

BIBLIOTECA — O CASĂ A OBŞTII ROMÂNEŞTI

Dr ROMUS DIMA

Activitatea cultural-educativă şi artistică organizată în mediul rural de către Constantin Dobrescu-Argeş şi colaboratorii săi a cunoscut noi valenţe odată cu întemeierea Societăţii pentru cultura ţăranilor. **Evenimentul a avut loc la data de 8 noiembrie 1892, în comuna Muşeteşti, judeţul Argeş. În aceeaşi zi, tot la Muşeteşti, prindeau viaţă alte două iniţiative ale sale ce aveau să-şi dovedească valoarea în domeniul culturii în mediul rural: apariţia organului de presă al Societăţii pentru cultura ţăranilor,** Gazeta ţăranilor, **şi inaugurarea primei tipografii ţărăneşti din România, care lucra sub conducerea acelelaşi societăţi.**

Educaţia adulţilor

Referindu-se la rosturile unei societăţi pentru cultura ţăranilor, C. Dobrescu-Argeş spunea, în noiembrie 1892: „Trebuia alcătuirea unei societăţi cu îndoit scop: cultural şi economic, lucrînd pentru alianţa şi unirea tuturor elementelor populare culte într-un sîmţămînt şi o idee de luptă şi combatere contra neştiinţei şi a sărăciei provenite din neglijenţă şi nepăsare... De mult ne gîndisem de a ne constitui într-o societate, cu un asemenea scop, văzînd ameţirea şi lipsa de mişcare culturală, socială, economică şi naţională în sînul societăţii rurale".

Cu prilejul celor trei evenimente culturale de la 8 noiembrie 1892, în primul număr al *Gazetei ţăranilor* au fost inserate cîteva idei călăuzitoare ale noilor instituţii, grupate sub formulă *Programa noastră*. Se arăta că întreaga activitate a societăţii nou înfiinţate urmărea ca „educaţiunea şi cultura individuală să înlesnească omului traiul liber sub orice orizont şi în orice timp al vieţii". Pe un plan mai general se voia „ca neamul românesc, ori pe unde este împrăştiat, să alcătuiască o singură naţiune, avînd o civilizaţie românească şi un popor ales între popoarele lumii". Bogăţiile României „să ajungă în mîinile copiilor săi", şi aceasta „prin munca şi geniul lor". Activitatea desfăşurată de noile aşezăminte urmărea ca fiecare ţăran „să-şi cinstească numele de cetăţean şi de român" printr-o activitate socială deosebită, „afirmîndu-şi prin acte strălucirea strămoşilor săi".

Cît priveşte configuraţia viitoare a satului românesc, aşa cum şi-o imaginau autorii programei, în frunte cu Dobrescu-Argeş, se spunea: „Voim ca satele noastre să fie pretutindeni de acum încolo şi necontenit sute şi mii de făclii luminătoare; mîndre centre de viaţă şi putere; nesecate izvoare de bun trai, unde plăcerea de muncă şi de cîştig să se îmbine cu ambiţiunea de a se întrece cu satele ţărilor bătrîne în civilizaţiune".

La 15 noiembrie 1892, Constantin Dobrescu-Argeş publica în *Gazeta ţăranilor* un articol care detalia programul Societăţii pentru cultura ţăranilor, sistematizînd principalele idei programatice. El stabilea patru direcţii fundamentale de activitate pentru noua instituţie de cultură, menite a răspunde celor mai stringente probleme economice, sociale şi culturale ale satului românesc de la finele veacului trecut. Prima se referea la necesitatea intensificării şi reorientării „mersului cultural din sate". Cea de-a doua avea în vedere problemele economice ale ţăranului. Pe „cale economică — aprecia C. Dobrescu-Argeş — ţăranul stă foarte rău în raport cu nădejdea şi dorinţa noastră"; ca atare, Societatea trebuia să afle pricinile acestei triste stări de lucruri, „pentru a lua adevărate măsuri de îndreptare". O altă preocupare majoră, se referea la „starea socială a ţăranului român",

Societatea pentru cultura țăranilor avînd obligația să constate dacă săteanul era considerat și apreciat la adevărata lui valoare și dacă se bucura, în comparație cu rolul ce-l avea, „de binefacerile unei societăți civilizate"; era precizat și modul de lucru: „Să arătăm relele acestei stări, să găsim cauzele, să aducem vindecările". În sfîrșit, ultima direcție stabilea ca misiune importantă a Societății lupta pentru educarea poporului, cu prioritate a țărănimii, în spiritul unității naționale, al patriotismului. „Asupra acestor «patru stări» de lucruri — se arăta în articol — Societatea-și îndreaptă toată munca și lupta sa, studiindu-le, dînd la lumină fapte, date, cifre, acte și zugrăvind adevărat și sincer relele, cu pricinile lor, cu urmările lor... Societatea va înlesni studiul sistematic al stării culturale, sociale, economice și naționale a breslei țărănești; va lucra și din inițiativa sa la vindecarea relelor și va ajuta în tot chipul la dezlegarea acestor patru mari probleme".

În ianuarie 1893, C. Dobrescu-Argeș a publicat în presă statutele Societății pentru cultura țăranilor, prin care era reglementată întreaga activitate a acestei instituții de cultură. Ne vom referi numai la capitolul III al statutelor, unde era fixat cu claritate scopul: apărarea intereselor generale ale tuturor țăranilor, învățătorilor și preoților de la sate; ridicarea nivelului politic și cultural al membrilor Societății, prin editarea de ziare, reviste, cărți, broșuri, calendare etc. și crearea unei biblioteci populare cu sucursale în toate comunele rurale din țară; organizarea și desfășurarea cursurilor cu adulții; inițierea unor cicluri de conferințe didactice și populare; dezvoltarea sentimentului patriotic în rîndul maselor de țărani, cu deosebire prin popularizarea intensă a istoriei poporului român; realizarea unor acțiuni puse în slujba dezvoltării economice a satelor, mai ales întemeierea în principalele comune de la cîmpie a fermelor agricole model, reînvierea meseriilor tradiționale la sate, încurajarea creșterii albinelor, organizarea de expoziții și concursuri agricole și industriale etc.

Intuind greutățile pe care le va întîmpina în pornirea și finalizarea actului de cultură inițiat, dar și importanța acestuia pentru dezvoltarea ascendentă a patriei, Constantin Dobrescu-Argeș nota cu optimism și încredere: „Lucrarea noastră, sîntem siguri, va întîlni greutăți mari, dar va fi încoronată de biruință, căci sinceritatea, curățenia cauzei și dorul de a ne servi țara, ne-a unit. Nădăjduim că fapta noastră va fi aprobată și, lîngă această casă nouă, fiecare om bun la suflet va aduce sprijinul său după stare și putere".

După un an de la constituirea Societății, Constantin Dobrescu-Argeș a realizat un prim bilanț al activităților desfășurate. El considera că, în general, s-a lucrat bine. Societatea pentru cultura țăranilor începuse cu hotărîre să aplice programul stabilit, să fie cunoscută din ce în ce mai mult în rîndurile țărănimii, să-și consolideze pozițiile; *Gazeta țăranilor* își formase deja un larg cerc de cititori și publica în coloanele sale articole pe probleme arzătoare ale țărănimii și ale satului românesc de la sfîrșitul sec. XIX; tipografia din Mușetești tipărise și răspîndise primele cărți și broșuri scrise pe înțelesul truditorilor ogoarelor; luase oarecare amploare propaganda prin conferințe în sprijinul educației adulților etc. C. Dobrescu-Argeș avea deci motive să fie optimist: „Începem, dar, anul al doilea, plini de încredere, siguri și neclintiți în gîndul nostru... Sîntem azi siguri în calea noastră — mergem fără șovăire, viitorul ni l-am garantat".

Educarea țărănimii prin intermediul cuvîntului tipărit a stat în centrul atenției lui Constantin Dobrescu-Argeș, tipografiei revenindu-i în acest sens rolul de seamă. Încă în primul număr al *Gazetei țăranilor*, din 8 noiembrie 1892, s-au scris, cu dreptate, cuvinte elogioase la adresa tiparului: „Va dobîndi și săteanul, prin tipar, citind, minunile științei, care-i dezrobește brațul, care-i prinde din zbor fulgerul, care-i pune aripi la picioare, care scoate din pămîntul cel mai nesupus, aur, miere și pîine. Care face pe om în adevăr domnul firii și stăpînul tainicelor sale bogății ... Sărbătoarea tiparului e sărbătoarea ideilor și a simțămintelor care triumfă din neștiință..."

O deosebită atenție a acordat parlamentarul de Argeș rolului cărții, al bibliotecii ca instituție de cultură. Cînd a început această activitate complexă și de lungă durată, el a constatat cît erau de importante două probleme: prima se referea la dezvoltarea gustului pentru citit al țăranului, misiune care cădea îndeosebi în sarcina corpului didactic sătesc, al altor intelectuali ai satelor, iar cea de-a doua privea cartea scrisă pe înțelesul poporului, al țărănimii. Abordînd acest ultim aspect al problemei, el întreba cu temei în noiembrie 1892: „Unde sînt cărțile scrise pentru popor, care să răspîndească știința, morala, cunoștințele utile, necesare în toate colibele; care să urmeze mai departe instrucțiunea și educațiunea începute în școală, pregătind tot mai mult, mai complet, generațiunile adulte; întărindu-le în meseriile ce au îmbrățișat, oțelindu-i ca oameni în lupta vieții; dezvoltîndu-le și mai puternic patriotismul, cultivîndu-i mai adînc ca cetățeni civilizați; deschizîndu-le calea la bunul trai și bunul gust?" Evident, Dobrescu-Argeș cunoștea răspunsul ce se putea da la o asemenea întrebare, știa că lipseau instrumentele scrise trebuincioase muncii de educare a adulților. De aceea, în aprilie 1893, adresîndu-se celor care puteau elabora cărțile necesare acestei acțiuni sociale, în rîndul cărora se considera și el integrat, formula un apel cu nuanță imperativă: „Să punem mîna pe condeie, să scriem pentru popor".

Prezentînd cititorilor programul Societății pentru cultura țăranilor, Constantin Dobrescu-Argeș a schițat în gazetă și modul cum urma să se acționeze pentru diversificarea cărții destinate țărănimii, pentru organizarea și folosirea bibliotecilor publice în educarea

adulților. „Trebuie — nota el — să citim, să scriem, să studiem, căci astfel cere timpul și țara". La tipografia din Mușețești. intenționa să editeze cărți și broșuri pe înțelesul maselor de țărani, din mai toate domeniile de activitate. O bună parte din aceste gînduri măreț e a fost materializată de C. Dobrescu-Argeș, iar după moartea sa, acțiunea a fost preluată și continuată, la scară mai redusă, de Alexandru Valescu și alți colaboratori apropiați ai dispărutului.

Un mare volum de muncă a depus militantul argeșean pentru constituirea și punerea în valoare a bibliotecilor publice comunale. „Noi — declara el — punem începutul în fiecare comună a bibliotecilor rurale, aceasta fiind una din tendințele noastre". În articolul intitulat *Biblioteca poporului* și publicat la 27 iunie 1893, în *Gazeta țăranilor*, se argumentă necesitatea bibliotecii ca instituție specializată în mediul rural, subliniindu-se, prin constatări personale, că, nu numai în orașe, ci și în sate, către finele secolului trecut, era mare numărul celor ce știau „a citi și a înțelege limba cărții". Cum era firesc, prima bibliotecă a fost organizată în comuna Mușețești din județul Argeș. Pentru dezvoltarea ei, au fost lansate numeroase apeluri oainenilor de știință, cultură, literatură, artă etc. din țară, pentru a dona diverse lucrări în vederea constituirii fondului de carte necesar acestei instituții sătești. Iată unul dintre apeluri formulat de C. Dobrescu-Argeș în articolul citat mai sus: „Rezemați pe trebuința de toți recunoscută a întemeierii unei biblioteci populare — singura care va deveni marele focar de educațiune culturală și academia poporului nostru, nădăjduim că toți care gîndesc și sînt pentru popor, vor întinde mîna lor de ajutor la această casă nouă a obștii românești". Răspunzînd apelurilor, numeroase personalități ale vieții politice, economice și culturale, între care V.A. Urechiă, I. Kalinderu, Gr. Tocilescu, Ionescu-Gion, cunoscutul librar Socec și mulți alții, au expediat cărți pentru biblioteca fondată de Constantin Dobrescu-Argeș. *Gazeta țăranilor* adresa „vii mulțumiri și caldă recunoștință atîtor bărbați de înaltă stimă, care ne-au trimis operele lor spre a îmbogăți biblioteca Asociației pentru cultura țăranilor". Pentru administrarea fondului de carte al bibliotecii s-a constituit o comisie specială. Cărțile pe care comisia le socotea potrivite „la priceperea sătenilor și lor folositoare cu deosebire", urmau a fi retipărite în tipografia din Mușețești, pentru „a se distribui la toate bibliotecile rurale din țară".

Necesitatea dotării bibliotecilor sătești cu mai multe cărți din toate domeniile, dar mai ales din domeniul agrotehnicii înaintate, cu abonamente la ziare și reviste științifice economice, culturale și altele, a fost adusă în discuție de Constantin Dobrescu-Argeș și în Camera Deputaților, propunînd să se asigure fondurile necesare acestui scop. Ridicîndu-se împotriva celor care, sub diverse motive, nu erau de acord cu asemenea idei, militantul argeșean declara, în ședința din 16 martie 1893: „Cum voiți să se introducă la țară sistem nou de agricultură, sistem nou pentru cultura vitelor, pentru pomicultură și altele, dacă nu punem la îndemîna populațiunii rurale cărți după care să învețe a face aplicațiunea practică a principiilor științei?"

În încheiere, dorim să subliniem un fapt: anume că, întreaga activitate desfășurată de C. Dobrescu-Argeș, spre a fi înțeleasă în esența ei progresistă, nu trebuie desprinsă de contextul epocii. Numeroși alți cărturari și gînditori, oameni politici și mari scriitori cu vederi revoluționare, larg democratice, progresiste de la sfîrșitul sec. XIX s-au preocupat de problemele dezvoltării țării, condiționînd și ei acest proces general de rezolvarea prioritară, a situației țărănimii. În epoca respectivă s-au formulat soluții și idei dintre cele mai diverse. Ceea ce trebuie subliniat cu deosebire la C. Dobrescu-Argeș, este faptul că deși nu a reușit întotdeauna să pătrundă în profunzimea fenomenelor pe care le-a analizat, el a încercat să formuleze un sistem propriu și complex de reforme a căror aplicare, indiscutabil, ar fi avut efecte pozitive la scara întregii societăți. Dacă s-a cantonat în lumea satului, a făcut-o pentru că starea generală a țării în perioada istorică respectivă impunea problema țărănească în prim-plan. ■

(Va urma)

PLANSELE NOASTRE

①④ Reconstituiri ale uniformelor purtate de oșteni români în anii cînd s-a pregătit și s-a înfăptuit Unirea Moldovei cu Muntenia; desene reproduse din albumul **Uniformele armatei române. 1830-1930**, București, 1930: a) Infanteriști de linie; b) Cavaleriști din Țara Românească; c) de la stînga la dreapta: soldat artilerist — ținută de paradă, ofițer inferior de artilerie, în surtuc și, respectiv, ținută de paradă, ofițer inferior de infanterie — ținută de paradă, soldat de infanterie — ținută de serviciu; d) Corpul ofițerilor sanitari **(Din vremea lui Cuza**, p. 23)

②③ Manufactura de la Chiperești. Reproducerea fotocopiei realizată de prof. Mihail Guboglu după desenul original păstrat în Arhivele din Istanbul (policromizarea a fost realizată de Titus Pittini): a) clădirea atelierului central; b) casele maiștrilor; c) tocilărie; d) cele două ateliere mai mici; e) locul unde urma să se ridice un nou atelier; f) casele lucrătorilor; g) clădirea boiangeriei **(1766: „Fabrica" de postav de la Chiperești**, p. 19)

a

b

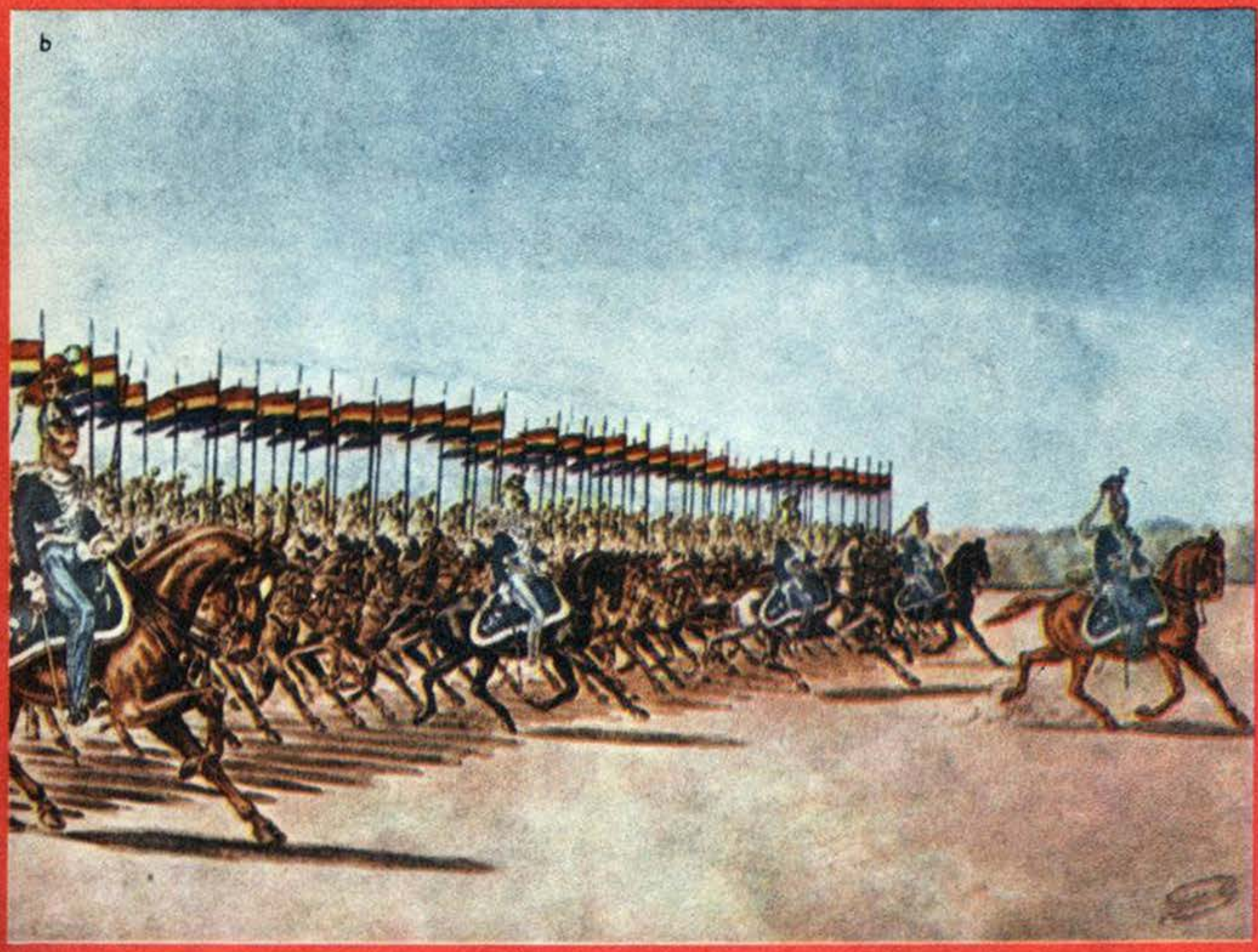

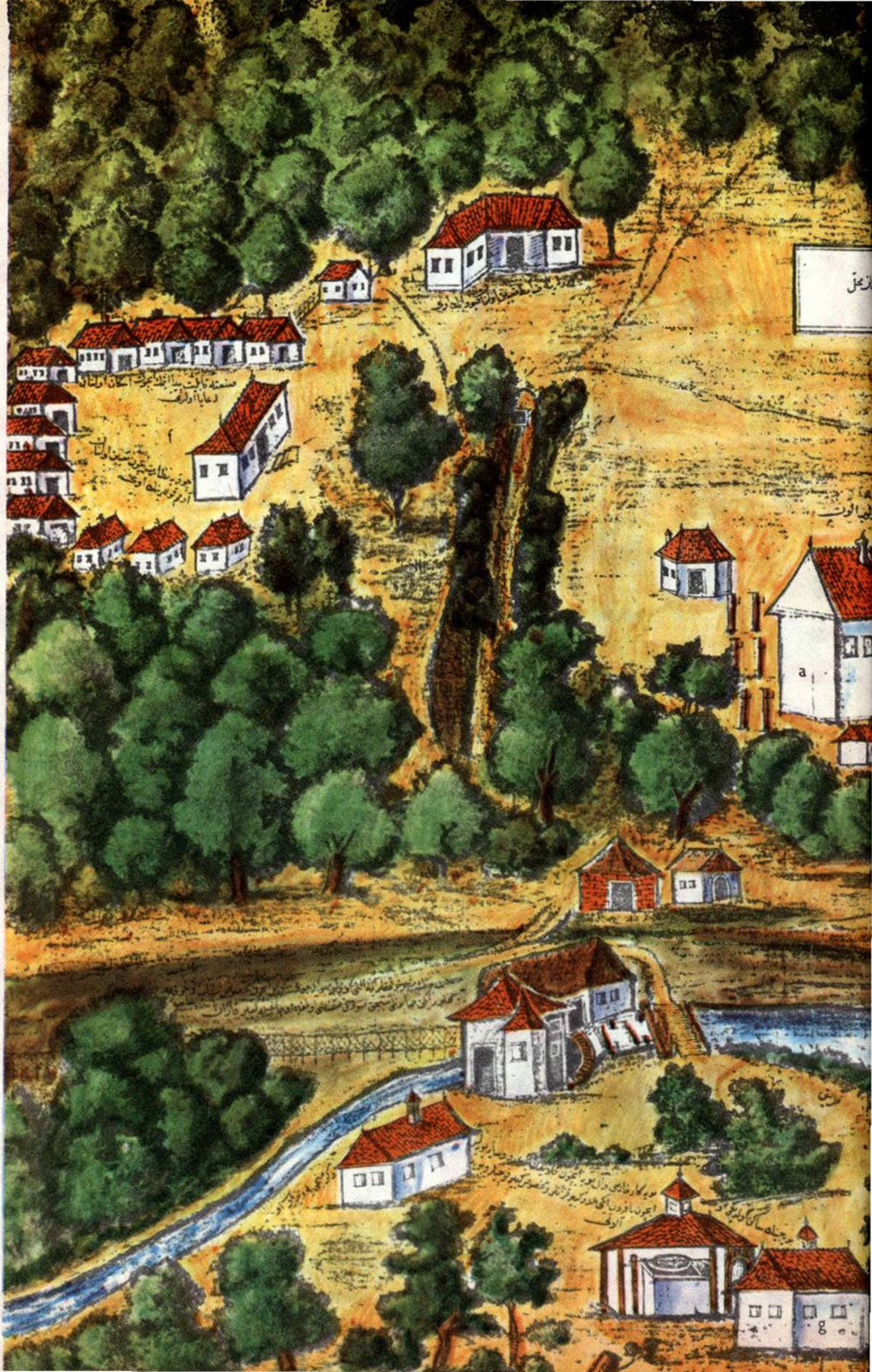

b

c

c

d

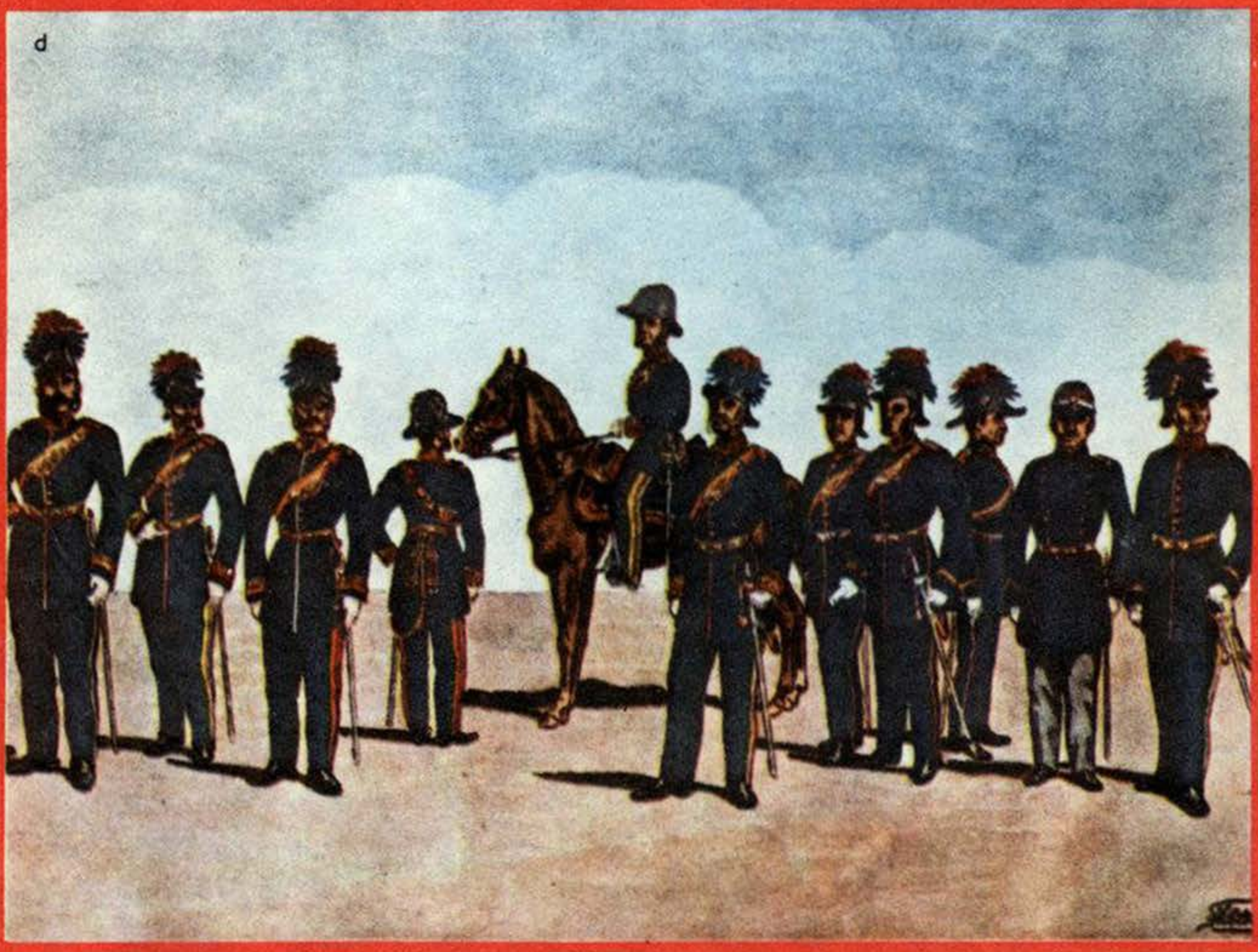

PE URMELE STRĂMOȘILOR (XXV)

ION POPESCU-PUȚURI

Urmărind vasta bibliografie consultată de Carlo Troya, în reconstituirea *Faptelor geților sau goților*, adăugate de istoricul italian din prima jumătate a veacului trecut la *Istoria Italiei* — capitol din al cărui indice de evenimente și persoane reproducem un nou fragment — constatăm că, concomitent cu investigarea unor surse puțin sau deloc cercetate pînă la el, autorul menționat a întreprins și o autentică operație de „descoperire" a unor opere istorice, socotite pînă atunci pierdute.

Așa a fost cazul, de pildă, cu cărțile istoricului latin Tacitus privind războaiele daco-romane, adică cea mai însemnată etapă a relațiilor daco-geților cu romanii. Partea din opera lui Tacitus care descria domnia împăratului Traian s-a pierdut. Carlo Troya a identificat însă unele pasaje ale scrierii lui Tacitus în opera altui cărturar al antichității, Paulus Orosius. Originar din Spania, acesta a alcătuit în veacul IV o lucrare *Historiarum Adversum Paganos* (Istorii împotriva păgînilor), în care a utilizat pasaje din scrierile mai multor istorici ai antichității, între care Hyeronimus, Annaeus Florus, Tacitus, Suetonius, Eutropius — scrieri ce s-au pierdut și ele între timp, păstrîndu-se doar fragmentele citate în unele lucrări, precum aceea mai susamintită a lui Orosius.

În cuprinsul altei opere antice — care se referă la o scriere socotită, de asemenea, pierdută — se află o informație extrem de prețioasă, privind bogățiile nemăsurate obținute de împăratul Traian prin capturarea tezaurului regelui Decebal: „Marele Traian, învingînd pe Decebal, regele geților, a adus romanilor cinci milioane de libre[1] de aur și de două ori pe atîtea de argint, afară de cupe și de obiecte care depășesc limita oricărui preț". Această informație, cuprinsă în opera unui istoric bizantin din veacul VI, Ioannes Lydos, născut în anul 490 în orașul Filadelfia din Lydia în Asia Mică și decedat în 565, ar părea exagerată și a și fost apreciată astfel de o seamă de oameni de știință. Numai că informația nu a aparținut propriu-zis lui Ioannes Lydos ci, așa cum a precizat și Carlo Troya, ea a fost preluată de istoricul bizantin din opera altui cărturar antic, Criton, medicul personal al împăratului Traian, cel care l-a însoțit pe împărat în ambele războaie daco-romane. Desigur, provenind de la un autor bine informat, care a făcut parte din suita împăratului știrea are altă semnificație și valoare.

Urmărind restabilirea adevărului istoric, prin utilizarea unor surse istorice avizate, Carlo Troya recurge deseori la confruntarea informațiilor provenite de la diferiți autori antici. Semnificativ, în acest sens este efortul de localizare a unor insule din Marea Baltică, precum și a cursurilor de apă pe care erau așezate diferite triburi gotice și germanice. Pentru a obține date cît mai riguroase, Troya analizează rînd pe rînd informațiile lui Tacitus, Pomponius Mela, Pliniu cel Bătrîn și Pytheas, călător grec, originar din Marsilia (motiv pentru care Carlo Troya îl numește frecvent Marsilianul) — corăbier care a făcut una din primele călătorii în ținuturile nordice. Comparînd diferitele informații, Carlo Troya localizează cu mai mare precizie obîrșia unor triburi dintre Vistula și Elba, reconstituind apoi și posibilul lor traseu în primele veacuri ale migrațiilor popoarelor.

Istoricul italian se ocupă, apoi, de denumirile pe care diferiți autori antici le dădeau unor popoare pe care nu le cunoșteau îndeajuns. El arată că deseori neamuri total diferite erau denumite cu un nume generic (sciți, de pildă) deși în realitate, sub astfel de denumiri trebuie să înțelegem adevărate coaliții de popoare, incluzînd daci liberi, carpi, popoare germanice (bastarni, vandali, burgunzi), neamuri slave (anți și sclavini), popoare sarmatice ș.a.m.d. În acest sens trebuie interpretate și unele referiri geografice. Paulus Orosius, la care ne-am mai referit, scriind despre *Dacia ubi est Gothia* (Dacia, unde e și Goția) — avea în vedere atît denumirea clasică a acestui teritoriu, cît și noua stăpînire sub care era cunoscut teritoriul carpatic în sec. IV. El vorbea, de asemenea, despre „geții aceia, care acum sînt [numiți] goți", fiind cel dintîi autor care punea semn de egalitate între cele două denumiri. Desigur, în ceea ce îl privește pe Orosius trebuie să avem în vedere depărtarea la care se afla de popoarele și evenimentele pe care le descria. Iordanes însă, istoric din sec. VI, originar din Moesia, unde a și slujit ca *notarius*, în administrația împăratului Justinian, cunoștea mult mai bine această parte a continentului, știrile sale despre goți, pe care îi numește în mod constant geți, fiind, de fapt, o primă istorie a goților.

Principala sa operă, *De origine actibusque Getarum* (Istoria geților sau Getica — cum

[1] Unitate de măsură a greutății, echivalentă cu 327,45 g.

este îndeobște cunoscută) alcătuită pe baza unei scrieri, în prezent pierdute, a lui Cassiodorus, dar și pe baza tradiției legendare a originii goților reprezintă una din cele mai importante lucrări istorice ale antichității, cuprinzînd informații deosebit de prețioase pentru istoria goților, slavilor și a unor populații romanizate din sud-estul Europei, îndeosebi din Peninsula Balcanică, locul de naștere al lui Iordanes. Identificînd istoria geților cu aceea a goților, scrierea sa cuprinde valoroase informații privind istoria getodacilor (îndeosebi pentru perioada domniei lui Burebista și a reformelor lui Deceneu), cît și pentru reconstituirea istoriei marilor mișcări ale popoarelor începute în sec. III-IVe.n.

Scrierea lui Iordanes a cunoscut o deosebită răspîndire în evul mediu, cînd o seamă de istorici germani, între care Heinricus Pantaleonis[1], dorind să adauge cît mai multe fapte de glorie istoriei neamului lor, au alcătuit — pe baza scrierii lui Iordanes — o istorie a germanilor ce începea, de fapt, cu istoria geților și continua cu aceea a goților, considerîndu-i strămoși ai germanilor. Aceste susțineri au fost preluate și de istoriografia săsească din Transilvania[2], devenind un punct de vedere larg răspîndit în istoriografia occidentală pînă la începutul sec. XIX, cînd critica istorică modernă a restabilit tabloul etnic și istoric al antichității. În epoca modernă, însuși Iordanes a fost acuzat că ar fi preluat intenționat istoria geților, pentru a spori faima goților, din rîndul cărora provenea[3]. Asemenea ipoteze nu scad însă cu nimic valoarea de izvor informativ de căpetenie al lucrării sale — lucrare, care, prin bogăția de fapte și evenimente, constituie — așa cum o vădesc desele trimiteri ale lui Carlo Troya la această scriere, una din semnificativele opere antice privind tabloul istorico-geografic din această parte a continentului.

Perioada III. De la Decebal la Aurelian. Anii 107-275

Anul 249 Doi nobili piloțori, Argaithus și Gunthericus la conducerea regiunilor cucerite de goți în Moesia romană. Argaithus este considerat una și aceeași persoană cu Arguntus (vezi anul 242). Ibid. Gepizii, popor getic, conduși de regele Fastidas, aproape că lichidează neamul germanic al burgunzilor. Dar atît gepizii cît și burgunzii au fost învinși de regele Ostrogot din familia Amalilor și cu toții măresc numărul poporului gotic al acestui rege; într-atît, încît burgunzii abandonează, încetul cu încetul, și folosirea guldriguldoului de origine germanică. Ibid. Burgunzii erau, la origine, un popor vandalic din Germania, după spusele lui Pliniu. Asupra goților, după regele Ostrogot, domnește Knlva. Ist. I., pp. 673-677, Tab. Cron., pp. 269-270. Knlva era, de bună seamă, un piloțor, dar se ignoră complet dacă era din familia Amalilor, la care se observă aproape stăpînirea ereditară asupra goților, cu toate că mai erau și alți regi mărunți. Unlit, fiul regelui Ostrogot, și tatăl lui Atal din familia Amalilor prosperă în rîndul goților dar Iordanes nu amintește lucrurile povestite de Cassiodor despre aceștia. Ibid. După Filip [Arabul], împărat este [Traianus] Decius. Ist. I., pp. 673-677, Tab. Cron., pp. 269-270. Colonia de la Apulum din Dacia romană este atît de distrusă de regele Ostrogot încît Decius a trebuit să o repopuleze cu numeroși coloni, atît romani cît și barbari. Ibid. Origenes din Egipt începe să apere creștinismul împotriva filosofului Celsus (vezi anul 131); confirmă spusele lui Iosif Evreul [Josephus Flavius], și repetă că geții aveau multe lucruri apropiate de doctrinele iudeilor. Origenes vorbea despre vremea sa și a scris împotriva lui Celsus în epoca împăratului Filip. Adaugă că nu știa dacă în Egipt existau scrieri antice ale geților. Cine oare, este bine să o repetăm, cine oare printre scriitorii antici a confundat vreodată, în vremea regelui Ostrogot din familia Amalilor, pe geți sau goți cu germanii Și cu adevărat că nu știu cum s-ar putea confunda chiar după domnia acelui rege. Ist. I., pp. 669-670., Tab. Cron., p. 266. Grecii scriu numeroase povești în legătură cu Zamolxe. Ibid. Continuă la romani, emisiunile monedelor dace cu [efigia] Dacia Capta, amintind cîte una din continuele invazii ale geto-dacilor sau goților în Dacia romană. Ibid. Exista deci, pînă în anul 250, o Dacie liberă, mereu în război cu cea romană, așa cum am afirmat de mai multe ori. Dacii, semnalați în Tabula Peutingeriană; poate [este vorba de] cei din Dacia romană. Tab .Cron., p. 268. Geții, indicați în Tabula Peutingeriană; poate geții din Dacia liberă. Tab. Cron., p. 268.

251 Scîții, numiți goți, ucid pe împăratul Decius; astfel afirmă Dexippos, contemporan faptelor, care a luptat împotriva acestor goți. Ist. I., pp. 673-677, Tab. Cron., pp. 269-270. 252 Gallus, urmașul lui Decius, răscumpără cu bani pacea cu goții. Ist. I., pp. 677-680, Tab. Cron., p. 270. Goții, după ce l-au ucis pe Decius, se înapoiază acasă cu o pradă imensă. Ist. I., pp. 677-680, Tab. Cron., p. 270. Goții, cu burgunzii revin și invadează Traola. Ibid.

253 Împăratul Emilian învinge pe goți, pe burgunzi și alți barbari. Ibid. 255/258 Goții, carpii și burgunzii, numiți popoare scite și nu germanice de către Zosimos, trec să devasteze Italia; apoi se îndreaptă spre Dunăre, de teama lui Aurelian. Ibid. Aurelian, prefectul împăratului Valerian, alungă din Tracia și din Illiria pe goți, burgunzi și alte neamuri de barbari, care se infiltraseră pînă în Italia. Ibid. Goții, carpii și burgunzii trec în Asia, provocînd pagube de neînchipuit. Ibid. Ei ajung să prade templul Dianei din Phasis, la poalele Caucazului. Ist. I., pp. 681-683. Tab. Cron., pp. 271-272.

259 Sneceslanus se opune înaintării goților și burgunzilor în Asia Mică, Ibid.

258/260 Un grup de neamuri diferite, printre aceștia tyrageții sau geții de la Tyras devastează, sub conducerea lui Raspa și Veducus, Asia Mică, Ibid. 261 Regalianus, născut în Dacia romană și considerat din neamul lui Decebal, obține victorii asupra barbarilor, pentru romani; este lăudat în mod deosebit de către împăratul Claudius Goticul. Ist. I., pp. 687-689, Tab. Cron., pp. 273-274.

267 Marcianus, trimis al împăratului Gallienus, alungă pe goții ce pătrunseseră în Illiria și îl silește să fugă spre trecătoarea de la Muntele Gessace. Ist. I., p. 695. Tab. Cron., p. 277.

267 Eutropius scria că împăratul Gallienus a pierdut cu adevărat Dacia romană. Și acest lucru s-a întîmplat din pricina revărsării popoarelor scite, cum scrie Pollianus, adică gotice, și nu germanice. Ist. I., pp 689-690, Tab. Cron., pp. 273-274. În ultimele invazii ale goților în Asia Mică sînt luați prizonieri strămoșii lui Ulfila (Wulfila). Aceștia devin goți. Ibid. Trăiește Atal din neamul Amalilor, tatăl lui Achiulf și bunic al lui Ermanarich cel Mare. Ist. I., pp. 695-696, Tab. Cron., p. 277. Nașterea lui Ermanarich cel Mare din neamul Amalilor. Ibid.

269 Nou război scitic sau gotic. Printre aceste popoare Trebellius Pollianus amintește de austrogoți, adică ostrogoți, pe trutungi, un alt trib de origine gotică, și pe virtingi, despre care se crede că ar fi cei care mai tîrziu s-au numit vizigoții tervingi» Ist. I., pp. 701-703, Tab. Cron., pp. 279-280 Colonatul face mari progrese în rîndul romanilor, pentru a primi pămînturi și a da posibilitate de trai mulțimii de prizonieri căzuți în mîinile lui Claudius II Goticul. Ist. I., pp. 704-706, Tab. Cron., p. 281. Rosmini (Filosofia dreptului, Cartea IV, Div. II, cap. VI, Art. IV) afirmă că nu cunoaște o altă lege mai veche decît cea a lui Constanțiu, din anul 359, asupra colonilor; de aceea, el atribuie originea colonatului acestui

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 7/1980; 7/1981; 8/1978.

an. Dar puteau exista legi precedente în legătură cu acesta, poate că neînregistrate în Codex-urile Teodosian şi Justinian; şi, dacă nu au existat, faptele au precedat legile, neputîndu-se nega numărul de coloni goţi trecuţi în imperiu în urma victoriilor lui Claudius II. Importante victorii ale lui Claudius, numit Goticul, asupra goţilor. Imens numărul prizonierilor, printre care Unila, de neam regesc. Ist. I., pp. 702-706, Tab. Cron., p. 281. Consecinţele unei atît de importante victorii obţinute de Claudius ar fi trebuit să fie foarte mari, dar nu au fost. El scrie Senatului (reproducere după Pollianus): „au căzut în captivitate foarte mulţi regi; au fost [de asemenea] făcute prizoniere femei de viţă nobilă de felurite neamuri. Provinciile romane au fost populate cu sclavi barbari şi cu agricultori veterani".

271 Împăratul Aurelian a învins pe goţii lui Cannabaude, obţinînd triumfui la Roma. O dă pe Unila de soţie lui Bononus. Ist. I., pp. 713-715. Delegaţie de sciţi lutungi la împăratul Aurelian, după spusele lui Dexippos. Poate că aceştia erau vizigoţii vertingi dar de bună seamă că au fost popoare din spiţa getică trăind dincolo de Prut, cuprinse de aceea de Dexippos în denumirea de sciţi, nu de germani. Ist. I., pp. 709-711, Tab. Cron., p. 283. Invazia goţilor în Tracia şi în Illiria, sub conducerea lui Cannaba sau Cannabaude, pe care unii îl consideră a fi Kniva (vezi anul 250).

274 Aurelian, într-una din scrisorile sale, păstrate de Vopiscus, scrie că se numeau dacisci soldaţii pe care Imperiul roman îi recruta din Dacia lui Traian şi că aceşti dacisci au luptat sub Aurelian împotriva lui Felicissimus. Ist. I.,p. 715, Tab. Cron., p. 284.

274/275 Aurelian, acest împărat foarte puternic, părăseşte Dacia romană, cucerită într-o altă epocă de Traian. Ist. I., pp. 715-716, Tab. Cron., p. 284.

276 O imensă mişcare trebuie că s-a produs în Dacia pe care o părăsea Aurelian. Aici locuiau: 1. — coborîtorii din Anarti, indicaţi de Caesar (vezi anul 75 î.e.n.); 2. — descendenţii altor 15 popoare getice indicate de geograful Ptolemeu drept indigene în Dacia romană (vezi anul 107 e.n.); 3. — descendenţii foarte numeroaselor colonii de barbari instalaţi aici de Traian (vezi anul 107 e.n.); 4. — coborîtorii din foarte numeroasele colonii de romani şi alte popoare supuse Imperiului, aduse aici de Traian şi de succesorii acestuia; 5. — descendenţii celor douăsprezece mii de daci pe care Dio Cassius îi numeşte „confinanti" (mărginaşi, de la hotar); adică liberi, sau altfel spus geto-daci. Aceşti „daci confinanti" au fost admişi de către împăratul Commodus. Mulţi dintre aceştia, barbari şi romani, au dat ascultare voinţei lui Aurelian, retrăgîndu-se dincoace de Dunăre, în Tracia, unde a apărut noua sau falsa Dacie a acelui împărat. Dar cea mai mare parte dintre locuitori au rămas în Dacia, care acum înceta să mai fie [sub stăpînire] romană. Că mulţi romani au rămas dincolo [la nord] de Dunăre, o dovedeşte faptul că şi acum aici, în locurile unde se afla regatul lui Decebal se vorbeşte, bine sau rău, o limbă latină. Cine ar putea să nege că descedenţii din vechii supuşi ai lui Decebal (cum erau Amalii şi celelalte 14 popoare din Dacia ale lui Ptolemeu, precum şi cei 12 000 de daci mărginaşi ai lui Dio Cassius) nu şi-au recăpătat libertatea, unindu-se cu geto-dacii, vecinii lor, care au fost mereu liberi? Asupra acestora împărţiţi în două mari popoare, vizigoţii şi ostrogoţii, domniseră regele ostrogot şi fii şi nepoţii săi, pînă la Ermanarich cel Mare, care a domnit atît asupra vizigoţilor cît şi ostrogoţilor, adică asupra tuturor geto-dacilor, cu toate că mai existau şi mulţi alţi regi mărunţi, lucru ce nu trebuie uitat.

Şi dacă este adevărat, şi nimeni nu o va contesta, că Ermanarich din spiţa Amalilor, a cucerit Germania orientală cu toate regiunile, de la Mlaştina Meotidă [Marea de Azov] pînă la Marea Baltică, firesc că acel rege a trebuit să întindă mîna popoarelor de acelaşi sînge cu el, care timp de 170 ani au trăit sub romani şi care scuturaseră, în sfîrşit, jugul străin. Iată deci reînfiinţat, sub Ermanarich, întregul regat al lui Decebal; atunci cu toţii, romanii şi vandalii şi celelalţi barbari care au rămas în Dacia ce fusese romană s-au unit cu el şi au întemeiat un alt regat, a cărui faimă ar fi ajuns şi la noi. Cu toate acestea, Gatterer introduce aici o a patra epocă: aceea a dacogeţilor deveniţi supuşi ai goţilor la moartea lui Aurelian. Despre lucrul acesta am vorbit pe larg în Istoria Italiei, pp. 715-717 şi mai mult în Tabela Cronologică (pp. 287-291). De unde au venit aceşti goţi? El nu o spune. Ce scriitor sau document istoric afirmă că ei au venit din Germania în Dacia părăsită de romani? Dacogeţii, care în acest timp s-au numit goţi, nu locuiau oare în două treimi din regatul lui Decebal, rămas liberi? N-au avut ei oare în mijlocul lor familia lui Gapto, adică pe Amali? Nu se supuseseră cu toţii, cu puţin timp înainte de Aurelian, regelui Ostrogot din spiţa Amalilor? Şi nu s-au supus cu toţii, atît ostrogoţii cît şi vizigoţii, puţin după Aurelian, lui Ermanarich din neamul Amalilor? Acesta a murit la cîţiva ani după venirea hunilor (vezi anul 376-378 e.n.); adică cu 80 ani înainte de naşterea lui Theodoric, străuepotul său, regele Italiei. Şi ce istorie mai sigură decît aceea care trebuia în mod necesar să ajungă, în legătură cu faptele sale, la Theodoric şi de la Theodoric la Cassiodor şi la Iordanes, chiar presupunînd că nici un grec şi nici un barbar contemporan, precum Ablavius, n-ar fi scris nimic referitor la faptele acelui cuceritor? Dar în legătură cu aceste fapte, Iordanes are propria sa autoritate, şi poate mai mult decît oricare altul, căci bunicul său, Peria, a fost secretarul lui Candace din neamul Amalilor (Tab. Cron. p. 539).

Iată ce spune Iordanes (cap. XVI) despre popoarele germanice învinse de către goţi: „Acest neam al goţilor, avea în posesiune întinderi de pămînt atît de mari pe ţărmul Pontului [Euxin]. Adesea vandalii au căzut sub stăpînirea acestui neam, marcomanii au plătit tribut, căpeteniile quazilor au fost duse în sclavie". Iordanes se referă în mod special la epoca regelui Ostrogot ca şi la cea a lui Ermanarich, care n-ar fi putut să avanseze de la ţărmul Pontului Euxin şi de la Prut pentru a învinge pe marcomani şi pe quazi în Germania; Dacia părăsită de împăraţi nu ar fi fost a sa, sau, cel puţin, în confederaţie cu ei.

Gatterer îşi asumă riscul de a răsturna, şi mai degrabă răstoarnă în fapt, bazele istoriei Daciei şi Europei, atunci cînd afirmă că la moartea lui Aurelian Dacia, care nu mai era romană, a căzut în mîna goţilor. Da, într-adevăr, dacă ei ar vrea să spună prin aceasta că goţii au fost, precum cu adevărat au fost, fără îndoială, ostrogoţii şi vizigoţii, ambele popoare supuse lui Ermanarich, ca şi restul de geto-daci veniţi din Carpaţi şi de la Prut în vechea lor provincie, de la Sarmizegetusa. Dar în nici un fel nu poate fi adevărat, dacă învăţatul german Gatterer înţelegea prin [vremea lui] Cluverius că goţii ar fi venit de la Danzig pentru a pune stăpînire pe Dacia ce nu mai era romană; şi asta pentru că a citit în Eutroplus (cartea VIII, cap. II), că tocmai în acel timp acea provincie a fost locuită de victofali, de talfali şi de tervingi. Cine a spus, sau a putut spune, lui Gatterer, că aceste trei popoare erau germanice? Nu Eutroplus, fără îndoială. Despre victofali s-ar mai putea îndoi cineva; dar talfalii, cum am mai spus, fuseseră aliaţi cu regele Ostrogot din neamul Amalilor (vezi anul 249 e.n.); şi chiar Gatterer mărturiseşte că tervingii au fost vizigoţi (vezi Tab. Cron., p. 290). Cesăne mirăm că vizigoţii tervingi s-au întors, graţie lui Ermanarich cel Mare, într-o provincie pe care geţii o pierduseră în timpul lui Decebal? Dar nici chiar dacă victofalii ar fi fost un popor germanic, n-ar fi fost de mirare ca Ermanarich să fi dorit să aşeze cîteva triburi ale acestora în provincia recucerită a Daciei; căci, s-a mai văzut, şi vandalii asdingi au fost aliaţi cu regele Ostrogot al Amalilor. Şi Eutroplus, nici nu numeşte germanice triburile victofalilor şi ale tervingilor, nici nu afirmă că aceste trei popoare s-ar fi instalat, prin forţa proprilor arme, în Dacia lui Traian şi că ar fi adus sub stăpînirea lor, dintr-o dată, popoarele acelei provincii, pînă acum supuşi ai imperiului. Şi totuşi, nu doar cele trei popoare amintite de Eutropius, ci multe alte neamuri germanice şi negermanice, au fost aduse de Ermanarich aici, fără a se putea spune, cu aceasta, că neamul geto-dacilor ar fi avut de suferit sau ar fi dispărut. Acest neam a rămas mereu, dincolo de Carpaţi; cînd învingător, cînd învins, după căderea lui Decebal. Dacpetoporianii din Tabula Peutingeriană. au fost poate un popor dintre cele aşezate de Ermanarich în Dacia cè nu mai era romană. Ist. I., p. 720, Tab. Cron., p. 291. Este inutil să reamintim aici, una cîte una, cuceririle lui Ermanarich în vastele spaţii care se întindeau de la Mlaştina Meotidă pînă la Marea Baltică, căci am vorbit pe larg despre ele în Istorie şi în Tabelele cronologice. ■

VICTOR PLACE — ARHEOLOG

Personalitatea lui Victor Place, consulul francez în Principate în anii bogați în evenimente din perioada Divanului ad-hoc și a Adunărilor elective ce au precedat Unirea Principatelor a fost deseori evocată în istoriografia română, inclusiv în Magazin istoric (6/1971, 4/1976) încît s-ar părea că puține momente ale activității sale au rămas necercetate.

Referirile la viața și activitatea sa, cuprinse în scrierile lui A.D. Xenopol, N. Iorga, Gh. I. Brătianu, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu și mai ales monografia istoricului francez Marcel Emmerit, Victor Place et la politique française en Roumanie à l'époque de l'Union i-au relevat activitatea depusă pe lîngă caimacamul Grigore Dimitrie Ghica și apoi substanțialul sprijin acordat consolidării domniei lui Cuza, sprijin care i-a adus și o scrisoare de mulțumire din partea primului domnitor al Principatelor Unite.

Mai puțin s-a scris însă, la noi, despre faptul că activitatea diplomatică a lui Victor Place a stat multă vreme în cumpănă cu aceea de istoric, că faima sa de arheolog era de mare notorietate la jumătatea secalului trecut și că el este considerat și astăzi unul din pionierii asirologiei moderne.

Intrat în diplomație în 1839, prin numirea în calitate de elev consul la Madrid, în Spania, apoi secretar de legație la Port-au-Prince, în Haiti, și în continuare la Cadix, în Spania, la Neapole, în Italia și Santo-Domingo, în Haiti, în 1851 a fost numit consul II la Mossul, în Kurdistan, cum se numea, pe atunci, teritoriul cuprins între fluviile Tigru și Eufrat. A colo, în timpul liber, s-a preocupat și de cercetarea tot mai amănunțită a ruinelor palatelor asiro-babiloniene de la Khorsabad (locul anticei Ninive) a cărui investigare începută de arheologul Paul-Emile Botta, fusese abandonată încă din anul 1844. Împreună cu alți doi istorici francezi, Oppert și Fresnel, tînărul diplomat pasionat de arheologie a scos la iveală, prin cercetări sistematice, desfășurate timp de patru ani, vechiul palat regal cu zidul împrejmuitor și șapte porți monumentale, precum și nenumărate sculpturi în piatră, obiecte în bronz și pămînt ars, piese de artă și de podoabă. Din nefericire, pluta încărcată cu obiecte deosebit de prețioase s-a răsturnat în timpul traversării cursului de apă Shatt al-Arab (rezultat din apele reunite ale fluviilor Tigru și Eufrat). S-au pierdut atunci inestimabile valori de artă și istorice. Au rămas însă destule piese adăpostite și astăzi în galeria asiriană a marelui muzeu de artă Luvru.

Activitatea de istoric a lui Victor Place nu s-a rezumat doar la aducerea la lumină a acestor prețioase vestigii. El este și autorul unei cărți în trei volume in folio, Ninive și Asiria, lucrare de referință și în prezent în cercetarea asirologică. Tot lui i se datorează și cea dintîi hartă arheologică a Asiriei.

La Muzeul de istorie al R.S. România se păstrează un vestigiu istoric donat de Lucien Place, nepotul diplomatului francez care amintește de activitatea de arheolog a lui Victor Place.

Este vorba de așa-numitul cilindru ceramic al regelui asirian Sargon II, un obiect în formă de prismă hexagonală, pe ale cărei fețe laterale se află o inscripție, în cuneiforme, preamărind faptele de vitejie și înfăptuirile monarhului asirian care a domnit la Ninive între 722 și 705 î.e.n. Textul inscripției a fost publicat în Ninive și Asiria, tomul secund pp. 291-300: „Eu Sargon... marele rege, regele puternic, favoritul marilor zei, păstorul căruia Assur, Marduk, i-au încredințat conducerea popoarelor și gloria pînă la marginile pămîntului". Sînt enumerate apoi teritoriile stăpînite de Sargon, luptele purtate cu diferiții vrăjmași ai statului asirian și construirea orașului Magga-Nubba [Dur-Sharrukin, azi Khorsabad], lîngă Ninive: „Mi-am construit aici un palat acoperit cu piei de focă, în lemn de santal, în eben, tamarix, cedru, cypru și arborele de fistic, ca locuință regală. Împrejurul palatului am inaugurat temple pentru zeii cei mari. Oamenii Asiriei cunosc toate științele, eu i-am instruit, prin înțelepți și savanți, în palatul meu..."

În anul 1856 Victor Place a fost numit consul II, apoi consul I la Iași. Continuîndu-și cariera diplomatică, a funcționat, rînd pe rînd, consul la Adrianopol (1863-1866), la Calcutta (1866-1870) și la New York (1870-1871). În această ultimă misiune diplomatică a primit însărcinarea de a achiziționa armament necesar Franței în războiul franco-prusian. Victor Place a intrat în tratative cu firma Remington, primind conform practicii vremii, un comision de 602 000 franci pentru comenzile lansate. A fost însă, denunțat Adunării Naționale, învinuit de a fi primit de la furnizori arme de proastă calitate, cu defecte. Deferit justiției, i s-a constatat nevinovăția, fiind achitat. Dar guvernul a cerut revizuirea procesului, consulul Victor Place fiind condamnat, de către instanța de apel, la doi ani închisoare. Dosarul a fost supus unei noi verificări, de data aceasta chiar de către președintele Republicii franceze, Thiers, care a dispus grațierea lui Victor Place. Dezamăgit de abuzul justițiar, fostul consul a abandonat cariera diplomatică, părăsind și Franța, pentru a reveni în România, țară de care îl legau atîtea aduceri aminte și la a cărei înălțare își adusese contribuția. S-a stabilit în octombrie 1873 la Țibănești, moșie aparținînd lui P.P. Carp, administrată de Octav Ballif, fratele soției lui Victor Place, Amelie Ballif. Peste mai puțin de un an și jumătate, la 10/22 ianuarie 1875, diplomatul francez se stingea din viață, în patria adoptivă, România.

Din căsnicia cu Amelie Ballif s-a născut un fiu, Henri, care s-a stabilit, de asemenea, în România, la Roman, ultimul descendent al familiei Place[1], fiind Lucien (decedat la 4 septembrie 1987). ■

Dr. Gabriel ILIESCU

[1] Familia Ballif, de origine franceză a numărat, de asemenea, în rîndurile ei, ilustri reprezentanți ai culturii și științei din țara noastră în perioada interbelică: generalul Ernest Ballif, prof. dr. Leon Ballif, care a desfășurat o rodnică activitate la Spitalul Socola din Iași ș.a.

OFENSIVA ASUPRA BERLINULUI

În primăvara anului 1945, situația Germaniei hitleriste ajunsese disperată. Comandamentul hitlerist încerca să oprească cu orice preț înaintarea armatei sovietice și îndeosebi asaltul asupra Berlinului. În zona Capitalei, transformată într-o adevărată fortăreață organizată pentru o rezistență de lungă durată, hitleriștii au concentrat în jurul a un milion de soldați și ofițeri. Numai garnizoana orașului număra 200 000 oameni.

Ofensiva asupra Berlinului a fost executată de fronturile 2 bielorus (mareșal Rokossovski), 1 bielorus (mareșal Jukov) și 1 ucrainean (mareșal Konev), totalizînd două milioane și jumătate de oameni. Ea s-a declanșat în noaptea de 15 spre 16 aprilie 1945, pentru ca, în a șasea zi, trupele sovietice să ajungă la periferia orașului. La 24 aprilie, unitățile de avangardă ale fronturilor 1 bielorus și 1 ucrainean au făcut joncțiune în zona de sud-est a Capitalei, iar la 2 mai 1945, trupele celor două fronturi au terminat lichidarea grupării inamicului din Berlin. În aceeași zi — cum arată mareșalul Konev, în lucrarea sa memorialistică Anul '45 (apărută în versiune românească, la Editura politică, în 1970) — Frontul 1 ucrainean a început să predea sectoarele lui Frontului 1 bielorus, al lui Jukov, și să efectueze pregătirile în vederea viitoarei operații, de la Praga.

Operația Berlin s-a încheiat printr-o strălucită victorie sovietică, în cursul căreia au fost nimicite 93 divizii și 11 brigăzi fasciste, au fost luați cca. 480 000 prizonieri și capturată o mare cantitate de tehnică de luptă.

Magazin istoric a publicat mai multe relatări despre dramatismul acestei încleștări cu forțele celui de-al treilea Reich, prezentînd fragmente din însemnările unor participanți direcți la evenimente: mareșalii G.K. Jukov și S.M. Ștemenko (nr. 5/1970), V.I. Ciuikov (nr. 4,5/1975), generalul-colonel A.I. Pokrîșkin, un as al aviației sovietice în al doilea război mondial (nr. 5,6/1974), ca și alte reconstituiri semnate de istorici. De data aceasta, facem loc altor mărturii despre evenimentele din acele zile:

relatarea viceamiralului Vissarion Vissarionovici Grigoriev — extrasă din volumul memorialistic Şi navele au luat cu asalt Berlinul **(Moscova, 1984) — despre acţiunile flotilei militare al cărei comandant era, acţiuni desfăşurate pe canalele rîului Spree, pe care se afla Berlinul, în sprijinul unităţilor direct angajate în ofensivă, şi o alta, a publicistului istoric american Cornelyus Ryan, cunoscut cititorilor români din cele două traduceri apărute la Editura politică,** Ziua cea mai lungă **(1965) şi** Un pod prea îndepărtat **(1977). Fragmentul reprodus din lucrarea sa** The Last Battle **(New York, 1966), prezentată şi în mai 1970 în revista** Magazin istoric, **face radiografia celor 21 zile începute prin prima lovitură de tun sovietic, din dimineaţa de 16 aprilie 1945, şi încheiate cu sfîrşitul războiului în Europa. Sînt cele trei săptămîni în care a fost ocupat Berlinul. Bazîndu-se pe cercetarea multor arhive, note memorialistice şi pagini de jurnale inedite, dar mai ales pe convorbirile sale cu personalităţi militare şi cu participanţi la evenimentele petrecute atunci, Ryan ne introduce în atmosfera acelor zile, redîndu-ne ce se întîmpla atît în tabăra învingătorilor, cît şi în cea a învinşilor.**

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

F.D.

Cu flotila spre capitala nazistă

Viceamiral V. V. GRIGORIEV

În ziua de 7 aprilie 1945, am fost chemat la punctul de comandă. M-am prezentat la comandantul frontului împreună cu generalul-colonel Malinin. Mareşalul Jukov ne-a întîmpinat cu amabilitate:

— Ia zi, marinare, au cam încasat-o corăbiile?! Cu toate acestea au reuşit să ajungă aproape de Berlin!

Malinin, şeful de stat major al frontului, a dat citire principiilor de bază ale directivelor frontului adresate comandantului flotilei de Nipru şi comandanţilor Armatei 5 de izbire, Armatei 8 de gardă şi Armatei 33. Noi, marinarii, trebuia să destinăm cîte o brigadă de nave care să acţioneze pe lîngă fiecare armată. Malinin a precizat că urma să ne coordonăm foarte repede modul de cooperare cu toate cele trei armate.

Ne-am amintit că multe dintre navele noastre, care pe timpuri făceau parte din flotila de Volga, luptaseră la Stalingrad împreună cu Armata 8 de gardă, comandată de generalul-colonel V.I. Ciuikov (atunci, ace stă armată purta numărul 62).

— Înseamnă că sînteţi cunoştinţe vechi — a remarcat mareşalul. Asta-i foarte bine.

Directiva, semnată pe loc de mareşalul Jukov, stabilea cu precizie locul flotilei în luptele pentru Berlin. Din cele trei armate cu care urma să cooperăm, două — 5 şi 8 — făceau parte din gruparea principală de izbire a frontului, cea care urma să execute ofensiva din capul de pod de la Küstrin. Armata 33, cu care urma să coopereze Brigada 3 a noastră, executa lovitura secundară pe flancul stîng al frontului.

Aşadar, flotila de Nipru trebuia să sprijine simultan trei armate aflate în ofensivă. Comandantul Armatei 5 de izbire, generalul-colonel N.E. Berzarin, căruia i-am făcut a doua zi o vizită, om deosebit de comunicativ, plin de temperament, tînăr pentru funcţia şi gradul său (abia împlinise 40 ani, deşi părul îi încărunţise), a expus cu pasiune misiunea de luptă a armatei pe care o comanda: potrivit planului, ea urma să cucerească în Berlin raionul cvartalelor guvernamentale, printre care şi cancelaria Reichului. Discuţia s-a purtat în faţa unui plan colorat al Berlinului, la scară mare. În fîşia rezervată armatei, existau multe pete şi linii de culoare albastră, care reprezentau lacuri, canale, meandre ale rîului Spree.

— În oraş malurile rîului Spree sînt betonate. Taluzul are o înălţime de circa 5 metri. Sînt puţine poduri — ne-a comunicat Berzarin. Nu vom putea face faţă cu pontoanele. Sînt necesare mijloace de forţare mai active. Cu ce ne puteţi ajuta?

Am făcut o caracterizare a navelor din brigada comandată de căpitanul de rangul I Lealko, ce urma să coopereze cu armata lui Berzarin. Comandantul s-a interesat deîndată de semiglisoare.

— Ziceţi că au o viteză de pînă la 35 km/h, au o mitralieră şi pot lua la bord cîte zecedoisprezece oameni?... Dar dimensiunile navei care sînt, ce greutate are?

Cînd i-am spus că un semiglisor cîntăreşte 1,2 tone, are 7 metri lungime şi 170 centimetri lăţime, generalul s-a înviorat.

— Un moment, un moment! Ele n-ar putea fi încărcate pe camioane?

Şi imediat l-a sunat la telefon pe şeful serviciului de blindate şi tancuri. După ce l-a ascultat, mi s-a adresat: zice că se poate! Cîte aveţi în brigadă? Bine, aşa vom şi trece în misiunea de. luptă![1]...

Se contura astfel concepţia a cărei înfăptuire a ajutat trupele sovietice să înainteze mai repede spre centr l capitalei fasciste.

[1] N.E. Berzarin, Erou al Uniunii Sovietice, avea să fie numit, la 24 aprilie 1945, primul comandant sovietic şi şef al garnizoanei sovietice a Berlinului, după cum menţionează G.K. Jukov în *Amintiri şi reflecţii*. Scriitorul Vsevolod Vişnevski nota în jurnalul său: „Comandant al oraşului a fost numit comandantul Armatei 5 de izbire, generalul-colonel Berzarin. Este unul dintre cei mai culţi generali din armata roşie".

Liniştea dinaintea furtunii

Pe data de 14 aprilie, trupele desfăşurate în capul de pod de la Küstrin au început cercetarea prin luptă[1], care a continuat şi a doua zi. Spre seara de 15, canonada de artilerie s-a mai liniştit. După cum s-a aflat mai tîrziu, acest lucru i-a dezorientat pe hitlerişti; ei au considerat că ampla noastră cercetare prin luptă se va transforma, fără nici o pauză (aşa cum făcusem în operaţia Vistula-Oder), în ofensivă generală şi, de aceea, au început să-şi împingă rezervele spre limita dinainte, care aveau să nimerească în curînd sub focul nostru, extrem de puternic şi dens. Noi toţi ne-am dat seama că era liniştea dinaintea furtunii şi că, pînă la declanşarea ofensivei asupra Berlinului, mai rămăseseră puţine ore.

Îmi închipuiam cît de ocupat era în acest timp şeful de stat major al frontului şi totuşi m-am decis să-l sun şi să-i solicit o întrevedere de 3-5 minute. De obicei, cînd era vorba despre rapoarte scurte ca acesta, generalul-colonel Malinin mă primea imediat, rezolva rapid problemele, dîndu-mi şi unele sfaturi şi orientări.

— Poftiţi, vă aştept — mi-a răspuns Mihail Sergheevici.

Peste o jumătate de oră ajunsesem deja la căsuţa îmbrăcată în iederă de la marginea unui orăşel din apropierea Küstrinului. Aghiotantul m-a poftit imediat să intru în cabinet.

Raportul meu a fost extrem de concis, însă Malinin a început să mă întrebe multe amănunte. Cînd cele cinci minute trecuseră, m-am ridicat să plec.

— Mai stai, Vissarionîci, — m-a oprit Malinin. Ai destul timp să ajungi la nave. Şi în război oamenii simt nevoia să mai stea de vorbă şi nu numai despre treburi care nu suferă amînare.

S-a ridicat de la masă, a făcut cîţiva paşi prin cameră şi s-a oprit în faţa ferestrei deschise. Afară se încălzise deja. Ca la noi în luna mai.

Malinin şi-a amintit cum la începutul războiului, colonel fiind, deţinuse funcţia de şef de stat major al unui corp mecanizat şi îl cunoscuse atunci pe Rokossovski, numit comandantul acestui corp... Luptaseră împreună, fără să se despartă, aproape trei ani şi jumătate — pînă ce Rokossovski fusese mutat la Frontul 2 bielorus. Apoi brusc generalul Malinin s-a uitat la ceas, mi-a întins mîna şi, fără nici o tranziţie, mi-a spus:

— Sper că marinarii dumneavoastră nu mă vor face de ruşine.

După aceea m-a condus la harta care ocupa tot peretele, mi-a arătat cu indicatorul o intersecţie de drumuri şi mi-a ordonat:

— În noaptea aceasta, la 04.00 să fiţi aici. În maşină nu trebuie să fie nimeni în afară de dumneavoastră şi şofer.

[1] Procedeu de cercetare a poziţiilor duşmane, prin acţiuni ofensive executate cu subunităţi special destinate.

Întors la punctul de comandă al flotilei, am luat pe rînd legătura cu cei trei comandanţi de brigăzi de nave. Lealko, Mitin şi Lupeceov mi-au confirmat că totul este în ordine, că sînt gata.

Noaptea de 16 aprilie era întunecoasă şi Feodor Nagornov, şoferul meu, conducea maşina pe bîjbîite. După ce am trecut prin cîteva puncte de control, am sosit la încrucişarea de drumuri indicată de Malinin, cu 10 minute înainte de ora ordonată, şi am tras maşina pe acostamentul drumului. La 04.00, alături de maşina noastră s-au oprit încă două maşini. Dintr-una a coborît aghiotantul generalului, luminîndu-i acestuia drumul cu o lanternă. După cuvenitul schimb de parole, generalul-colonel a ordonat încet „Urmaţi-ne!" şi am pornit înainte.

Ne-am oprit în mijlocul unei păduri dese. Adîncindu-ne în pădure, am urmat, păziţi de pistolari, o cărare îngustă. Şeful de stat major al frontului a fost întîmpinat de un grup de generali. Cu toţii ne-am urcat, pe o scară de lemn abruptă, într-un foişor.

Încet-încet, ochii ni s-au obişnuit cu întunericul. De sus, din foişor reuşeam să distingem traseul Oderului. Limita dinainte se afla la aproximativ doi kilometri în faţa noastră. Mai încolo — aliniamentul puternic fortificat de pe înălţimile Seelow, cea de a doua fîşie de apărare a germanilor.

Domnea o liniştе perfectă. Se auzea doar zumzăitul telefoanelor. Malinin primea ultimele rapoarte, la care răspundea scurt. Puţin înainte de ora 5, au tăcut şi telefoanele. Liniştea a devenit apăsătoare.

La ora 05.00, ora Moscovei — aici, în apropierea Berlinului, era încă noapte —, liniştea a fost spartă de un bubuit asurzitor. Văzusem eu multe pregătiri de artilerie, dar ceea ce se dezlănţuise acum nu mi-aş fi putut închipui, dacă n-aş fi fost martor.

A durat doar 20 minute, în cursul cărora, în fîşia grupării principale de izbire a frontului au fost trase aproximativ o jumătate de milion de proiectile de artilerie şi aruncătoare.

Ulterior s-a constatat că pregătirea de artilerie a scos din luptă în diverse sectoare între 30 şi 70% din forţa vie a inamicului din primele două tranşee.

Navele întîrzie

Seara, generalul-colonel Malinin m-a sunat la telefonul special şi mi-a comunicat:

— Ajutaţi-l pe Belov[2] să forţeze Oderul. Luaţi legătura cu el, puneţi-vă de acord şi acţionaţi. Voi da dispoziţii referitoare la deschiderea căii libere pentru nave la treceri.

La 18 aprilie am sosit la punctul de comandă al Armatei 61, lîngă orăşelul Redorf.

[2] Generalul Belov era comandantul Armatei 61.

După ce ne-am salutat, comandantul armatei, P.A. Belov, mi-a spus:

— Aduceți navele cît se poate de repede.

I-am raportat unde se află ele și de ce întîrzie. Belov m-a informat despre situația de pe flancul drept al frontului. L-am asigurat că noi facem tot ce ne stă în puteri, dar n-am fost în măsură să-i raportez precis cînd vor sosi navele, pentru că nu depindea de mine. Amîndouă brigăzile au ajuns în raionul ordonat și mai tîrziu decît se sperase: abia la 22 aprilie.

În acest răstimp, în desfășurarea operației Berlin se petrecuseră multe evenimente importante. Încă din 17 aprilie, Armata 8 de gardă a lui Ciuikov și Armata 1 de tancuri de gardă a lui Katukov puseseră stăpînire pe înălțimile Seelow. În bătălia pentru Berlin erau angajate forțele principale ale fronturilor 1 ucrainean și 2 bielorus. Ritmul înaintării trupelor de pe direcțiile principale, inițial mai scăzut decît cel planificat, sporise. Pe 21 aprilie, în sectorul central al Frontului 1 bielorus se rupsese inelul exterior de apărare a Berlinului și unitățile a trei armate, printre care și cele ale Armatei 5 de izbire a lui Berzarin, pătrunseseră în suburbiile orașului, unde angajaseră lupte de stradă.

Natural că soarta capitalei fasciste nu se hotăra la flancurile frontului. Dar operația Berlin nu era numai o luptă pentru oraș, ci pentru zdrobirea totală și definitivă a Germaniei hitleriste. De aceea pe direcțiile secundare, mai ales la început, se desfășurau înfruntări la fel de aprige și îndîrjite. Dacă navele ar fi ajuns la flancul drept mai repede, ele ar fi putut face mai mult pentru armata lui Berzarin. Dar, și acolo unde se aflau, marinarii aveau multă treabă de făcut. Concursul mai activ dat unităților Armatei 61 — la gurile Alt-Oderului și la canalul Hohenzollern — a fost necesar și după ce Berlinul a fost încercuit.

Loviturile din aprilie 1945

CORNELIUS RYAN

În camera ofițerilor cu operațiile din punctul său de comandă înaintat din pădurea Schönewald, la nord de Berlin, generalul-colonel Gotthard Heinrici, șeful grupului de armate Vistula, se plimba cu mîinile la spate. În jurul lui, telefoanele zbîrnîiau și ofițerii de stat major primeau rapoarte, transpunînd cu grijă informațiile pe harta întinsă pe o masă din mijlocul camerei. Din cînd în cînd, Heinrici se oprea pentru a arunca o privire pe hartă sau pentru a citi un mesaj pe care i-l înmîna colonelul Eismann. Nu era surprins de felul în care se desfășura ofensiva rușilor, cu toate că majoritatea ofițerilor săi erau uluiți de masivitatea tirului de artilerie. Generalul Busse de la Armata 9, l-a descris drept „cel mai dezastruos care a avut loc vreodată", iar colonelul Eismann, bazîndu-și opinia pe primele rapoarte, considera că „tirul artileriei distrusese, practic, fortificațiile frontului nostru".

La adăpostul întunericului din noaptea de 15 spre 16 aprilie 1945, cea mai mare parte a trupelor de pe Vistula se repliaseră pe a doua linie a pozițiilor, așa cum ordonase Heinrici. Dar existaseră dificultăți. Unii ofițeri se simțiseră profund jigniți la ideea de a renunța la pozițiile lor de pe linia frontului. O considerau o retragere. Mai mulți comandanți se plînseseră lui Heinrici. „Ți-a trecut vreodată prin minte — îl întrebase el cu răceală pe unul dintre generalii care protestaseră — că nu o să mai rămînă nimic din frumoasele tale fortificații sau din oamenii tăi, după ce rușii vor deschide focul? Dacă ești într-o uzină, nu-ți vîri capul sub ciocanul mecanic. Nu-i așa? Îl tragi la timp. Este exact ce facem noi acum".

Această stratagemă le ocupase cea mai mare parte din noapte. Din toate rapoartele reieșea că în zonele în care trupele fuseseră retrase, manevra se efectuase cu succes. Acum, în a doua linie, oamenii îi așteptau pe rușii care înaintau. Într-o zonă a frontului, Heinrici avea avantaj: la vest de Kiistrin se afla platoul nisipos, în formă de potcoavă, străjuit de colinele Seelow. Platoul, avînd înălțimea între o sută și două sute de picioare, dădea spre o vale mlăștinoasă, cunoscută sub denumirea de valea Oder Bruch. Rușii trebuiau să traverseze această vale în înaintarea lor dinspre Oder, iar de-a lungul întregului platou tunurile lui Heinrici erau ațintite asupra căilor de acces.

A cîștiga puțin timp

Aici, pe aceste culmi dificile, se găsea singura șansă a lui Heinrici de a zădărnici atacul lui Jukov. El știa că

Mă îndoiesc că comandamentul hitlerist a putut ascunde propriilor soldaţi — chiar dacă aceştia se aflau pe aliniamente îndepărtate de Berlin — faptul că, cvartal dupăcvartal, capitala Germaniei trecea în stăpînirea armatei roşii. Evident că pretutindeni nici propaganda lui Göbbels, nici teroarea gestapovistă nu-i mai puteau determina pe soldaţii germani să lupte cu îndîrjire.

Cînd am discutat la statul major al Armatei 61 planul acţiunilor comune cu flotila în raionul dintre gurile Alt-Oderului şi canalul Hohenzollern (cum s-a dovedit, pentru marinarii flotilei de Nipru erau ultimele acţiuni de luptă de la Berlin), şeful de stat major al armatei, A.D. Pulko-Dmitriev, din cîte mi-aduc aminte, a spus:

— Ne pregătim în mod serios, aşa cum se cuvine, cu toate că, să fiu sincer, nu cred că inamicul o să mai opună rezistenţă puternică.

Şi noi ne pregăteam „aşa cum se cuvine", fără să contăm pe un succes facil. Mareşalul Jukov ne-a dat ordin să sprijinim începînd cu dimineaţa zilei de 27 aprilie, cu două brigăzi, ofensiva, reluată după pauză, a Armatei 61 şi, în funcţie de situaţie, s-o ajutăm prin debarcarea unui desant pe malul de nord al canalului Hohenzollern. Transportul trupelor peste Oder revenea Brigăzii 2 de nave, comandată de căpitanul de rangul II A.A. Komarov. Conform variantei definitive a operaţiei, urma să fie desantat peste Oder un regiment de infanterie, împreună cu mijloacele de întărire respective (acum, în acest raion se aflau concentrate atîtea nave că ar fi putut trece peste cursul de apă o întreagă armată). Cu toate acestea, misiunea brigăzii lui Komarov era mai complicată decît debarcarea desantului din canal. Aliniamentul de apă era destul de lat, iar traversarea lui nu urma să se execute rectiliniu. Navele încărcate cu trupe trebuiau să parcurgă aproximativ 10 km. Malul stîng era apărat încă de infanteriştii de marină fascişti, Jukov va acorda fără îndoială în planurile sale o atenţie deosebită acestui fapt. Ruşii trebuiau să captureze repede platoul, înainte ca tunurile lui Heinrici să poată bombarda podurile de pe Oder ale armatei roşii şi să provoace mari pierderi trupelor care avansau pe terenul mlăştinos din vale. Evident, Jukov sperase să distrugă aproape în totalitate rezistenţa inamicului cu bombardamentul său masiv de artilerie şi să captureze apoi acele înălţimi, mult mai uşor. Dar, datorită retragerii germanilor de pe prima linie a frontului, cea mai mare parte din armata lui Heinrici şi artileria erau intacte pe noile poziţii. Planul defensiv se desfăşurase bine. Doar un singur lucru nu era în regulă: Heinrici nu avea nici destui oameni şi nici destule tunuri. Fără ajutorul forţelor aeriene şi fără rezerve de oameni, tunuri, tancuri, muniţii şi carburanţi, el putea numai să întîrzie ofensiva lui Jukov. În cele din urmă, trebuia făcută o breşă în rîndurile inamicului.

De-a lungul întregului front, cele două armate ale lui Heinrici dispuneau de mai puţin de 700 tancuri şi tunuri autopropulsate în stare de funcţionare. Acestea fuseseră dispersate la diferite unităţi ale armatelor 3 şi 9. Cea mai puternică divizie, 25 Panzer, avea 79 asemenea mijloace; cea mai mică unitate — 2. În contrast cu puternica artilerie a lui Jukov — 20 000 tunuri de toate calibrele[1] — Heinrici avea 744 tunuri, plus 600 tunuri antiaeriene, care erau folosite ca piese obişnuite de artilerie. Aprovizionarea cu muniţii şi combustibil era, de asemenea, critică. În afară de proiectilele, depozitate pe poziţiile bateriilor, Armata 9 avea rezerve suficiente doar pentru două zile şi jumătate.

Heinrici nu putea să-i imobilizeze pe ruşi pentru o perioadă de timp mai lungă, nici să contraatace, deoarece dispersase puţinele blindate şi artileria de care dispunea, pentru a da fiecărei unităţi o cît de mică şansă de cîştig. El putea să facă numai ceea ce ştiuse tot timpul că este posibil: să cîştige puţin timp.

[1] Jukov a declarat generalului Eisenhower şi presei, în iunie 1945, că el a început atacul cu 22 000 tunuri de toate calibrele.

Mareşalul Konev şi Cornelius Ryan la Moscova, în timpul unei convorbiri despre ofensiva asupra Berlinului

care reuşiseră să respingă primele încercări de forţare a Oderului în acest sector. Este adevărat că aceasta se petrecuse cu cîteva zile în urmă, cînd hitleriştii mai puteau spera că Berlinul va rezista, iar mijloacele de forţare erau mai puţin sigure decît navele noastre, care atunci nu reuşiseră să sosească.

„Precis, îndrăzneţ, marinăreşte"

Acum, pentru debarcarea desantului se destinaseră 11 nave — vedete blindate, dragoare, vedete de pază şi, în plus, trei semiglisoare pentru cercetare şi legătură. Ele trebuiau să traverseze o porţiune de rîu puternic bătută cu foc. De aceea, pentru această acţiune a fost aleasă partea cea mai întunecoasă a nopţii. Cu toate acestea, era exclus ca navele să treacă total neobservate. O oră după ce au început deplasarea, inamicul le-a descoperit. Pînă să iasă din zona bătută cu foc, mai erau necesare 20 minute. Intervalele considerabile dintre nave, menţinute de la bun început, au redus eficacitatea focului inamic, iar focul nostru de ripostă a reuşit să neutralizeze circa 15 cazemate din lemn şi pămînt, cele mai apropiate de malul cursului de apă. Din cauza stricăciunilor suferite, două vedete de pază şi un semiglisor s-au oprit, iar curentul le-a scos lîngă digul de la mal, aflat în raza de vedere a inamicului, care a continuat să tragă asupra lor. Pe aceste nave au pierit doi oameni.

Cît priveşte debarcarea propriu-zisă, un superior a caracterizat-o ulterior în felul următor: „S-a executat rapid, precis, îndrăzneţ, marinăreşte". În răstimp de 2 ore şi 45 minute, din momentul cînd navele au părăsit malul drept, regimentul a cucerit capul de pod ordonat, avînd cu sine tot ce era necesar pentru dezvoltarea ofensivei — piese de artilerie şi aruncătoare, muniţii, căruţe cu cai,

Pe cînd se uita la hartă şi la săgeţile groase roşii care marcau înaintarea ruşilor, Heinrici se gîndea cu amărăciune la tancurile care fuseseră transferate la grupul de armată din sud al feldmareşalului Schörner, pentru a opri atacul ruşilor, despre care Hitler şi Schörner afirmaseră că avea ca obiectiv oraşul Praga. Aceste unităţi i-ar fi permis lui Heinrici să dispună de şapte divizii blindate. „Dacă le-aş avea — i-a spus el acru lui Eismann — nu le-ar fi prea bine ruşilor acum"[1].

Cu toate că lucrurile stăteau atît de prost, criza era încă în faşă. Atacul lui Jukov era numai începutul. Existau şi forţele lui Rokossovski la nord, care trebuiau luate în considerare. Cît de curînd vor ataca ei Armata 3 blindată a lui von Manteuffel? Şi cînd va lansa Konev ofensiva lui în sud?

Heinrici nu a avut nevoie să aştepte mult pentru a afla intenţiile lui Konev. A doua lovitură a ruşilor a fost dată la extremitatea sudică a liniei apărate de armata lui Busse şi în sectorul feldmareşalului Ferdinand Schörner. Exact la ora 6.00 a.m. trupele Frontului 1 ucrainean al lui Konev au forţat trecerea peste rîul Neisse.

Cine va ajunge primul?

În formaţie strînsă, ca litera V, avioanele de vînătoare ale ruşilor făceau viraje, îndreptîndu-se spre rîu, printre rafalele cu sclipiri roz ale focului artileriei antiaeriene şi printre torentele de gloanţe trasoare de culoare roşie, galbenă şi albă. Apoi, lansînd nori denşi de fum alb, care se revărsau în urma lor, avioanele se îndepărtau şuierînd, la mai puţin de 50 picioare deasupra rîului Neisse, cu apele lui de un cenuşiu-metalic. Necontenit, avioanele de vînătoare îşi croiau drum prin barajul antiaerian, lansînd în urmă o perdea de fum groasă, afînată, care întuneca nu numai rîul, dar şi malurile de est şi de vest. Mareşalul Ivan Konev, urmărind totul de la un post de observaţie situat într-un punct mai înalt imediat deasupra rîului, era foarte încîntat. Întorcîndu-se spre generalul N.P. Puhov, a cărui Armată 13 urma să se alăture în curînd marelui asalt, Konev îi spuse: „Vecinii noştri folosesc reflectoare pentru că vor mai multă lumină. Dar ascultă ce-ţi spun, Nikolai Pavlovici, noi avem nevoie de mai mult întuneric".

Cu toate că ataca pe un front de aproximativ 50 mile [1 milă terestră = 1 609,344 metri], Konev ordonase ca perdeaua de fum să se întindă pe o distanţă de aproape patru ori mai mare, pentru a-i induce în eroare pe nemţi. Urmărind teatrul de operaţii printr-o lunetă de artilerie, aşezată pe un trepied, Konev a observat că fumul se menţinea. Viteza vîntului fusese calculată numai la o jumătate de metru pe secundă, adică nu mai mult de o milă pe oră. Cu satisfacţie, el anunţă că perdeaua de fum era „exact cît de groasă şi densă trebuia, iar înălţimea la fel de potrivită". Apoi, în timp ce avioanele continuau să lanseze perdeaua de fum, artileria masată a lui Konev a început să bubuie înspăimîntător.

Tirul de artilerie a fost la fel de năpraznic ca şi cel al lui Jukov, dar Konev folosea puterea de foc a artileriei sale mai selectiv. Înainte de atac, comandanţii artileriei lui Konev, ştiind că obse vatorii lor vor fi orbiţi de perdeaua de fum, determinaseră pe hărţile topografice poziţia exactă a fiecărei linii de apărare cunoscute, precum şi punctele fortificate ale inamicului şi apoi îşi reglaseră tunurile. În

[1] Cea mai puternică grupare a armatelor fasciste în sud — grupurile de armate „Centru" şi „Austria" —, grupare condusă de feldmareşalul Schörner, primise ordin de a continua acţiunile militare în Cehoslovacia şi de a deplasa spre apus „tot ce se putea". Schörner avea misiunea de a „continua cît mai mult timp lupta împotriva armatelor sovietice".

Generalul Pulko-Dmitriev nu se înşelase: inamicul n-a opus o rezistenţă serioasă. Pe data de 27 aprilie, brigada lui Komarov şi-a îndeplinit misiunea fără a suferi pierderi, în afara celor din timpul pătrunderii de noapte.

Aproape simultan cu debarcarea regimentului de infanterie lîngă Swedt, de pe navele lui Komarov, vedetele blindate din brigada lui Lealko, avînd la bord desantul format din alte unităţi ale Armatei 61, au pătruns în canalul Hohenzollern. Desantul a fost debarcat cu succes în locul stabilit, lîngă Hohensaaten. Pe construcţia de la intrarea în canal îţi sărea în ochi o inscripţie care recomanda să nu se arunce ancora — recomandare germană pe care eram bucuroşi să o urmăm, pentru a traversa canalul fără opriri. De la Hohenzollern, locul debarcării ultimului desant, pînă la Berlin nu erau mai mult de 60 km în linie dreaptă, iar prin canal şi rîul Hawel, ce unea canalul cu Spree, nu mai mult de 100.

Dar pentru a înainta, în calea navelor nu trebuia să existe surprize sub apă sau piedici. Canalul era barat de podurile aruncate în aer şi trecerile distruse, ca şi de ecluze deteriorate. S-a constatat că erau aproape 40 asemenea obstacole pe parcursul a 100 km pînă la Berlin. Cîţiva reprezentanţi ai comandamentului trupelor de geniu sosiţi la canal au analizat situaţia şi ne-au dat de înţeles că nu au posibilitatea să trimită imediat forţe şi mijloace suficiente pentru a face canalul navigabil.

Totuşi, noi mai speram să ajungem la timp la Berlin. Condus de inginerii flotei, personalul navelor a pornit să-şi croiască drum cu forţe proprii. Am folosit tot ce aveam la dispoziţie sau ce am putut procura: trotilul şi sudura autogenă, tîrnăcoapele şi lopeţile. Echipe de marinari, care îndepărtau grămezile rămase după activitatea artificierilor, erau schimbate din oră în oră. Unele obstacole ne-au ţinut în loc mai mult timp,

afară de lovirea acestor ţinte, tunurile Frontului 1 ucrainean distrugeau deliberat căile de acces pentru trupele de asalt şi blindate la vest de rîul Neisse. Tirurile de baraj, ca nişte coase cuprinse de flăcări, croiau în mod metodic căi de acces pe o lăţime de mai multe sute de yarzi (1 yard = 0,914 m) prin poziţiile germane. Astfel că pădurile au început să ardă la fel cum se întîmplase în zona lui Jukov şi mări de flăcări se întindeau la multe mile depărtare de rîu. Konev nu avea nici un cap de pod al infanteriei pe malul de vest al rîului Neisse. Trebuia să treacă rîul cu forţe numeroase şi acest lucru era un obstacol formidabil de mare.

Avalanşa atacului

Neisse este un rîu rece care curge repede. În unele locuri are lăţimea de 150 yarzi şi cu toate că malul de răsărit este relativ plat, cel de vest are povîrnişuri abrupte. Nemţii profitaseră mult de aceste mijloace de apărare naturale; ei se adăposteau într-un mare număr de buncăre de beton fortificate, cu deschidere spre rîu şi spre căile de acces din est. Konev trebuia să zdrobească inamicul repede, dacă vroia să evite să fie imobilizat de tirul din aceste buncăre. Planul său prevedea ca divizii blindate să atace în momentul în care capetele de pod de pe malul de vest erau sigure. Dar aceasta însemna să se construiască poduri peste rîu, chiar înainte ca perdeaua de fum protectoare să se fi isipit şi, dacă tirul artileriei nu ar fi redus inamicul la tăcere, acest luc u ar fi trebuit să fie făcut sub un foc puternic al artileriei. Konev intenţiona să efectueze traversarea principală în zona Bucholz şi Triebel. Dar erau stabilite, de asemenea, şi alte puncte de trecere. Convins că este necesar să realizeze neutralizarea rapidă şi completă a inamicului, el ordonase un asalt masiv al rîului cu traversarea în peste 150 de locuri. Iar geniştii lui se angajaseră să instaleze poduri de pontoane în răstimp de una pînă la trei ore la fiecare din aceste locuri de trecere.

La ora 6.55 a.m., a doua fază a planului lui Konev începea să se desfăşoare. De-a lungul întregului mal de est, primul val de trupe ieşea din

Un simbol al prăbuşirii Germaniei naziste: cancelaria Reichului, în ruine

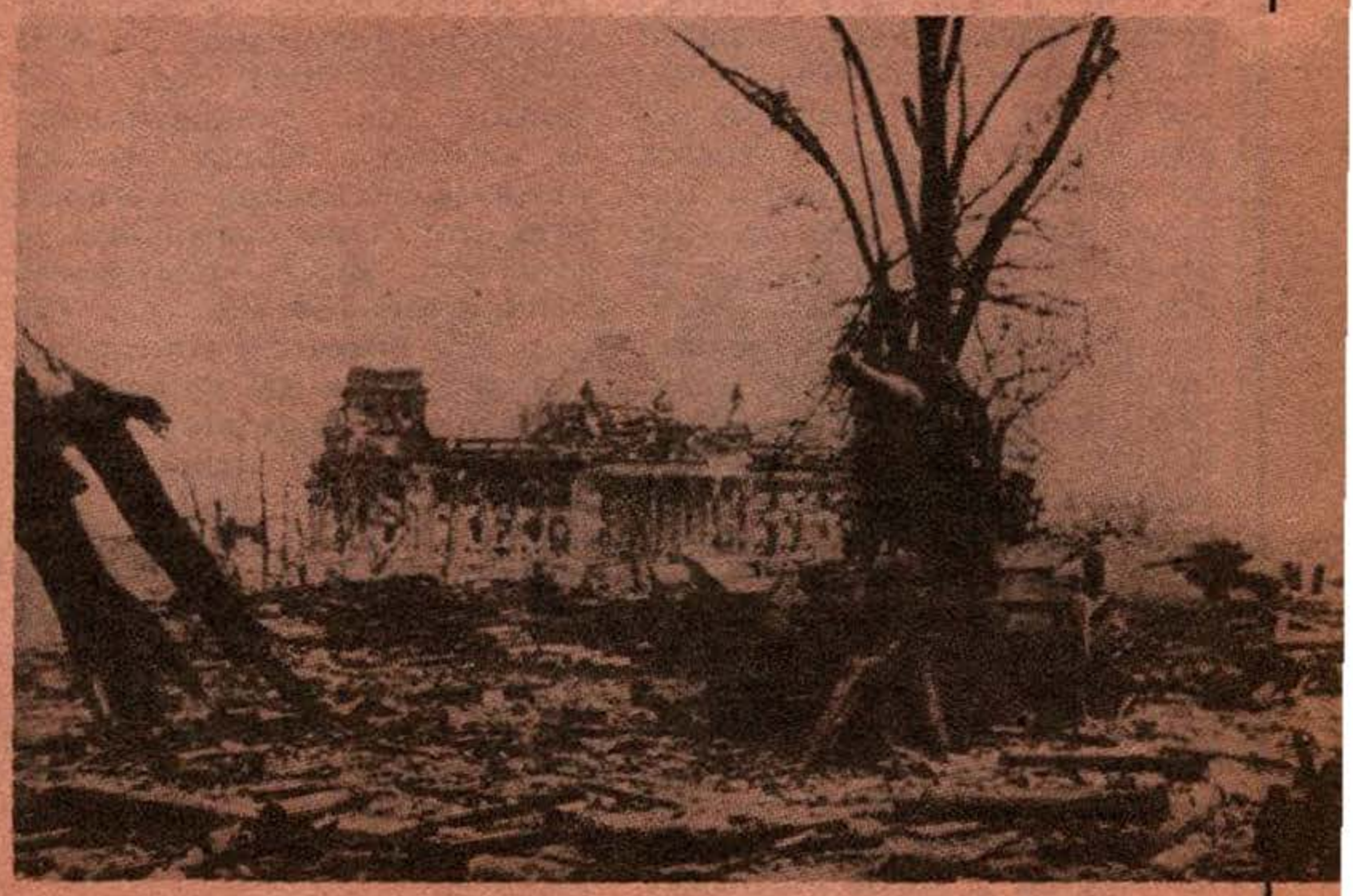

pe altele le-am îndepărtat mai repede. Navele intrate în canal înaintau încetişor. Paza lor de pe maluri o executa infanteria de marină. S-au constituit apoi încă patru echipe de artificieri şi lucrările pentru îndepărtarea podurilor aruncate în aer nu au încetat nici zi, nici noapte. Era posibil ca, în cel mai scurt timp, detaşamentul de nave de cap să intre în raionul acţiunilor de luptă.

Ritmul îndepărtării obstacolelor de pe ambele canale a crescut...

Am plecat de la Bad-Freienwalde în dimineaţa zilei de 30 aprilie, împreună cu scriitorul Leonid Sergheevici Soblev, care aduna material despre flotila noastră. În această zi, în centrul Berlinului, se duceau lupte aprige. Era în toi asaltul Reichstagului, unităţi din armata lui Berzarin îşi croiau drum spre cancelaria Reichului. În suburbiile prin care intram în oraş era linişte. Locuitorii se ascunseseră care pe unde putuseră, fără să uite a arbora la ferestre tot ce găsiseră prin case de culoare albă — cearşafuri, feţe de pernă, bucăţi de pînză. Ni s-a părut curios că în aceste suburbii ale Berlinului rămăseseră multe clădiri întregi, nu ca la Novorossiisk, Stalingrad sau Varşovia...

Apoi am depăşit cvartalele cu clădiri prăbuşite, mutilate, cu gropi pe carosabil, cu cadavrele rămase neridicate, în urma luptelor de stradă. Locotenentul major Boiko, pe care-l trimisesem înainte, recunoscuse deja drumul şi-i indica cu siguranţă şoferului Feodor Nagornov pe unde s-o ia. Stăteam în maşină fără să scoatem o vorbă. Pesemne, fiecare îşi spunea în gînd că acesta era oraşul unde jurasem să ajungem, încă atunci cînd luptele se desfăşurau lîngă Moscova şi la Stalingrao. Capitala hitleristă se afla în agonie. Pe alocuri mai opunea rezistenţă, în alte părţi arborase steagurile albe... ■

În româneşte de
Victor ILCENCO

păduri şi, acoperit de focul neîntrerupt al artileriei, începea să treacă rîul Neisse în bărci de diferite feluri. Imediat, în spatele lor, a venit un al doilea val de oameni, apoi, un al treilea. În zona Bucholz-Triebel, trupele de şoc ale Armatei 13 a lui Puhov se mişcau iute în apele învolburate, trăgînd secţiuni din podurile de pontoane. În frunte era Divizia 6 infanterie de gardă, comandată de generalul-maior Gheorghi Ivanov, un cazac vînjos de 44 ani. În afară de pontoane, el a mai folosit rezervoare goale pentru carburant de avioane şi lăzi mari nemţeşti pentru îngrăşăminte, ordonînd să fie sudate etanş; acestea au fost apoi plasate în poziţia necesară ca să servească de sprijin pentru podul improvizat. În apă se aflau sute de genişti; de îndată ce părţi din podurile de lemn prefabricat erau împinse de pe mal în apă, geniştii le asamblau. Zeci de oameni stăteau pînă la gît în apa rece a rîului Neisse, ţinînd deasupra capului grinzile grele ale podurilor, în timp ce alţii fixau în albia rîului picioarele de lemn. Echipe speciale de genişti treceau cabluri peste Neisse în bărci înzestrate cu vinciuri acţionate manual. Pe malul stîng, ei stabileau locurile de trecere, apoi fixau cablurile, trăgînd podurile plutitoare cu tunuri şi tancuri peste rîu. Pentru a proteja trecerea, Ivanov folosea bateriile în tragere directă asupra poziţiilor germane de apărare de pe malul de vest peste capetele oamenilor săi. El sprijinea aceste baterii cu un foc puternic de la nu mai puţin de 200 mitraliere, „doar să-i facă să ţină capetele cu faţa la pămînt".

La ora 7.15 a.m., Konev a primit o veste bună: primul cap de pod de pe malul de vest fusese realizat. O oră mai tîrziu a fost informat că tancuri şi tunuri autopropulsate fuseseră trecute peste rîu şi începuseră să acţioneze împotriva inamicului. La 8.35 a.m., după două ore şi 35 minute de bombardament al artileriei, Konev ştia cu absolută certitudine că trupele sale erau bine consolidate la vest de Neisse. Realizaseră pînă acum 133 din cele 150 puncte de trecere. Unităţi ale Armatei 13 a lui Puhov, împreună cu forţe ale Armatei 3 de tancuri străpunseseră centrul zonei de asalt la Triebel şi, după părerea tuturor, inamicul părea să fi fost zdrobit. Blindatele Armatei 4 de tancuri se deplasau acum în aceeaşi zonă, iar spre sud oamenii Armatei 5 de gardă trecuseră peste rîu. Konev avea convingerea că tancurile lui puteau realiza o breşă în orice moment.

Odată acest lucru înfăptuit, Konev plănuia să o pornească imediat spre oraşele Spremberg şi Cottbus. Dincolo de Cottbus, el se îndreptă în direcţia oraşului Lübben, zonă care pentru el prezenta un interes special. Era punctul terminus al liniei de demarcaţie stabilit de Stalin, punct care separa Frontul 1 bielorus al lui Jukov de Frontul 1 ucrainean comandat de el. Dacă ajungea acolo destul de repede, Konev plănuia să îi ceară imediat permisiunea lui Stalin să schimbe direcţia către nord şi să se îndrepte spre Berlin. Încredinţat că lucrurile se vor petrece aşa, Konev trimisese deja ordine scrise generalului-colonel Pavel Semionovici Rîbalko, comandantul Armatei 3 tancuri, să „fie pregătit să pătrundă în Berlin prin sud cu un corp de tancuri întărit cu o divizie de infanterie din Armata 3 de gardă". Era atît de absorbit de desfăşurarea şi succesele atacului său, încît nu şi-a dat seama cît de norocos fusese că mai era în viaţă. În primele momente ale asaltului, un glonte al unui trăgător de elită făcuse o gaură mare în trepiedul lunetei sale de artilerie, la cîţiva centimetri de capul lui. ■

În româneşte de
Elena OPREA FRĂŢILĂ

HISTOIRE

1929-1987: DE LA UN CRAH BURSIER LA ALTUL

HÉLÈNE COULONJOU

Evenimentele istoriei universale se succed în secolul XX cu o viteză ameţitoare faţă de mersul întregii istorii a omului. Implicaţiile lor sînt de asemenea de o complexitate mult sporită. Între acestea, crizele economice ale lumii capitaliste au căpătat dreptul (prin cauzele şi efectele lor resimţite în întreaga viaţă internaţională) la analize şi investigaţii multiple. Iată că şi revistele de istorie se preocupă acum de semnificaţia acestor crize ale economiei occidentale, desigur fără a pretinde să facă o cercetare exhaustivă sau să discearnă totalitatea parametrilor prin care asemenea crize afectează desfăşurarea istorică. Reproducem după revista pariziană L'histoire **nr. 108, din luna februarie 1988, articolul alăturat, în care se face o paralelă între aspectele financiare ale Marii crize din anii '30 (despre care revista** Magazin istorc **a mai scris[1]) şi cele ale recentelor prăbuşiri de la bursele de valori din cîteva metropole capitaliste.**

„Furtună", „tornadă", „ciclon"... Crahul bursier din luna octombrie a anului trecut ne rămîne prezent în memorie.

Panica a durat cinci săptămîni bune, de la jumătatea lui octombrie la sfîrşitul lui noiembrie 1987, înainte ca mijloacele mass-media să se plictisească să descrie criza de la bursă, iar opinia publică să se resemneze cu această idee. Crahul era omniprezent: dimineaţa, la radio şi la chioşcurile de ziare, la ora prînzului, la cafeneaua din colţ şi chiar la ultimul telejurnal — cel care recapitula căderile indicelui Dow Jones[2]. Pe ecrane, agenţii de schimb ne apăreau livizi, micii deţinători de acţiuni se lamentau, iar Bursele din cele patru colţuri ale lumii semănau cu nişte stupi plini de albine nebune. „Cu cît se prăbuşea mai tare, cu atît se făcea un haz mai nebun", notează André Chambrand (*L'Événement du jeudi*, 5-11 noiembrie 1987), care îi compară pe francezi cu nişte spectatori neputincioşi în faţa crizei. Alţii se amuzau mai puţin. La Miami, un fapt divers survenit la 26 octombrie 1987 — un tip care se ocupa cu speculaţiile la Bursă doboară doi curtieri[3] înainte de a se împuşca cu propriul Magnum 357 — reaminteşte sinuciderea lui Ivar Kreuger, regele chibriturilor suedeze şi om de afaceri internaţional, care şi-a tras un glonte în cap la 12 martie 1932; şi odată cu el, cortegiul de sinucideri al Marii Crize. O legendă îndoielnică povesteşte că amatorii închiriau camere de hotel pe Wall Street[4] şi se aruncau pe fereastră.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1971, 12/1975, 1/1983.

[2] Este vorba de fapt de un ansamblu de indici, care reflectă tendinţele generale ale preţurilor acţiunilor industriale. Dow Jones and Company, care publica ştiri financiare, a iniţiat, în 1897, calcularea unui indice al valorii acţiunilor din Bursă, pe baza preţurilor înregistrate de acţiunile a 12 societăţi, suma totală fiind împărţită la 12. Ulterior, lista a fost extinsă.

[3] Persoană care se ocupă cu mijlocirea tranzacţiilor la Bursă.

[4] Stradă din partea sudică a cartierului Manhattan, pe care, sau în apropierea căreia s-au grupat, dinainte de războiul de secesiune (1861-1865), cele mai importante instituţii financiare din S.U.A.

Caricatură preluată din revista L'histoire

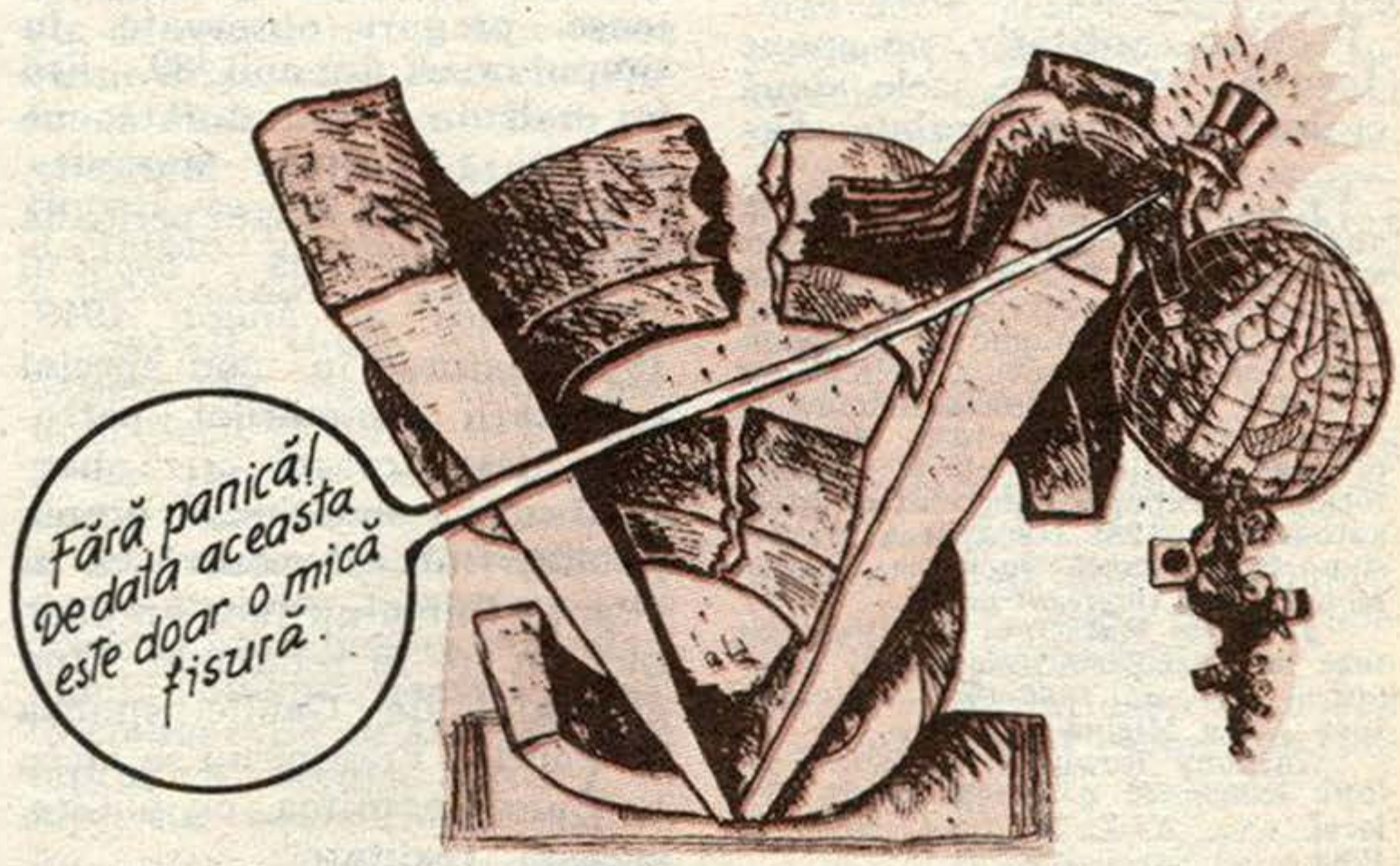

1929 și 1987; comparația s-a impus de la sine. John Kenneth Galbraith[1], unul din specialiștii crizei din anii '30, nu a ezitat să o facă *(Le Journal des Finances,* decembrie 1987) și odată cu el întreaga presă. Antropologul Marc Abelès subliniază că amintirea Marii Crize sporește ea singură dramatismul situației actuale. „1929 — scrie el — înseamnă în mintea noastră povestea fragilității societăților moderne. Oamenii se trezesc brusc depășiți de dispozitivul infernal al simbolurilor pe care le-au creat ei înșiși" *(Le Monde,* 13 noiembrie 1987). Să însemne asta că progresul științei și al previziunii economice cît și sofisticarea mecanismelor financiare nu servesc la nimic? Vom retrăi o criză asemănătoare cu cea din anii '30 fără să îi putem influența desfășurarea? Se bîlbîie istoria?

Am pus aceste întrebări specialiștilor în istorie economică a epocii contemporane, Jacques Marseille, profesor la Paris—VIII (Vincennes)[2] și Anthony Rowley, asistent la Institutul de studii politice din Paris[3]. Se cunoaște faptul că în 1929 crahul s-a produs pe Wall Street în „Joia neagră" din 24 octombrie, apoi la 29 octombrie cînd 13, respectiv 16,5 milioane de titluri au fost oferite pe piață pentru o cerere practic nulă. În 1987, mecanismul pare similar.

Dar ce se poate spune în privința amplorii fenomenului? „Pe plan cantitativ, ne spune Jacques Marseille, cele două crahuri sînt comparabile. Desigur nu dispunem încă de o distanță în timp suficientă pentru a putea judeca cu destulă claritate. Dar deja, într-o lună, de la 19 octombrie 1987, indicele de la New York a căzut cu 35%, iar cel de la Paris cu 36,5%. Or, pe Wall Street, din septembrie 1929, dată la care a înregistrat cel mai înalt nivel, pînă în iunie 1932, cînd s-a aflat cel mai jos, indicele mediu al valorilor pierduse 85%, procentaj din care trebuie redusă scăderea prețurilor americane din aceeași perioadă — 23%. La Paris, indicele se prăbușise cu 67% din 1932 pînă în 1936, prețurile rămînînd pe ansamblu stabile". Pentru Anthony Rowley, „se poate vorbi, într-o anumită măsură, de un crah mai important pe plan cantitativ în 1987. Dar, din punct de vedere al independenței Burselor, unda de șoc este mult mai difuză. Plecată din New York, ea este, într-o anumită măsură, imediat absorbită de către celelalte piețe financiare. Altfel spus, crahurile din 1929 și 1987 nu înseamnă nimic prin comparație cu cel din anii 1973-1974, care a trecut, în mod paradoxal, neobservat de către public".

Pentru opinia generală, 1973-1974 a însemnat începutul unei crize economice mondiale dezvăluite de șocul petrolier, dar nu un crah bursier. În realitate, adevărata criză a piețelor financiare datează din acei ani. La Paris, de exemplu, Bursa a pierdut jumătate din valoarea sa în franci stabili, între 1973 și 1978, coborînd cele mai joase praguri observate în timpul crizei din anii '30. „Era un crah de lungă durată, ne precizează Jacques Marseille, care s-a întins pe toată perioada 1962-1978, după *boom*-ul spectaculos al anilor 1949-1962, datorat în mod special activității societăților petroliere. Dar această criză bursieră nu a emoționat opinia publică franceză pentru că în Franța Bursa nu juca aproape nici un rol în economie. Cînd generalul de Gaulle spunea că politica Franței nu se făcea la Bursă, exprima, cu putere, această realitate".

Activitatea bursieră a fost reluată la Paris în mod lent, între 1978 și 1981, înainte de a cunoaște o creștere puternică și continuă, din 1982 pînă în 1986. Valoarea indicelui sporea în medie cu 50% pe an. Deținătorii de librete A ai Casei de Economii făceau figură de noi săraci, iar *golden boys* (băieții de aur)[4] americani afișau averi realizate în cîteva zile. Într-un asemenea context, crahul capătă dimensiuni de pedeapsă divină și, în lipsa unei explicații satisfăcătoare a cataclismului, se amestecă morala. Micii deținători de acțiuni se simt lezați față de marii speculatori, dintre care unii au știut să se retragă la timp.

În Franța, acționarul mijlociu este dezorientat. Guvernele au utilizat o întreagă pedagogie pentru a-l convinge că Bursa nu este un joc al hazardului și că plasîndu-și acolo banii înseamnă să își asume un risc rezonabil. Or el citește în presă că acest crah este „hold-up-ul secolului" cu „mai mult de 1 000 miliarde dolari furați" *(L'Express,* 13-19 noiembrie 1987) sau că „ieri încă se mai putea fabrica în mod artificial bogăția, așa cum alchimiștii visau să obțină aurul. Mîine, va trebui să se producă într-adevăr". „În mod artificial" *(L'Événement du jeudi,* 29 octombrie - 4 noiembrie 1987); asta înseamnă deci că Bursa era deconectată de la realitatea economică. Cum trebuie înțeleasă această formulă bună la toate prin care politicienii se străduiesc să liniștească: „Piața nu a făcut decît să sancționeze o serie de excese"? Și în acest caz, analogia cu 1929 este surprinzătoare. În epocă se utilizau aceleași cuvinte pentru a analiza crahul: excese, speculație, euforie nemăsurată... Pe locul întîi între acuzați figurau speculația imobiliară din Florida și dezmățul creditului pentru consum. „Este adevărat că în 1929 mulți indivizi se îndatoraseră pentru a cumpăra acțiuni — ne precizează Jacques Marseille — pe care au trebuit apoi să le vîndă cu orice preț pentru a face

---

[1] Economist american, născut în anul 1908, cunoscut pentru vederile sale liberale. A fost profesor la Universitățile de la Harvard și Princeton, consilier economic al președintelui John F. Kennedy, ambasador în India. Lucrările sale se bucură de o largă popularitate, atît datorită prestigiului științific, cît și datorită formei de expunere deosebit de atrăgătoare. În 1982 i-a apărut în versiune românească lucrarea *Știința economică și interesul public.*

[2] Jacques Marseille și-a publicat teza sa — *Imperiu colonial și capitalism francez. 1880-1950* — la editura Albin Michel în 1981.

[3] Anthony Rowley a publicat *Evoluția economică a Franței de la mijlocul sec. XIX la 1914,* SEDES, 1982.

[4] Denumire dată tinerilor între 20-30 ani, care în anii '80 au făcut averi din speculațiile la Bursă.

față scadențelor. Dar în 1987 situația este diferită și nu văd nici o rațiune pentru a se vorbi de excese speculative. Euforia bursieră despre care se pomenește în legătură cu acești ultimi ani se datorează doar unei recuperări a valorii pierdute în anii '60 și '70. Iar a spune că miliarde de dolari sau de franci s-au spulberat în vînt nu are sens și întreține confuzia; aceste miliarde reprezentau o măsură a capitalizării bursiere, nu aveau decît o valoare potențială, cea care se realizează în momentul vînzării titlurilor".

Este adevărat că în fața unei crize imprevizibile în aparență, mecanismele bursiere par să aparțină unei ordini mai curînd magice decît economice. A posteriori, este întotdeauna posibil pentru istorici să degajeze o interpretare logică a evenimentelor, să descopere simptome care anunțau crahul. Dar, în momentul în care el s-a produs, nimic nu permitea să fie prevăzut. „Este inutil să cauți să explici criza invocînd «excesele» speculative — remarcă Anthony Rowley — pentru că funcția însăși a Bursei este să speculeze și să anticipeze fluctuațiile economice. Singurul lucru care se poate spune este acela că un crah se produce atunci cînd psihologia predomină asupra economiei. Pe scurt, cînd Bursa încetează să fie un indicator economic și devine o miză politică". Totuși, în 1987 rațiunile economice obiective care s-ar fi aflat la originea crizei nu par să fi lipsit și în primul rînd faimoasele deficite ale bugetului și ale comerțului exterior american. „Tocmai, aceste deficite au jucat în primul rînd un rol psihologic — adaugă Anthony Rowley — pentru că nivelul lor este cu mult inferior pentru a face să se prăbușească Bursa. În termeni relativi, Statele Unite sînt mai puțin îndatorate decît alte țări industrializate și ele își pot rambursa datoria cu propria lor monedă, emițînd dolari. Lumea crede că sînt «prea mulți» dolari pe piață, dar este o idee falsă. În mod proporțional, sînt mai puțini decît la sfîrșitul anilor '60".

Un lucru este sigur: în 1987, ca și în 1929, Statele Unite apar, în ochii opiniei publice, drept principalul responsabil al crizei. Or, acest clișeu trebuie să fie nuanțat. Istoricii au arătat că înainte chiar de „Joia neagră" de pe Wall Street, se produsese deja în Germania o răsturnare a bursei din primul semestru al anului 1927; la Paris și Londra din martie 1929. Marea Criză din anii '30 n-a fost o criză americană „exportată". „În 1987 — ne explică Anthony Rowley — responsabilitatea americanilor este poate mai mare căci ei au fost primii care au creat noi produse financiare cu un randament foarte activ, dar a căror viabilitate se baza pe perspective de creștere continuă. Era o mare eroare căci, dacă nu exista vreo rațiune pentru ca un crah să se producă, nu era nici vreuna pentru ca să se mențină creșterea. «Arborii nu cresc pînă la cer» spun oamenii bursei. Dar responsabilitatea principală a Statelor Unite este că au neglijat să își asume rolul lor de primă putere financiară a lumii".

În fapt, în 1987 americanii au crezut că pot refuza să acționeze, așa cum au făcut în 1973, și să se mulțumească să facă presiuni asupra japonezilor și vest-germanilor pentru ca aceștia să relanseze activitatea financiară. „Ei au pierdut poziția care făcea din ei, în oricare situație de criză, factorul de decizie suprem" scrie André Fontaine (*Le Monde*, 4 noiembrie 1987). Dar americanii au încă posibilitatea să blocheze o strategie de relansare, ca în vremea Marii Crize, cînd Franklin Delano Roosevelt a făcut să capoteze conferința internațională de la Londra din 1933 decretînd în mod unilateral o devalorizare a dolarului.

„Statele Unite nu se sinchisesc de restul lumii mai mult decît în 1929 — ne confirmă Jacques Marseille. Iar astăzi transmiterea instantanee a informației și întrepătrunderea piețelor financiare face această atitudine și mai alarmantă. Singura noastră șansă, în comparație cu anii '30, este faptul că Europa există". În fapt, în ciuda mondializării fluxurilor de capital, concertarea internațională nu pare să fi făcut progrese prea mari de 60 ani. Băncile centrale și „furtunoșii" — agenți de bursă, însărcinați cu cumpărarea unor acțiuni pentru menținerea cursurilor — au intervenit, cu toate acestea, masiv pe piețe: „Companiile japoneze de asigurări și de pensii — ne precizează Anthony Rowley — au fost primele care au cumpărat «bluechips»-uri (titluri care oferă perspective de randament interesante) pe piața americană. Fără intervenția lor, poate că sistemul ar fi explodat". Dar Franța imploră în continuare în van să se reunească „G7", grupul celor 7 țări cele mai industrializate, care la 22 februarie 1987, cu ocazia acordurilor de la Luvru, reușiseră să se înțeleagă asupra unei scăderi concertate a dolarului.

În absența unei voințe reale de relansare internațională, spectrul recesiunii se profilează din nou. În 1929, crahul provocase mai întîi o succesiune de falimente bancare care s-au repercutat asupra întreprinderilor, antrenînd o reducere a producției și șomaj. Desigur, această schemă rămîne foarte incompletă. Ea omite cauzele „reale" ale Marii Crize din anii '30 și în special reducerea investițiilor, care data din 1926 sau fragilitatea financiară a întreprinderilor. „În 1987 — ne asigură Jacques Marseille — criza economică nu preexista crizei bursiere cum a fost cazul în 1929. Întreprinderile se află într-o situație mult mai bună ca acum patru sau cinci ani și crahul nu va avea consecințe directe asupra resurselor lor. Nu cred deci într-o recesiune gravă. Principalul pericol pentru o întreprindere care își vede valoarea scăzînd în bursă este aceea că poate fi mai ușor cumpărată".

De fapt, se poate considera că întreprinderile se vor îndrepta de acum înainte spre bănci pentru a-și finanța investițiile lor, decît să recurgă la o sporire a capitalului în bursă. În ceea ce privește pe particulari, doar economiile lor potențiale sînt atinse. Francezii și americanii, al căror nivel de economisire este în mod tra-

(Continuare în p. 58)

MAI 1938

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● De la inaugurarea Palatului Ateneului, în 19 martie 1888, se vedea în sala de festivităţi o friză lungă de mai bine de 75 metri, pe care erau scrise cuvintele: „Loc rezervat Marii Fresce ce va reprezenta fazele principale ale istoriei românilor". Şi iată, azi, 26 mai, la Ateneul Român se dezvelește Marea Frescă a istoriei românilor, la care a lucrat pictorul Costin Petrescu. „Mai mult de 18 secole de istorie românească — scrie ziarul Universul — își desfășoară sbuciumul și durerile străluciroa și izbînzile în fresca lui Costin Petrescu. Ele stau dovadă vie despre trăinicia și puterea adîncă de viață a neamului nostru".

● La Praga are loc cea de-a 11-a sesiune a Conferinţei de înalte studii internaţionale. Profesorul Virgil Madgearu a fost ales președinte al unei secții a conferinței care se ocupă de problema „politicii economice a păcii". Delegaţia română a fost „deosebit de activă", menționează presa, iar „rapoartele prezentate de membrii grupului român au fost mult apreciate".

● Luna Bucureștilor, manifestare intrată în tradiţia Capitalei, și-a propus să releve — printr-o suită de acțiuni culturale, artistice, științifice — semnificaţia marelui fapt istoric al unirii tuturor românilor, la 1 Decembrie 1918, act de la care se împlinesc, în acest an, două decenii. Cu prilejul inaugurării unei expoziții retrospective în sala „Arta", din strada Batiștei, rostește cuvîntul de deschidere profesorul N. Iorga, care spune, printre altele: „Unirea românească nu este legată de anumite momente, ci este zbaterea sufletească necontenită a unui întreg popor, ereat unitar pentru a trăi și pentru a rămîne în același unitate neîntreruptă. Unirea săvîrșită de Mihai Viteazul s-a

România trăiește din februarie 1938 sub apăsarea regimului puterii personale a lui Carol II. O nouă constituţie a intrat în vigoare la sfîrșitul aceleiași luni. În asemenea împrejurări este aniversată sărbătoarea muncii. „Ziua de 1 Mai — scrie ziarul *Lumea nouă* —, oricare ar fi forma și împrejurările în care s-ar serba, reprezintă pentru muncitorime nădejdea unor zile mai bune și a unei orînduiri mai drepte. Întîi Mai — continuă publicaţia amintită — nu este numai o sărbătoare a muncii, ci este, mai ales, o zi în care trebuie să ne facem bilanțul realizărilor înfăptuite prin lupta organizaţiilor muncitorești și să aruncăm o privire în viitor asupra revendicărilor ce mai avem de cucerit"[1].

Ioan Flueraș, președintele Confederaţiei Generale a Muncii, într-o cuvîntare rostită cu ocazia acestei sărbători, spune: „Idealul muncitorimii nu este numai un vis frumos de a scăpa de nedreptăţile de azi, ci el este o realitate economică, socială, și culturală, rezultată din evoluţia istorică". În încheiere, subliniază, între altele: „Clasa muncitoare română vrea pace cu toate popoarele".

Tot cu ocazia zilei de 1 Mai, în aula mare de la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale are loc și inaugurarea ședinţelor publice ale Institutului de Studii și Educaţie Muncitorească.

Între preocupările guvernului patriarhului Miron Cristea pe prim plan se situează dorința de a realiza o platformă națională pentru intensificarea efortului de apărare a independenței, suveranității și integrității teritoriale a țării din ce în ce mai periculos vizată de ofensiva statelor fasciste și revizioniste.

La Sinaia se desfășoară în zilele de 4 și 5 mai ședința Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri. În urma cotropirii Austriei de către Germania hitleristă și a creșterii tensiunii internaționale, dezbaterile acestei conferințe „au căpătat o deosebită importanță, scrie *Lumea nouă* din 8 mai. Întărirea Micii Înțelegeri și forța de coeziune ce leagă laolaltă statele ce o constituiesc pot contribui în largă măsură la salvgardarea intereselor lor comune, cît și la menținerea păcii în această regiune a Europei, care era considerată odinioară ca un focar permanent de incendiu".

Comnen, ministrul de externe al României, declară la deschiderea lucrărilor Consiliului Permanent după cum citim în *Timpul* din 6 mai: „În numele celor trei guverne ale noastre, dornice de a contribui la menținerea păcii în bazinul dunărean și de a crea în felul acesta o atmosferă de încredere favorabilă strîngerii cola-

[1] Pentru a ușura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Sosirea la Sinaia a miniștrilor de externe ai Cehoslovaciei și Iugoslaviei Kamil Krofta și M. Stojadinović. Oaspeții au fost întîmpinați de ministrul de externe român N. Petrescu-Comnen

borării între statele din această regiune, întindem o mînă prietenească, fiecare dintre noi și toți împreună, vecinilor noștri șiîi invităm să-și unească sforțările cu propriile noastre sforțări pentru a realiza o operă istorică de concordie și înfrățire". La rîndul său, M. Stojadinović, președintele Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri, își exprimă speranța că „Mica Înțelegere, paralel cu Înțelegerea Balcanică, își va continua în chip fericit și cu succes activitatea pe căile limpede trase pentru a-și atinge scopurile, care rămân mereu aceleași: pacea și progresul celor trei țări ale noastre și a acestei părți a Europei". Rezultatul acestei conferințe, remarcă același ziar în numărul său din 7 mai, constă în aceea că „cei trei miniștri de afaceri străine au ajuns unanim la concluzia că trebuie să continue sforțările în scopul de a colabora la orice operă de împăciuire și de înțelegere".

Următoarea conferință a Consiliului Permanent al Micii Înțelegeri este stabilită a avea loc la Bled, în Iugoslavia, la finele lunii august.

La reședința sa din Ciucea, încetează din viață, în ziua de 7 mai, poetul Octavian Goga. Sînt organizate funeralii naționale, corpul defunctului fiind adus cu un tren special de la Ciucea la București și depus la Ateneul Român. Comentariile presei se opresc pe larg asupra marilor merite ale lui Goga ca poet național. Apariția lui în viața publică a constituit un eveniment, scrie *Universul* din 11 mai. Poet de largă inspirație, poezia lui evocînd satul ardelean într-o lumină dramatică și simbolică, cîntăreț al aspirațiilor sociale și naționale, Goga a fost și un gazetar de elită. Ca luptător pentru ideea națională, a avut un rol important în activitatea politică pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român. „Poezia lui Goga — scrie, la rîndul său, ziarul *Timpul* din 11 mai — pornise de la premisele ideii eliberatoare naționale, și în această luptă el a văzut tot rostul și întreaga misiune a poetului. Căci el reprezenta conștiința românească prin caracterul specific al provinciei ardelene din care descindea pe «unde cărunte» ale bătrînului Olt și prin unica revendicare a libertății naționale de la care plecase și pe care o slujea". Evocîndu-l într-un articol intitulat *Un suflet de luptă*, publicat în *Neamul românesc*, profesorul Nicolae Iorga remarcă: „Noi, care nu am dorit pe cel dintîi [omul politic] nu ne putem mîngîia că și pe cel de-al doilea [poetul] l-am pierdut".

Îndepărtîndu-se prin forța împrejurărilor, într-o bună măsură, de idealurile atît de luminoase din tinerețea sa, Goga a ajuns pînă la urmă să cocheteze cu cele mai reacționare orientări politice din țară și străinătate. Redactîndu-și testamentul (8 mai 1936), Octavian Goga își rememora propria-i activitate, dîndu-și lucid seama de limitele ei, ca și ale epocii în care a trăit: „Îmi pare

Cronică mărunță

sprijinit pe lucrul cărții românești de-a lungul secolelor și nu ar fi avut strălucirea și însemnătatea, pe care trebuie să i-o atribuim, dacă n-ar fi fost în urmă cărturarii români, care, veac de veac, prin scrisul în aceeași limbă și în aceeași ortografie și prin drumurile pe care le făceau de la un capăt al României la celălalt capăt al României, înțeleasă sub raportul etnic și nu sub raportul trecător al hotarelor, nu au făcut altceva decît să întrețină și să înalțe ceea ce se găsea în însuși instinctul popular. Unirea lui Mihai Viteazul a ținut puțină vreme. În 1599, prin Ardeal, am mers la Moldova. Pe vremea lui Cuza Vodă, prin Moldova, am mers la Ardeal. Aceasta este cea de a doua unire românească și trebuie să o socotim ca o continuare a acelei uniri și nu ca o rupere de continuitate. Ceea ce s-a săvîrșit la 1877 — continuă Nicolae Iorga —, căpătarea independenței, ridicarea prestigiului poporului românesc, dovada însușirilor ostășești ale acestui popor, hotărîrea noastră de a nu ne lăsa biruiți și îngenunchiați de nimeni, toate acestea nu au fost decît pregătirea".

● La Strîmbu (Dîmbovița) a încetat din viață, în vîrstă de 86 ani, vetc anul Gheorghe Tănase, care a luat parte la războiul de independență, sub comanda lui Valter Mărăcineanu. „În viață — scrie Universul din 13 mai — s-a bucurat de respectul întregii populații, care vedea în el nu numai reprezentantul unei generații căreia atîta îi datorează țara, ci și un om de ispravă și un bun gospodar, gata să ajute cu vorba și cu fapta".

● Pînă acum recordul ponderței zilnice era deținut de Greta Garbo. Dar a fost întrecut de președintele F.D. Roosevelt.

MAI 1938

Inaugurarea liniei de tele-foto între ziarele Timpul — București și Daily Sketch — Londra

La 7 mai 1938, a încetat din viață poetul Octavian Goga

Cronică măruntă

În timp ce renumita actriță primea circa 600 scrisori pe zi, Roosevelt, la 6 ani după alegerea sa, primește aproximativ 1 800.

● **În prezența unei numeroase asistențe are loc în sala Ateneului Român ședința solemnă a comemorării centenarului naș-terii pictorului Nicolae Grigorescu, „cel care a ilustrat în chip desăvîrșit specificul nostru național", după cum spune cu această ocazie poetul Adrian Maniu. La rîndul său, vorbind despre pictura marelui Grigorescu, Gr. Trancu-Iași remarcă: „Nimic mort, nimic trist, nimic supărător. Lumea țării românești văzută de artistul îndrăgostit de ea: odată cu frumusețea înălțătoare a artei sale, el oferea și o lecție minunată de iubire de țară. Cîte lecții n-a dat acest profesor permanent... fără catedră!"**

● **În ziua de 5 mai, la Opera Română din București, are loc premiera baletului Nunta în Carpați, de Paul Constantinescu.**

● **Profesorul Aimé Cotton (1869-1951), președintele Academiei de științe din Franța și director al Institutului de cercetări fizice de la Sorbona, ține în ziua de 12 mai, la Academia Română, al cărui membru de onoare este, conferința despre Progresele făcute în producerea cîmpurilor magnetice.**

● **De 1 aprilie, ziarul Universul a făcut o farsă reușită bucureștenilor, notează revista însemnări leșene din luna mai, anunțînd că un doctor japonez prezintă publicului un aparat de ras care funcționează fără săpun și bărbierește fulgerător. Curioșii**

rău ca n-am putut sluji Țara cum aș fi vrut și cred că aș fi putut — cu credință și cu hotărîre. Am trăit în vremea proștilor — a stăpînit mediocrația sub un rege tranzacționist în chestiuni de morală și fără orizont în probleme de stat. Ce va fi de Țară în vîltoarea care vine, nu știu — dar cred în puterile sufletești ale neamului".

Presa din această lună comemorează împlinirea a două decenii de cînd la Iași, într-o odaie cu ferestrele deschise spre grădina Copoului, în dureroasele circumstanțe ale refugiului și ale Păcii de la București (7 mai 1918) a murit Barbu Ștefănescu Delavrancea. Scriitorul și omul politic deschisese ochii — după cum scrie *Timpul* din 9 mai — „în preajma Unirii Principatelor, a lui Moș Ion Roată cel pălmuit de boier și a Divanurilor cu bătrîni înțelepți, adunați să vegheze la viitorul celor două țări-surori. A crescut mare, a isprăvit școala primară și — sărac — a dat examen de bursier la Liceul Sf. Sava. Băiat isteț și vioi a luptat mereu pînă a isbutit să treacă bacalaureatul cu laude. S-a înscris la medicină. A trecut la drept, unde îi era chemarea, luîndu-și licența în 1882 cu o teză «despre pedeapsă»". Pasionat de viața politică, s-a aruncat în vîltoarea ei cu „toată convingerea temperamentului său vijelios: la început primar al Capitalei, apoi ministru al lucrărilor publice". Opera lui Delavrancea e pe cît de cuprinzătoare pe atît de diversă: gazetar, om politic, avocat, orator, dramaturg și poet, în toate a pus aceiași convingere, același patetism, dublat de un mare talent.

Presa reamintește discursul ținut de Delavrancea la 2 septembrie 1916 la Academia Română, socotit „cel mai frumos din cariera lui de mare orator". Este discursul în care, între altele spunea: „Istoria povestește izbînzile și suferințele, gloria și urgia, pe care le-a gustat și le-a îndurat neamul nostru. Să nu uităm că sîntem același neam din aceiași tulpină. Ne-am lipit de Carpați cînd au năvălit valurile invaziilor și ne-am sculat iarăși, după cutremurile care păreau că ne îngroapă, cu aceiași conștiință întărită că sîntem români și creștini. Ne-am păstrat aceeași limbă, fără deosebiri profunde, fără dialecte, așa, ca moțul din Ardeal să înțeleagă pe munteanul de la Dunăre și pe plăieșul din Moldova. Sîntem o ființă pe care Carpații n-o despart, ci o întregesc. Avem același dor, aceleași aspirațiuni. Visul atîtor generații de strămoși, de moși, de părinți, l-am visat și noi, și, acum, îl vedem aevea. Noi n-am intrat în haosul acestui măcel — continua Delavrancea — pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri. Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu frații noștri din Ardeal, din Banat, din Bucovina. Noi nu ne croim cu sabia o Patrie nouă, ci ne-o întregim".

Barbu Ştefănescu Delavrancea într-un moment de meditaţie

Cîntăreaţa de muzică populara Maria Lătăreţu

Apare un nou volum (numerele 4-6, aprilie-iunie 1938) din *Revista istorică*, publicaţie trimestrială sub conducerea lui N. Iorga, scoasă de Institutul de istorie universală. Este publicată, intre altele, cuvintarea rostită de N.Iorga la 15 mai 1938, cu prilejul reînhumării osemintelor lui Mircea cel Mare. Domnitorul a fost înmormîntat la 4 februarie 1418, mormîntul său avînd înfăţişarea unui sarcofag egiptean. În timpul ocupaţiei germane din primul război mondial, piatra care acoperea sicriul a fost distrusă, iar locul de veci al marelui voievod a fost profanat. În anul 1938, din iniţiativa Comisiunii monumentelor istorice s-a aşezat o nouă placă funerară.

Este subliniat faptul că Mircea, în „isteaţa lui cîrmuire, de mare echilibru" a urmărit un „program de siguranţă" şi anume „datoria faţa de pămîntul însuşi al patriei, pe care l-a dorit numai, în buna sa chibzuială, întărit şi pe cealaltă colină a muntelui [în Transilvania], garantat şi pe celălalt ţărm al Dunării"

Subliniind meritele politice şi diplomatice ale lui Mircea, este relevată, totodată, înţelepciunea sa în conducerea treburilor militare ale ţării: „N-a luptat contra nimănui dintre cei care nu se mai puteau apăra, n-a căutat să se răzbune asupra celor pe care nevoia-i aducea... în pămîntul său, a căutat prietenii unde erau cu putinţă şi a cules moşteniri, ca în Dobrogea, unde se presintau de la sine".

Revista *Însemnări ieşene* publică studiul *Concepţia materialistă a istoriei ca metodă de cercetare şi de expunere*, de Andrei Oţetea, în care este relevată „însemnătatea concepţiei materialiste a istoriei şi rezultatele la care a ajuns".

Reţinem din concluziile studiului: „Materialismul istoric a dărîmat construcţiile de ordin metafizic şi teologic, care reduceau la concepte procesul istoriei... [El] a lărgit cunoaşterea vieţii şi a istoriei printr-o seamă de descoperiri, pe care nici adversarii săi nu le mai pot nesocoti".

Materialismul istoric, arată în continuare autorul, „ne-a obişnuit să considerăm instituţiile ca produse ale evoluţiei, nu categorii absolute; a scos în evidenţă forţa reală a statului, ca instituţie de apărare a claselor conducătoare şi a recomandat istoricilor să caute explicaţia evenimentelor politice dincolo de suprafaţa lucrurilor, în natura raporturilor de producţie; a stabilit dependenţa ideologiilor de interesele de clasă şi a explicat coincidenţa marilor perioade istorice cu perioadele de mare dezvoltare economică. Prin aceasta, materialismul istoric a lărgit orizontul cercetărilor şi conceptul de istorie". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

s-au îndreptat spre locul unde trebuia să se facă minunata demonstraţie şi au constatat că... acest loc nu există. Coincidenţa face, comentează revista menţionată, că aparatul descris de Universul nu este o invenţie gazetărească. Un oarecare Jacob Schick, după 20 ani de cercetări, a pus la punct un instrument de ras electric care merge la priză şi care se introduce în comerţ, în momentul de faţă.

● **Premiul naţional de poezie: Al. Cazaban şi Al. Stamatiade; contracandidaţi cu cele mai multe voturi: Demostene Botez şi Al. Lascarov-Moldoveanu. Întrebat de reporterul Timpului, din 27 mai, în legătură cu premiul obţinut, Al. Cazaban spune: „Nu ştiam nimic de premiu. Aseară, a venit la mine Ion Minulescu şi mi-a spus: sărută-mă. Am rîs, evident. El nu — să-l sărut: şi pînă una alta, mă îmbrăţişă. La orice mă aşteptam — numai la premiul naţional nu. Am aflat apoi că m-au susţinut părintele Agîrbiceanu şi Victor Eftimiu".**

● **Academia Română, întrunită în sesiune generală, la 26 mai, ţine şedinţă publică solemnă, consacrată primirii în înaltul for a profesorului N. Bănescu. În prima parte a discursului de recepţie, noul academician face elogiul lui G. Vâlsan, al cărui loc l-a ocupat în Academie, iar în a doua parte expune, într-o largă sinteză, ceea ce romanitatea de la Dunărea de Jos datorează Bizanţului: începînd de la părăsirea Daciei, toate evenimentele istorice însemnate, pînă în epoca Paleologilor, sînt trecute în revistă, accentuîndu-se momentele în care romanitatea din stînga Dunării apare în lumina izvoarelor istorice.**

LITORALUL — UN VEAC DE ISTORIE TURISTICĂ

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

„Dacia în miniatură" — cum inspirat denumea Dobrogea, pe la jumătatea veacului trecut, agronomul și revoluționarul Ion Ionescu de la Brad, autor al „excursiunilor" agricole în acest străvechi pămînt românesc — s-a reintegrat României în urma victorioasei campanii purtate de oștile române în cadrul războiului de independență din 1877-1878. Acest moment a inaugurat în viața provinciei românești dintre Dunăre și Mare o perioadă de însemnate prefaceri, vizînd racordarea acestui teritoriu (aflat veacuri în șir sub dominație otomană) la cerințele civilizației moderne, prefaceri ce au vizat și fructificarea marilor resurse de frumusețe și sănătate pe care le oferea țărmul mării.

Încă din antichitate, oamenii au remarcat și folosit aceste calități: apa mării, soarele, precum și izvoarele și lacurile — cu ape dulci sau sărate — presărate de-a lungul țărmului. S-a păstrat pînă azi altarul de marmură pe care guvernatorul provinciei Moesia Inferior, Caius Prastina Messalinus, l-a înălțat la Tomis (străvechiul nume al Constanței) dedicîndu-l geniului locului, a cărui divinitate o invoca pentru ca băile să-i aducă sănătate.

La Callatis (Mangalia de azi), izvoarele minerale sulfuroase au fost, de asemenea, cunoscute și apreciate din vremuri îndepărtate, cum reiese dintr-o inscripție epigrafică. Și cîte alte inscripții, cîte altare votive, dedicate lui Esculap, zeul tămăduirii, Hygieii, zeița sănătății sau altor divinități protectoare nu se vor fi pierdut în curgerea veacurilor? Numeroase mărturii de epocă ni le confirmă. „Străzile [Constanței] — scria la 1872 E. Isambert, membru al Societății de geografie din Paris — sînt pline de pietre cu inscripții, coloane și sculpturi. Toate casele turcești, ruinate azi, au fost clădite din bucăți împrăștiate ale edificiilor vechi. Vezi ici o friză grecească ce servește de temelie unui zid roman; mai încolo cărămizi romane servesc de trepte scărilor unei case".

Cînd francezul Hector de Béarn trecea prin Constanța, în 1828, orașul nu i se părea decît un punct de debarcare — așa cum reiese, de altfel, și din gravurile realizate de acest călător de la începutul sec. XIX.

O impresie asemănătoare lăsa Constanța și marelui povestitor danez Hans Christian Andersen, care în anul 1841 a străbătut Dobrogea: „Case sărăcuțe — descria el orașul — formau strada principală, care era destul de lată; ici-colo zăceau coloane de marmură și de piatră cenușie, care, după înfățișare aparțineau unei epoci mai vechi... Imediat lîngă oraș erau rămășițele destul de mari ale Valului lui Traian, care s-ar fi întins de la Marea Neagră pînă la Dunăre. Cît putem vedea în jurul nostru, observăm numai marea sau o stepă imensă". Despre Mangalia, doctorul F. Quesnoy, participant la războiul Crimeii, nota, cu un deceniu mai tîrziu, impresii asemănătoare: „Acest oraș, atît de așteptat de noi... este o îngrămădire de colibe".

Îndată după eliberarea Dobrogei, în 1878, la îndemnul lui Mihail Kogălniceanu („să facem ceva pentru Dobrogea... Ne trebuie să dezvoltăm două mari interese: interesul fluvial prin Tulcea și un interes maritim, care va fi, să mă credeți, plămînii României prin care țara va respira"), a început la Constanța un susținut proces de modernizare, în cadrul căruia se înscriau și primele amenajări balneare situate nu departe de digul genovez.

Chiar de la începuturile existenței ei, plaja constănțeană s-a bucurat de un aflux considerabil de vizitatori, printre oaspeții orașului numărîndu-se și Mihai Eminescu: „Am venit ieri — scria poetul la 16 iunie 1881, într-o scrisoare adresată Veronicăi Micle — și am făcut deja două băi de mare, care promit a-mi face mult bine..." Constanța — arăta el mai departe — e „un mic orășel îndestul de frumos... O terasă pe țărmul înalt dă o frumoasă priveliște pe toată întinderea mării și cînd luna e deasupra apei, ea aruncă un *plein* de lucire albă, care plutește pe o parte a apei. Restul rămîne în întuneric și noaptea marea își merită numele ei de neagră".

În 1882, plaja constănțeană a fost mutată lîngă hotelul

„Carol", recent construit; în noul loc au fost amenajate și 21 cabine în pavilionul rezervat bărbaților și 10 în cel pentru femei. „Cum sînt ele dispuse, concură cu orice alte băi de mare din Europa", se consemna într-un ziar local de la sfîrșitul veacului.

Ulterior, ca urmare a afluxului de public, plaja a fost mutată la locul cunoscut sub numele „de la Vii", deoarece pe terasele din apropierea lor se afla o mare plantație de vie. Aici a fost amenajat un parc și un restaurant, care au sporit posibilitățile de agrement, băile „de la Vii" devenind plaja cea mai renumită a Constanței, apreciată în diferite locuri din țară. „Turiștii — se consemna, în anul 1898, în revista *Familia*, ce apărea la Oradea — găsesc multă plăcere în a face, de două ori pe zi, o plimbare cu trenul la «Vii» [exista un tren local ce făcea legătura între oraș și plajă] unde sînt băile".

O „publicațiune" (ordonanță) municipală din 3 iulie 1899 anunța: „Se aduce la cunoștința generală că a început sezonul băilor de mare la Constanța. În vederea acestui sezon s-au reparat stabilimentele de băi, punîndu-se în condițiuni de funcționare cu totul satisfăcătoare. Plaja Mării se întreține în cea mai mare curățenie, înființîndu-se un serviciu permanent de curățirea ierburilor aruncate de valuri pe mal".

Un punct de atracție îl constituia, cum se apreciază în *Marele dicționar geografic al României*, Cazinoul, „locul de petrecere al vizitatorilor și orășenilor, construcție de lemn [pe locul actualului Cazinou], însă destul de încăpătoare pentru teatru, reprezentațiuni, concerte, baluri etc."

La începutul sec. XX au fost amenajate și alte plaje, ale căror nume au rămas azi doar în amintiri și în file îngălbenite de arhivă: „Duduia", „Tataia", „Doi Papuci" ș.a.

Cea mai cunoscută dintre plajele constănțene a fost, fără îndoială, Mamaia, devenită azi cunoscuta stațiune de renume internațional. Inițiativa amenajării plajei de la

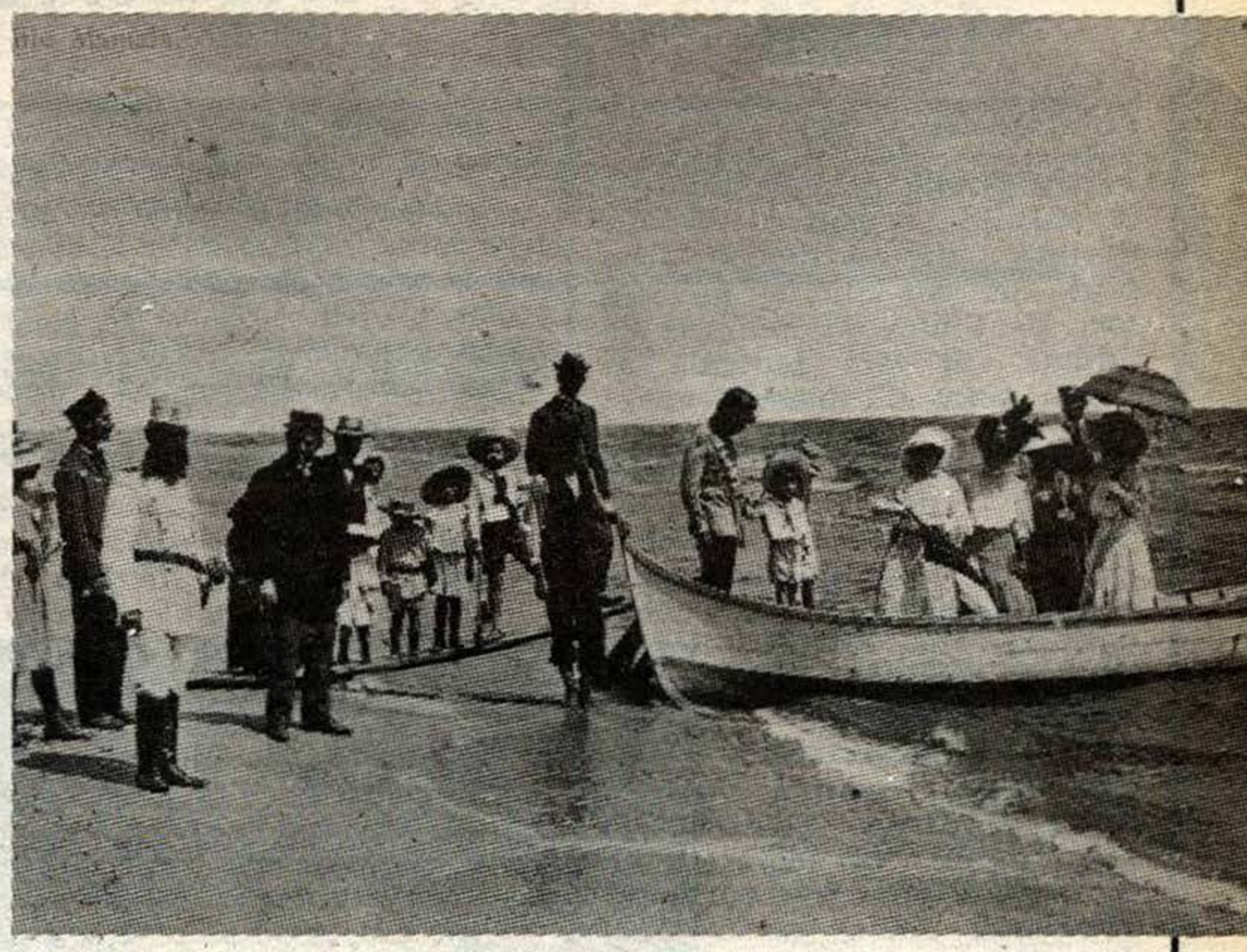

Mamaia la început de veac...

Mamaia s-a datorat unui primar al Constanței, la începutul secolului, Ion Bănescu. Construirea primelor stabilimente a fost încheiată la 1 iunie 1906. Erau două pavilioane, cu 56 de cabine, la care se mai adăugau 80 de gherete pe rotile, amenajări modeste, firește, ca orice început, ceea ce nu împiedica revista *La Roumanie* să afirme: „Constanța dispune azi de o plajă care o va pune în rîndul marilor stațiuni balneare". ■

(Va urma)

...și în zilele noastre

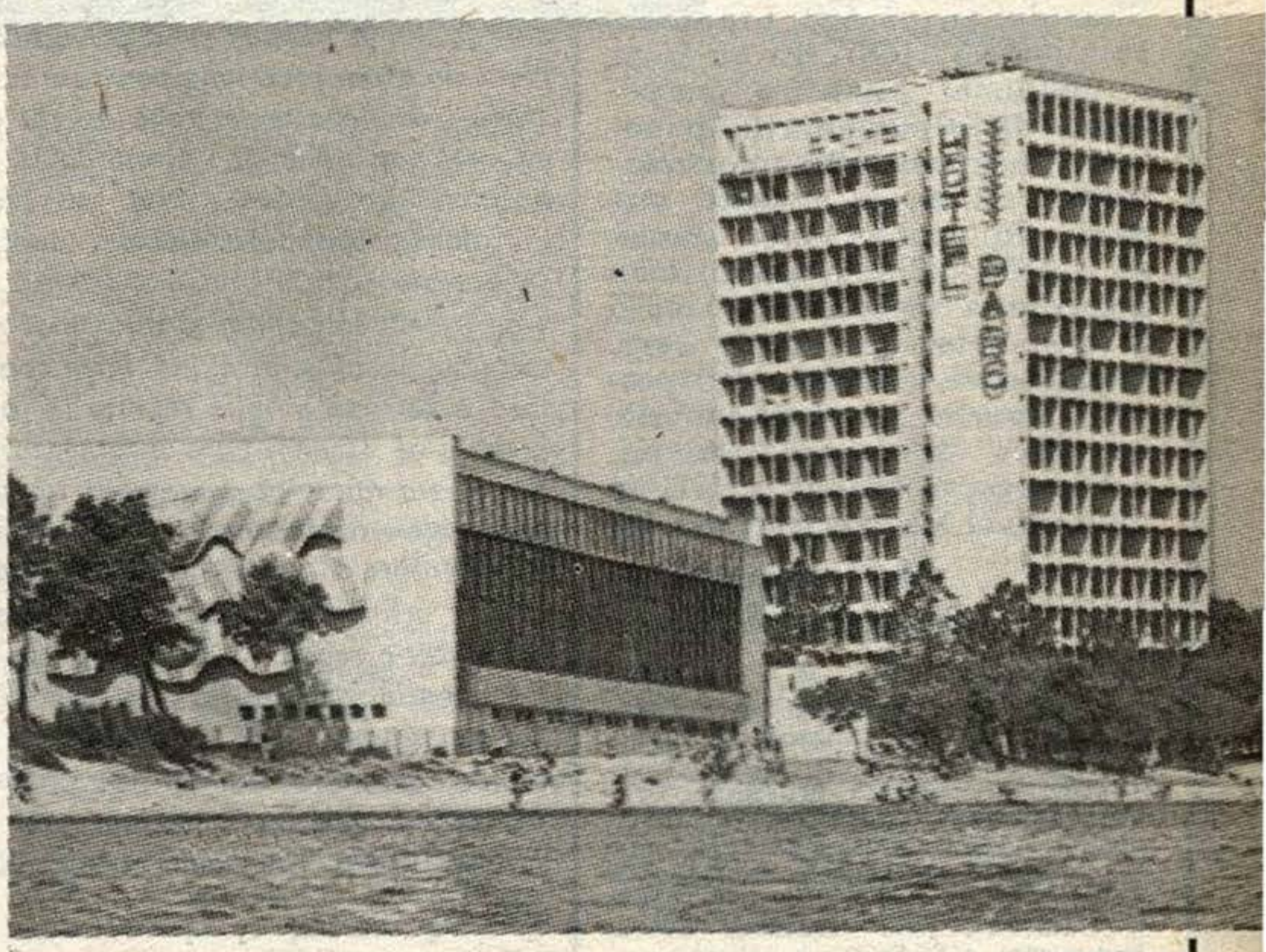

1686. SOLII SIAMULUI LA PARIS

(Urmare din p. 29)

vertismentele posibile au fost organizate pentru ei. În dorința de a-i distra — de fapt, de a-i ului — nu le-a fost lăsat nici un moment de odihnă. Și fără îndoială acești siamezi luaseră cu ei de acasă o mare rezervă de răbdare, de vreme ce nu și-au pierdut deloc aleasa lor politețe, surîsul permanent afișat. Au fost plimbați prin ținuturile Flandrei, de curînd cucerite de Franța[1]; doamnele de acolo, împodobite în onoarea oaspeților cu cele mai frumoase giuvaeruri, s-au luptat pentru onoarea de a le atrage atenția. Au fost invitați la ședințele de lucru ale Observatorului astronomic, unde trona ilustrul Cassini (om de știință italian adus în Franța de Colbert și care a lăsat, prin fiii și nepoții săi o adevărată pleiadă de savanți), au asistat la susținerea unei teze la Sorbona, au audiat 24 comunicări științifice la colegiul Louis le Grand, au vizitat biserica și mănăstirea călugărilor „Chartreux", din Ordinul „Sf. Bruno". În sfîrșit, după ce au primit din partea lui Ludovic XIV pentru regele lor daruri somptuoase, solii Siamului au părăsit Franța la 14 ianuarie 1687. Ei au lăsat o minunată amintire, perpetuată de almanahurile populare, de memoriile unor cărturari, ca și de diferite medalii. Influența soliei siameze s-a făcut simțită în arta franceză a mobilierului, ca și în decorația interioară, care, încorporînd în creații proprii lacurile și porțelanurile de China și Japonia, au putut atinge, în veacul XVII, un înalt nivel de perfecțiune. ■

În românește de
Leon SĂRĂȚEANU

[1] Flandra era provincie spaniolă din 1549, din vremea lui Carol Quintul, dar, sub domnia lui Ludovic XIV, Franța a anexat succesiv ținuturi din această provincie: orașul Gravelines, prin Tratatul de la Pirinei (1659), întreaga provincie Artois și orașele Lille și Douai, prin Tratatul de la Aix-la-Chapelle (1668) și Cambrai, prin Tratatul de la Nimwegen (1678).

Ceremonia audienței

Baronul de Breteuil, demnitarul însărcinat cu introducerea ambasadorilor la regele Franței, istorisește:

„La orele zece, solii sosiți la Versailles au găsit în prima curte a palatului garda franceză și cea elvețiană prezentînd armele. Oaspeții au descins în sala ambasadorilor unde au așteptat ora audienței. După ce s-au spălat, potrivit obiceiului lor, și-au pus pe cap pălăriile de muselină în formă de piramidă, la baza cărora erau diademe de aur largi de două degete — însemnele gradului și demnităților.

La capătul marii galerii a castelului, fusese instalat un tron, înălțat pe șase trepte și acoperit cu un covor persan, țesut cu aur, argint și mătase. Pe trepte fuseseră așezate mari sfeșnice și măsuțe de argint. În josul tronului, la dreapta și la stînga, fuseseră puse, din loc în loc, mari cutii de argint cu parfumuri. Trebuia păstrat și un spațiu liber de mai mulți coți, pentru ca mandarinii din suita solilor să nu fie împinși de curtenii francezi. Am văzut apoi înaintînd pentru audiență pe mandarini, îmbrăcați în straie cu eșarfe, cu pumnale la șold și cu pălăriile lor piramidale făcute din mătase fină. Doisprezece toboșari din garda regelui băteau în tempo de marș. Opt trompeți, tot din garda regelui, mărșăluiau deschizînd drumul unui soi de mașinărie din lemn aurit, în formă de piramidă și pe care era depusă scrisoarea regelui Siamului către regele Franței. Mașinăria era purtată de elvețieni din regimentul de gardă regală. În jurul ei, înaintau patru siamezi purtînd, întinse pe lungi bastoane, patru soiuri de umbrele adăpostind pe cei trei mari soli, care mergeau unul lîngă altul în același rînd și avînd la dreapta pe ducele de La Feuillade, iar la stînga pe seniorul de Breteuil, demnitarul însărcinat să-i introducă pe ambasadori la rege. Doi ofițeri veneau după ei, purtînd mari cutii rotunde, frumos cizelate și avînd capacele ridicate. Aceste cutii reprezentau dovada titlurilor și demnităților cu care fuseseră onorați solii de către regele lor. Suveranul le oferise el însuși aceste cutii și ei nu puteau apărea niciodată înaintea lui, fără să le poarte ca marcă a nobleței.

Întregul cortegiu a traversat în ordinea descrisă curtea castelului în care erau aliniate gărzile. Solii au fost întîmpinați de seniorul de Blainville, marele maestru de ceremonii, și de seniorul de Saintctot, maestru de ceremonii, aflați în fruntea unui detașament de o sută de ostași elvețieni.

... La intrarea în galeria unde se afla tronul, siamezii din suită, aliniați la dreapta și la stînga, s-au prosternat de îndată, neridicînd privirea. Și ar fi rămas continuu cu fața lipită de pămînt, dacă regele nu le-ar fi îngăduit să înalțe fruntea și să privească. Ludovic a spus că acești oameni au făcut un drum prea lung pentru a nu le permite să-l vadă. Mandarinii, văzîndu-l de departe pe rege așezat pe tron, l-au salutat fără a-și scoate de pe cap pălăriile piramidale — împreunîndu-și mîinile la nivelul buzelor. La fiecare salut se înclinau de trei ori, păstrîndu-și rîndul, dar apropiindu-se de tron, la picioarele căruia s-au așezat în genunchi. În această poziție l-au mai salutat pe rege prin trei temenele, după care s-au așezat la pămînt și au rămas așa în tot cursul audienței... Conducătorul soliei, aflat la mijloc între compatrioții săi, s-a adresat regelui, fără însă a retroge mîinile reunite în fața gurii. După terminarea discursului, abatele de Lionne, care învățase limba siameză la Casa misionarilor din Siam, s-a apropiat de rege și i-a tălmăcit cele spuse de mesager. După care regele a răspuns în cuvinte bine cumpănite. Odată terminat schimbul de cuvîntări de salut, primul sol, luînd în mînă de la unul din mandarinii care îl urmau scrisoarea regelui Siamului, a urcat treptele tronului și a prezentat-o regelui Ludovic. Acesta s-a ridicat în picioare pentru a primi documentul, pe care l-a depus apoi în mîinile domnului de Croissy. Ceilalți doi soli siamezi care îl însoțeau pe primul ambasador, aflat acum sus pe ultima treaptă a tronului, au păstrat distanța, instalîndu-se cu o treaptă mai jos. Regele s-a întreținut apoi mai mult timp cu trimișii suveranului siamez, abatele de Lionne traducînd ceea ce se spunea, de o parte și de alta".

L. S.

JOHANN JOACHIM WINCKELMANN SAU AVENTURA ARHEOLOGIEI

FLORENTINA DOLGHIN

În anii '60 ai secolului XVIII, locuitorii Romei vedeau deseori un bărbat de vreo 40 ani, cu fața smeadă, cu ochii negri și plin de viață, cu o gură viguroasă și o ținută deosebit de demnă, traversînd orașul. Știau că este un personaj de vază, un om de știință, german de origine, numit de curînd custode al tuturor operelor antice din Cetatea eternă. Știau, de asemenea, că oaspeții străini, în trecere prin Roma,

veneau să-i prezinte omagiile la vila cardinalului Alessandro Albani, de pe via Salaria, unde savantul adunase cea mai strălucită colecție de antichități din oraș. Papa îl chema deseori la Vatican să se întrețină cu el despre istorie și artă, iar suverani ai Europei, care îl recunoșteau autoritatea științifică, îl căutau compania, bucurîndu-se să-i aibă invitat.

Cine era, de fapt, acest bărbat?

„Dragostea de cunoaștere"

Se numea Johann Joachim Winckelmann, „ilustrul arheolog Winckelmann" — cum îi spunea Alexandru Odobescu în cursurile lui — și se născuse la Stendhal (Henri Beyle, autorul celebrului roman *Roșu și negru* și-a luat ca pseudonim numele acestei localități) în Prusia, la 9 decembrie 1717. Biografia sa avea datele unui personaj romantic. Fiu de pantofar, copilăria i-a fost strîmtorată. Datorită calităților sale intelectuale însă, a găsit binefăcători și protectori care l-au îndrumat spre studiu. Școlar harnic, și-a meditat colegii la latină, cumpărîndu-și pe banii cîștigați, cum își va aminti mai tîrziu un prieten din acei ani, „cărți și, cîteodată, mîncare". Îndrăgostit de limbile greacă și latină, a ajuns să și le însușească la perfecție încă de copil. La 21 ani, a început să frecventeze cursurile de ebraică de la Universitatea din Halle, apoi pe cele de teologie la Jena, unde s-a inițiat, deopotrivă, în matematică, medicină și filologie.

Cea mai mare parte a timpului și-o consacra lecturilor în biblioteci. Pentru Homer nutrea o adevărată venerație. La capătul studiilor, a găsit un post de institutor la o școală din Altmark. Seara dădea meditații, ca să-și poată plăti chiria pentru cămăruța sărăcăcioasă. Pînă la miezul nopții îi studia pe Sofocle, Euripide, Aristofan, Pindar, Heraclid, Epicur sau Aristotel, dormea cîteva ceasuri, apoi se deștepta și citea sau conspecta conștiincios operele umaniștilor secolului său — pe Spinoza, Montaigne, Montesquieu, Voltaire.

În 1748, la 31 ani, Winckelmann a devenit bibliotecarul contelui Heinrich von Bünau, la castelul acestuia de la Nórthnitz, în apropierea Dresdei. Avea acum la dispoziție un mare număr de cărți, în special clasici latini și eleni. Trei ani mai tîrziu, aici l-a întîlnit pe cardinalul Albericho Archinto, nunțiu apostolic la Dresda, care frec-

venta în mod curent biblioteca. Momentul a constituit o cotitură în viaţa viitorului arheolog. Impresionat de erudiţia tînărului, nunţiul i-a promis o slujbă la Roma, recomandîndu-l cardinalului Domenico Passionei, posesorul unei biblioteci de 300 000 volume. Cum postul nu putea fi ocupat decît de un catolic, cardinalul Archinto l-a îndemnat pe tînărul german să-şi abandoneze credinţa lutherană. Johann a ezitat mult timp, dar perspectiva ispititoare a unei călătorii în Cetatea eternă şi a contactului direct cu comorile ei istorice l-au făcut să se decidă. În 1754, a îmbrăţişat religia catolică, spre marea satisfacţie a înaltului prelat, care îl putea prezenta astfel la Roma, pe un om atît de învăţat, drept convertitul său. „După moarte — va scrie proaspătul apostat, într-un spirit perfect ateist — nu ai nici de ce să te temi, nici în ce să mai speri". O confirmă replica dată unui prieten, care îl mustrase pentru opţiunea sa: „Dragostea de cunoaştere şi numai ea este religia căreia mă supun şi în care cred". (Ermanno Capani, *Winckelmann: il padre dell' archeologia moderna*, în revista italiană *Calendario del popolo*, nr. 487 — aprilie 1986).

Frederich Cristian, prinţul moştenitor al Dresdei, trăind mulţi ani în Italia, voia să fie informat permanent despre descoperirile arheologice ce se efectuau la Neapole. În acest scop, el i-a acordat lui Winckelmann o bursă, însărcinîndu-l să-i trimită periodic rapoarte exacte despre ultimele descoperiri arheologice pe care Curtea napoletană se părea că le ţinea secrete. Frederich Cristian intuia în tînăr un viitor om de ştiinţă. Şi nu se înşela. Cu cîteva luni în urmă, Winckelmann publicase la Dresda, în 50 exemplare, prima sa carte, un eseu de numai 40 pagini, intitulat *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* (Cugetări cu privire la imitarea operelor greceşti în pictură şi în sculptură), în care autorul recomanda întoarcerea la simplitatea artei şi culturii Greciei antice, expresie, după credinţa sa, a idealului de frumuseţe. Omul de ştiinţă german nutrea o admiraţie fără rezerve pentru antichitatea elenă, considerată de el o lume ideală, în primul rînd prin armonia ei, apoi prin contrapunere cu prezentul măcinat de contraste.

Un vandal la Roma

Winckelmann a sosit la Roma în 1756. În acea vreme, oraşul papilor, cu cei 150 000 locuitori ai săi, avea un patrimoniu de 70 000 busturi şi statui, o adevărată pădure de marmură şi de piatră. Goethe — care în anul 1805 a publicat lucrarea *Winckelmann und sein Jahrhundert* (Winckelmann şi secolul său) — avea să afirme că sosirea învăţatului german la Roma a fost un eveniment extraordinar pentru ştiinţa arheologică. Winckelmann a început să cerceteze acel „depozit de frumuseţe antică" supunînd fiecare piesă unei scrutări atente: calitatea materialului, particularităţile tehnicii de construcţie, urmele vechilor restaurări etc. A trecut apoi la sistematizarea acestor vestigii e grupe, pe categorii, punînd astfel bazele primei metode ştiinţifice de cercetare arheologică. De fapt, lui Winckelmann — arată Ermanno Capani — trebuie să-i atribuim naşterea arheologiei, respectiv studiul monumentelor trecutului nu ca documente ilustrative — ceea ce făcuseră pînă atunci o sumedenie de colecţionari şi anticari —, ci ca expresii ale civilizaţiei şi culturii.

Cu timpul, arheologul a devenit foarte cunoscut şi foarte solicitat la Roma. La moartea cardinalului Archinto, a fost angajat ca bibliotecar de celebrul şi foarte bogatul cardinal Albani. Winckelmann s-a mutat în palatul acestuia de pe via Quattro Fontane. În acest timp, a purtat o intensă corespondenţă cu prieteni şi prinţi protectori din multe ţări ale Europei, scrisori şi relaţii care aveau să constituie ulterior o preţioasă sursă de informaţii despre personalitatea sa. În scrisori, Winckelmann se exprima extrem de liber[1]. Aflăm astfel că era un om plin de suspiciuni şi ciudăţenii, de neîncredere şi ostilitate faţă de unii, înzestrat însă cu un dezvoltat simţ al umorului. Cîte un contemporan mai critic a notat şi aspecte mai puţin „ştiinţifice" ale caracterului său: „Nu sfătuiesc pe nimeni să-l contrazică, îndeosebi la masă, unde vinul de Orvieto, pe care îl preferă, ca un bun german ce este, i se urcă adesea la cap. Nu mi se pare iubit, poate din cauza manierelor sale rigide. Apoi, domnii din Roma se ruşinează ca un vandal — cum îi spun ei — să vină să le explice antichităţile lor cu o erudiţie uluitoare, ce le este mult superioară". Acelaşi contemporan preciza în continuarea portretului făcut părintelui arheologiei moderne: „Era o persoană elegantă, fără stridenţe. Germana o vorbea cu accent saxon, dar prefera italiana. Nu avea un glas prea puternic, dar avea o bună dicţie. I se întîmpla să se înflăcăreze cu uşurinţă, în faţa unor obiecte care îi trezeau admiraţia".

În octombrie 1757, înarmat cu mai multe scrisori de recomandare, Winckelmann a plecat la Neapole, unde a admirat, pentru prima oară, vestigiile arhitecturii greceşti. De-abia întors la Roma, în primăvara lui 1758, a fost invitat la Florenţa, să cataloghеze imensa colecţie de opere de artă, manuscrise, hărţi vechi şi pietre preţioase, rămase la moartea bogatului baron von Stosch. Aproa e un an a fost absorbit de această muncă migăloasă, care însă i-a şubrezit sănătatea.

Faima i-a crescut vertiginos. Chemării la Florenţa i-au urmat titlurile de membru al Academiei San Luca

[1] Corespondenţa arheologului german, conţinînd aproape 1 000 scrisori, a apărut sub titlul *Briefe* (Scrisori), în patru volume (Berlin, 1952-1957).

de la Roma, al Academiei etrusce de la Cortona şi al Societăţii de antichităţi din Londra.

Insolenţă pedepsită

Cînd viaţa părea să fi intrat pe un făgaş cît se poate de favorabil pentru Winckelmann, el s-a trezit brusc lipsit de orice sprijin: prinţul Frederich Cristian, învins de Frederic II al Prusiei şi silit să plătească uriaşe despăgubiri de război armatelor invadatoare, nu i-a mai trimis stipendiul rînduit la plecarea sa spre Italia. Un cardinal a aflat despre nenorocirea erauditului bibliotecar şi l-a chemat să-i pună în ordine colecţia de piese de marmură şi de manuscrise. Plata era nefiisemnată, dar lui Winckelmann îi rămînea mult timp pentru lecturi şi pentru obişnuitele sale vizite la locurile unde se aflau operele de artă şi de arhitectură ale vremurilor vechi. În această perioadă, el a scris o serie de studii, unele publicate abia postum, multe însemnări documentare, în parte pierdute.

În 1760, Winckelmann era pe cale de a-şi vedea împlinit unul dintre cele mai arzătoare visuri: să cunoască Grecia. Lady Oxford, cumnata primului ministru britanic Thomas Pelham Holles[1], care pleca la Atena, dorea să aibă o călăuză competentă în istoria acelor locuri. „Nimic altceva nu am dorit cu atîta ardoare. M-aş lăsa, fără să cîrtesc, să mi se taie un deget... numai să pot vedea această ţară", scria arheologul. Din păcate însă, lady Oxford a renunţat la călătorie, fără măcar a socoti necesar să-i dea vreo explicaţie.

În 1762 şi, apoi, în 1764, Winckelmann a fost din nou la Neapole. Scrierile sale despre antichităţile de la Herculaneum au adus cele dintîi informaţii, din sursă directă, despre vestigiile aflate sub lava pietrificată de atîtea secole a Vezuviului. Savanţii Europei au început să-l recunoască acum drept o autoritate supremă în materie. Invitat, ca oaspete de onoare, la curţile de la Viena, Berlin, Dresda, Braunschweig, Hanovra, declina de obicei toate invitaţiile, neputîndu-se despărţi de Roma. Avea să facă totuşi un drum la Dresda, unde, în 1764, i-a apărut o lucrare fundamentală, *Geschichte der Kunst des Altertums* (Istoria artei antice), rodul unei munci de aproape şapte ani. Cuprins de entuziasm, Johann Herder scria la apariţia acestei cărţi: „Era necesar geniul nobil, temerar care dispreţuieşte marile carenţe şi greşeli, geniul lui Winckelmann, pentru a îndrăzni doar cu gîndul o asemenea operă". Iar Lessing, la fel de impresionat de lucrare, nota şi el: „A apărut *Istoria artei antice* de Winckelmann. Nu îndrăznesc să mai fac un pas pînă nu citesc această operă"[2].

Lucrarea a avut un mare succes, ilustrat şi de numeroasele invitaţii trimise autorului de mai mulţi monarhi europeni. Se povesteşte chiar că, invitat de Frederic II al Prusiei la Berlin, unde i se oferea postul de superintendent al bibliotecii regale şi al colecţiei de antichităţi, contra unei remuneraţii de 1 000 taleri, Winckelmann a pretins o sumă dublă. La protestele suveranului, care a ţinut să-i precizeze că nici cel mai bun general al său nu primeşte 2 000 taleri. savantul a adus în discuţie cazul unui tenor care, la remarca ritoasă a unui monarh, transmisă de un emisar, că banii ceruţi de el depăşesc solda unui general, replicase: „N-are decît să-şi pună generalul să cînte". Urmarea insolenţei afişate de arheolog nu s-a lăsat aşteptată: Frederic II şi-a retras invitaţia.

În 1767, arheologul a publicat în limba italiană studiul *Monumenti antichi spiegati et illustrati* (Monumente antice explicate şi ilustrate)[3], prin care devenea întemeietorul arheologiei ştiinţifice moderne. Ulterior, această carte a fost considerată modelul lucrărilor enciclopedice destinate a face familiare publicului monumentele necunoscute.

Tragicul sfîrşit

Un an mai tîrziu, în aprilie 1768, după 12 ani petrecuţi în Italia (la Roma, Florenţa, Neapole, Pompei şi Herculaneum), Winckelmann a plecat în Germania, pentru a procura bani în vederea unei călătorii în Grecia, unde voia să exploreze aşezarea Olimpia, cum opinează unii biografi ai săi, sau, cum afirmă alţii, pentru a-şi edita scrierile în limba greacă. Dar primirea i s-a părut inospitalieră şi străină. La 28 mai, după nici două luni de cînd părăsise Cetatea eternă, s-a îndreptat din nou spre Roma. La München, arheologul a primit în dar o piatră preţioasă, foarte valoroasă, iar la Viena, împărăteasa Maria Tereza, care l-a primit la curtea ei, i-a oferit cîteva medalii de aur şi de argint. Călătorind spre sud, a ajuns din nou la Triest. La 1 iunie 1768, a tras la hanul „Locanda Grande", în aşteptarea unei corăbii care să-l ducă la Ancona. În cele cîteva zile pînă la sosirea corăbiei, Winckelmann a făcut cunoştinţă cu un vecin de cameră, un bucătar pe nume Francesco

---

[1] Thomas Pelbam Holles, duce de Newcastle (1693-1768), făcea parte dintr-o familie de proprietari de pămînt englezi. Din 1724 a fost secretar de stat, iar în 1754 i-a succedat fratelui său ca prim-ministru (1754-1756). În timpul celui de al doilea mandat de şef al guvernului (1757-1762), a trebuit să împartă puterea cu liderul partidului whig William Pitt senior.

[2] Cartea a cunoscut numeroase traduceri, cînd autorul ei nu mai era în viaţă: Viena, 1776 (o ediţie „terezіană"), Milano, 1779 („pe trupa şi italianul, pe pămîntul căruia a trudit autorul şi şi-a încheiat gîndurile, s-o poată citi în limba lui") etc. În limba română a apărut în 1985, la Editura Meridiane (traducere Gb. I. Ciorogaru, introducere Dan Grigorescu, postfaţă şi note Radu Florescu), ediţie folosită şi de noi pentru această prezentare.

[3] Prietenii îi reproşaseră că scrisese *Istoria artei antice* în germană, limbă considerată inaptă, în epocă, să exprime idei ştiinţifice, de aceea, de data aceasta, Winckelmann şi-a publicat lucrarea în italiană.

Arcangeli, un toscan de 38 ani. Plin de solicitudine, acesta s-a oferit să-i facă rost arheologului de o ambarcațiune, pentru că zilele treceau și corabia nu mai sosea. Winckelmann a căpătat încredere în vecinul său de cameră. A început să i se destăinuie, în timpul plimbărilor pe care le făceau împreună; i-a povestit fel și fel de întîmplări din experiența lui de arheolog, iar într-o zi i-a arătat cu mîndrie medaliile de aur primite în dar la curtea vieneză și un cufăraș sigilat, destinat cardinalului Albani. În seara zilei de 8 iunie 1768, Arcangeli a intrat în odaia lui Winckelmann și i-a cerut medaliile de la Maria Tereza. Cum arheologul a refuzat să i le dea, toscanul i-a aruncat o funie în jurul gîtului, apoi l-a lovit de mai multe ori cu un cuțit. Intervenția unui doctor, chemat în grabă de vecini, a fost zadarnică. După cîteva ore de agonie, Winckelmann a murit. A doua zi a fost înmormîntat, fără nici o pompă, în curtea Catedralei St. Giusto din Triest. Mai tîrziu, osemintele lui aveau să ajungă la groapa comună.

Cinci zile după această întîmplare, toscanul asasin a fost prins și condamnat să fie „tras pe roată de viu, de sus în jos, astfel ca să rămînă separat sufletul de trup". Sentința a fost executată, în piața San Pietro din Triest, în fața unei mulțimi care îl blestema pe ucigaș.

Cînd această mîuă criminală i-a curmat firul vieții, Winckelmann lucra la o nouă ediție a *Istoriei artei antice*. Așa s-a încheiat, la numai 51 ani, o carieră științifică în plin elan creator. Spirit cuprinzător și sistematic, Winckelmann a fost un produs direct al iluminismului, „una dintre cele mai fascinante personalități ale acestui secol XVIII, moartea sa violentă contribuind la nașterea legendei sale, (*Encyclopaedia Universalis*, vol. 16, p. 996). ■

1929-1987: DE LA UN CRAH BURSIER LA ALTUL

(Urmare din p. 47)

dițional slab, își vor vedea poate consumul frînat de acest fenomen, dar nu înainte de 1989.

Pe scurt, crahul din 1929 a jucat rolul unui catalizator într-o conjunctură economică proastă, pe cînd în 1987 nimic din indicii economiei reale nu lasă să se prevadă o recesiune. „Astăzi falimentele bancare, de exemplu, au devenit de neconceput — precizează Anthony Rowley — în afară de Statele Unite. Dar dacă ele s-ar produce, s-ar datora în primul rînd caracteristicilor sistemului bancar american, prin esență fragil, și naturii investițiilor sale — în cele trei sectoare în criză ale agriculturii, petrolului și țărilor din lumea a treia — și nu crahului".

Dacă recesiunea este improbabilă, de ce cei ce fac investiții au anticipat-o vînzîndu-și masiv titlurile? Trebuie să constatăm neputința experților de a prezice viitorul bursier, în ciuda sofisticării modelelor econometrice (Pascal Gobry, *Le Journal des Finances*, decembrie 1987). „Nu cred în cicluri — ne asigură Anthony Rowley — fie ele bursiere sau nu. Mișcările de flux și reflux țin de funcționarea Bursei, dar nu se poate lua în calcul o periodicitate a lor. În momentul de față, Bursa poate urca din nou dacă se anticipează o redresare, stabilizarea parității între dolar, marcă și yen sau dacă micii deținători continuă să adopte un comportament anticiclic păstrîndu-și acțiunile. Se uită prea repede că marile victime ale crahului sînt intermediarii financiari și nu particularii".

Crahul din 1987 nu anunță moartea Bursei și falimentul său definitiv, după cum nici 1929 nu a însemnat sinuciderea capitalismului. Să o mărturisim: nu există cheie pentru a înțelege cele două crize. ■

Versiune românească
Dorin MATEI

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Valentin Lipatti — BALCANII IERI ȘI AZI.**

Editura politică, București, 1988, 160 pp., 12 lei: *contribuțiile românești la colaborarea multilaterală în sud-estul Europei privite într-o perspectivă istorică.*

● **Ionlță Olteanu — SPERANȚA ÎN OM.**

Editura politică, București, 1987, 383 pp., 17 lei: *volumul —, care cuprinde dialoguri cu oameni de știință și cultură din țara noastră și de peste hotare — este o pledoarie pentru ca tragedia de la Hiroshima și Nagasaki să nu se repete niciodată.*

● **George Uscătescu — ONTOLOGIA CULTURII** *(ediție îngrijită, note și postfață de* **Dumitru Matei,** *traducere de* **Sarmiza Leahu și Gruia Novac).**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1987, 435 pp., 30 lei: *probleme de teoria culturii, aplicate la fenomenul cultural contemporan.*

● **Antonie Plămădeală — LUPTA ÎMPOTRIVA DEZNAȚIONALIZĂRII ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA ÎN TIMPUL DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR.**

Sibiu, 1986, 360 pp.: *acte, documente și corespondență inedită ale mitropolitului de Sibiu, Miron Romanul (1874-1898).*

● **Eugen Kogon — REȚEAUA MORȚII** *(traducere de* **Emeric Deutsch, Maria Domilescu, Ileana Sgarbură).**

Editura politică, București, 1987, 430 pp., 24 lei: *versiunea românească a uneia dintre cele mai recente și documentate lucrări despre sistemul lagărelor de concentrare naziste, de tristă amintire în istoria umanității.*

● **John V. Murra — CIVILIZAȚIA INCA** *(traducere de* **Ata Iosifescu).**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1987, 260 pp., 30 lei: *o istorie economică a societății andine dinaintea sosirii europenilor.*

1947.

CONFESIUNEA UNUI PROCUROR DE LA NÜRNBERG (III)

ROBERT M.W. KEMPNER

Cel de-al doilea război mondial a provocat umanității jertfe enorme. Numărul victimelor se cifrează între 40-50 milioane de oameni, din care peste jumătate provin din populația civilă. Între naziștii vinovați de astfel de crime, aduși în fața Tribunalului de la Nürnberg, s-a aflat și Edmund Veesenmayer, care și-a cîștigat o tristă faimă prin atrocitățile comise în Ungaria horthystă, țară care a cunoscut cel mai vechi fascism din Europa și unde s-au introdus legi antievreiești încă din 1920. Ceea ce relatează și Robert Kempner, asistent al procurorului general american în procesele de la Nürnberg, în lucrarea sa memorialistică Ankläger einer Epoche, **apărută la Frankfurt pe Main, în 1983, și din care continuăm să prezentăm fragmente** (Magazin istoric, **nr. 3, 4/1988), cu titlul și subtitlurile redacției.**

Funcţionari docili şi uituci

Exterminarea evreilor din Ungaria a constituit un capitol deosebit de cutremurător. Căpetenie a acestei operaţii a fost acolo un anume Edmund Veesenmayer, un nazist mie în sută, aterizat la Ministerul de externe şi împopoţonat cu titlul de „împuternicit al Reichului pentru Ungaria". Individul avea un trecut mai mult decît dubios. Îşi începuse cariera prin 1933, în subordinea acuzatului Wilhelm Keppler, marele maestru al arianizării, care între anii 1937 şi 1945 fusese secretar de stat însărcinat cu misiuni speciale în cadrul Ministerului de externe nazist. Şi, cu timpul, devenise un soi de „trupă de şoc" la dispoziţia Ministerului de externe. Unde se întîmpla ceva sau unde se punea ceva la cale, era expediat Veesenmayer.

Spre a putea ocupa, de pildă, Danzigul, în 1939, trebuia dovedit că acesta nu era un teritoriu neutru[1]. Aşa încît, printre alţii, a fost trimis la Danzig Veesenmayer. Şi, la cîteva zile de la sosirea lui, oraşul nu mai era neutru. La scurtă vreme, Ministerul de externe primea aşteptata telegramă: se descoperiseră nişte depozite de arme. Veesenmayer depusese armele care, găsite, puteau trezi indignarea „necesară".

[1] Conform Pactului Societăţii Naţiunilor, aprobat la 28 aprilie 1919 şi inclus ca parte componentă în Tratatul de la Versailles (28 iunie 1919). Danzigul (Gdansk) a fost proclamat „oraş liber", controlat de Societatea Naţiunilor. În anul următor, 1920, el a fost plasat sub jurisdicţia Poloniei şi sub autoritatea unui înalt comisar al Societăţii Naţiunilor, avînd statut politic autonom. În martie 1939, în cadrul convorbirilor dintre Ribbentrop şi Lipski (ambasadorul polon la Berlin), Polonia a fost somată de Germania să „reglementeze" problema Danzigului; în august, guvernul german a transmis Poloniei un ultimatum prin care cerea Danzigul şi zona aferentă şi desfăşurarea unui plebiscit care să stabilească apartenenţa teritoriului respectiv. În faţa acestui ultimatum, Polonia a decretat mobilizarea generală.

A început apoi operația din Slovacia. Ruptă din trupul Cehoslovaciei, sub Tiso[1], Slovacia nu se arăta totuși atît de „potrivnică naziștilor" pentru a putea fi ocupată. Așa încît, în fața unor magazine, au fost plasate automobile cu numere de înmatriculare germane și, la un semnal, toate au luat foc. Pe atunci nu era încă atît de simplu de pus bombe sub mașini, ca astăzi. Oricum, numaidecît s-a putut raporta că, în plin centrul Bratislavei, elemente antigermane distruseseră bunuri ale unor cetățeni ai Reichului.

Două zerouri diferență

Înainte de acțiunea din Ungaria, Veesenmayer mai voise să pună la cale și o altă ispravă: o călătorie submarină, o invazie subacvatică în Irlanda sau în nordul Angliei, respectiv, să debarce sabotori. Dar treaba nu izbutise, din cauză că cineva de la bordul submarinului făcuse o peritonită și expediția fusese nevoită să ia calea întoarsă.

Ca să fiu puțin cinic, Veesenmayer era un acuzat comod. Recunoașterea faptelor nu trebuia să-i fie smulsă cu cleștele, una cîte una: de altfel, ele erau însemnate, negru pe alb, cvasicronologic. El explica de ce și cum se întîmplase totul, iar avocatul Karl Doetzer își dădea toată silința să-l apere. Nu văzusem pînă atunci nici un acuzat lăcrimînd. Veesenmayer a izbucnit în plîns în biroul meu. De ce, nu știu. Poate că cele 400 000 de victime îi dădeau, brusc, coșmaruri.

Se înțelege, cred, că nu am nici un pic de milă față de Veesenmayer. El era considerat la Ministerul de externe cam impulsiv și de aceea trebuia să-și trimită rapoartele unui soi de controlor. Acest personaj de încredere a fost ambasadorul Karl Ritter, însărcinat cu misiuni speciale în cadrul ministerului.

Ritter era omul care se îngrijea ca totul să meargă ca uns. Din punctul de vedere al politicii externe, acțiunea lui Veesenmayer nu trebuia să facă valuri. Ritter primea deci rapoartele, le aproba și avea grijă ca asasinatul pe bandă rulantă să continue nestingherit. L-am interogat deci pe Ritter care, în plus, se mai ocupase și cu problemele economice ale Ministerului de externe și fusese și omul de legătură cu Cartierul general al armatei. De acolo primea toate rapoartele, iar el, la rîndul lui, trebuia să atragă atenția lui Ribbentrop și Hitler asupra implicațiilor lor diplomatice. Acest om foarte inteligent, de altfel prieten cu Friedrich Gaus, nici măcar n-a fost național-socialist, ci pur și simplu un cinic, care-și spusese: „Merg cu ei, n-am încotro".

— Dar cum ați putut rezista, pe de o parte, cu prieteni evrei, iar pe de alta, controlor al lui Veesenmayer și om de legătură cu armata?, l-am întrebat în cursul unui interogatoriu.

— Munceam de dimineață pînă seara. Nici cînd peste Berlin ploua cu bombe, nu plecam de la serviciu.

— Biroul dumneavoastră era o centrală care lua cunoștință de toate mișcările armatelor; alături de dumneavoastră stă un om care ne-a povestit tot ce se întîmpla acolo.

Mă referem la Gaus.

— Mr. Kempner, v-am mai spus, eu munceam toată ziua. Trebuia să parez tîmpenia șefului meu, să pun ordine în atîtea lucruri.

— Adică ce înțelegeți prin „tîmpenia" ministrului dumneavoastră? Doar nu era un cretin?

— Ba da. Cînd am raportat că Franklin D. Roosevelt a declarat, după 1941: „Anul viitor vom construi 50 000 de avioane", Ribbentrop s-a dus la Führer — după ce discutase mai înainte totul cu mine — și i-a spus: „Statele Unite vor să construiască 50 000 de avioane". „Ce prostie, pentru asta e nevoie de aluminiu și ei n-au", i-a răspuns Führerul. „Sigur că n-au, e o fanfaronadă a lui Roosevelt!" Apoi am discutat din nou cu Ribbentrop — mi-a povestit Ritter. Și l-am întrebat discret: „V-am arătat azi-dimineață, după *Iron Age* (revista americană pentru industria fierului și aluminiului), ce producție are America. Nu i-ați spus Führerului?" „Ba da, i-am spus că produc atîtea și atîtea mii de tone". „Domnule ministru, eu v-am arătat clar în *Iron Age*. Din păcate însă dumneavoastră ați lăsat de o parte doi de zero". Ca să vedeți cîte aveam de pătimit. Statistica vorbea de zece milioane, iar ei citiseră o sută de mii.

Era greu ca Ritter să fie pus sub acuzare. Ce fusese, de fapt, acest soi de supraveghetor, care controlase ca banda rulantă a deportării evreilor să funcționeze fără greș și primise tot felul de rapoarte? Ce rol jucase? Am avut destule discuții cu el pe această temă; era ca un bolnav cu care se poate vorbi fără înconjur despre starea maladiei lui. I-am spus:

— Domnule ambasador, o să vă dăm în judecată în chestiunea cu Ungaria, faptele sînt clare, și Tribunalul o să hotărască.

— Bun, și altceva de ce mai sînt acuzat?

— Țineați legătura cu armata și vă ocupați de problema prizonierilor de război. Or, știți foarte bine ce s-a întîmplat cu prizonierii de război care au încercat să evadeze. Asta e o crimă de război.

Ei bine, Ritter a scăpat doar cu patru ani de închisoare. Era interesant de văzut în ce mlaștină s-a putut bălăci un personaj care avusese prieteni evrei și robotise cît era ziua de lungă, deși național-socialismul nu-l interesa nici cît o ceapă degerată.

Un martor dintre acuzați

Într-adevăr, cum să ne explicăm că acest Ritter a executat fără ezitare deportările din Ungaria, în ciuda adversităților unor state străine? Hitler era stăpînit de ideea fixă că n-o să poată birui, atîta vreme cît au să existe evrei. Deci, mai întîi, trebuiau înlăturați aceștia. Ritter știa și credea un singur lucru: că exterminarea evreilor va fi singura mare victorie a Führerului în cel de-al doilea război mon-

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1987.

dial că, în felul acesta „o să iasă, poate, ceva" și pentru cel de-al treilea Reich. În orice caz, cei cărora le-a datorat pedeapsa prea blîndă cu care s-a ales au fost avocații lui, Erich Schmidt-Leichner și Horst Pelckmann.

În cursul procesului Auschwitzului, într-o zi, stăteam în spațiul pentru public, împreună cu procurorul general Fritz Bauer și cu actorul Curt Jürgens. La un moment dat, Bauer mi-a șoptit:

— O cunoștință de-a dumneavoastră este azi martor.

— Cine?

— Nu vă spun, o să vedeți.

Puțin după aceea, a intrat Veesenmayer, în calitate de martor al apărării. Acuzații afirmau că habar n-au avut despre ce se întîmplase în lagăr. Iar Veesenmayer a confirmat că, într-adevăr, nimeni n-a putut s-o știe. Așa încît, dacă un personaj răspunzător de trimiterea la Auschwitz a sute de mii de evrei nu știuse nimic, era clar că acuzații puteau fi absolviți de orice vină. În pauză, în timp ce se întorcea spre băncile publicului, Veesenmayer a dat ochii cu mine.

— Domnule Veesenmayer, i-am spus, ce ați îndrugat acolo? N-am înțeles. Doar ați știut foarte bine ce s-a întîmplat la Auschwitz. Pînă la urmă, am căzut doar de acord, în cursul tîrguielilor și interogatoriilor noastre...

— Da... da.

Și a bîiguit ceva fără noimă.

— Veesenmayer, poate că între timp ați uitat ce ați știut la Nürnberg, dar un lucru nu înțeleg, totuși. Ați afirmat aici că nu știți defel pentru ce ați fost condamnat la Nürnberg. Vreți să o mai declarați o dată, sub jurămînt? Vă atrag atenția că vă faceți pasibil de sperjur.

— Cum, așa am spus?

— Sută la sută. Iar dacă cumva ați uitat pentru ce ați fost condamnat la Nürnberg, pot să vă mai povestesc o dată.

Bauer, care auzise o parte din discuția noastră, a izbucnit furios: „Cu asta se alege justiția noastră germană cînd indivizi ca ăsta umblă liberi și sînt citați ca martori ai apărării în procese de asasinate în masă". Evident, tribunalul care judeca procesul Auschwitzului n-a crezut nici o iotă din declarațiile lui Veesenmayer. Președintele, domnul Hofmeyer, unul dintre cei mai buni penaliști din Republica Federală Germania, nu putea fi dus de nas. Iar locțiitorul său, dr. Hummerich, cunoștea foarte bine situația din Ungaria.

Dar pe lîngă ei, mai erau jurații, ziariștii, care se schimbau de la o zi la alta, iar celor mai mulți dintre ei numele lui Veesenmayer nu le spunea nimic. Faptul că individul era liber făcea o anumită impresie. Se întîmpla uneori ca președintele să spună cînd procurorului, cînd apărătorilor: „Domnii mei, n-ar fi mai bine să renunțăm la martor?" Da, dar în procedura penală germană, lucrurile nu sînt atît de simple. Dacă un judecător hotărăște categoric: „Pe martorul cutare nu-l audiez", el poate da naștere unui adevărat tărăboi. Iar refuzul său este un motiv de revizuire a procesului: dacă cumva martorul ar fi putut declara ceva foarte important pentru disculparea acuzatului? ■

Traducere de
Dumitru HÎNCU

Însemnele trufașe ale celui de-al treilea Reich zac doborîte la picioarele ostașilor sovietici

POSTA MAGAZIN ISTORIC

RESTAURARE

Sîntem cititori consecvenți ai revistei **Magazin istoric, ne scrie, în numele societății „Prietenii istoriei"**, de la Școala cu clasele I-VIII din com. Piatra-Olt, jud. Olt, prof. **ION CINCĂ. Cititorul nostru ne relatează în continuare:** Cu sprijinul organelor și organizațiilor de partid și de stat din comună am luat inițiativa de a restaura Monumentul Eroilor din localitatea noastră.

Ridicat în amintirea fiilor comunei care și-au jertfit viața în Războiul de Independență și în primul și cel de-al doilea război mondial, monumentul are la bază mai multe basoreliefuri cu scene din luptele purtate de ostașii noștri. Pe fațada monumentului se află o statuie reprezentînd România victorioasă. Deasupra monumentului a fost turnat în bronz, cu ajutorul specialiștilor de la Muzeul Olteniei, din Craiova, un vultur — simbol al vitejiei românești.

Monumentul a fost încredințat spre păstrare și îngrijire unității de pionieri „Acidava" de la școala noastră.

PRECIZĂRI BINEVENITE

Cititoarea noastră MARINA DINUȚ, din București, ne semnalează cîteva inadvertențe strecurate în unele articole apărute în revistă, ca urmare a neatenției cu care autorii și redactorii articolelor respective au preluat sau transcris unele date ori nume. Ca de fiecare dată cînd primim astfel de semnalări, pe care le considerăm mărturii ale interesului și exigenței cu care cititorii noștri urmăresc revista, le facem loc în rubrica de față.

Astfel, precizează cititoarea noastră, în nr. 6/1986, p. 20, este vorba nude publicația Ilustrațiunea ziarului universal, pe care o menționează autorul articolului respectiv, ci de Ilustrațiunea, subintitulată Jurnal universal (ulterior Ziurnal universal). La p. 29 a aceluiași număr, desenul reprodus este din sec. XVIII, și nu XVII.

În nr. 12/1986, p. 38, trebuie citit „Armata de pe Ohio" și nu „Armata statului Ohio", armată care a acționat nu „la vest de Virginia", ci în Virginia de Vest (West Virginia); pe pagina următoare, 39, a aceluiași număr, numele ministrului de război trebuia scris Edwin Stanton, și nu Staton.

Tot dintr-o neatenție, în nr. 2/1987, p. 52, prenumele pictorului italian Antonello da Messina a devenit, eronat, Antonelli.

În nr. 5/1987, p. 15 — scrie în continuare cititoarea noastră — autorii articolului respectiv dau un citat din **Monitorul oastei** din iunie 1959. Dar, la acea dată, publicația era inexistentă, ea urmînd să apară abia peste 7 luni, începînd cu nr. 1 din 6 februarie 1860. **Pe deplin adevărat, cu precizarea, că este vorba de anul 1859 și nu 1959, cum apare în scrisoarea tovarășei Dinuț, unde este, evident, vorba de o greșeală de dactilografiere nesesizată.**

Alte precizări se referă la explicațiile planșelor color de la p. 32 din nr. 9/1987: litografia lui J. Lanzedelli se intitulează Dansul călușarilor; **biserica din Densuș a fost desenată de George Edwards Hering, iar John Paget nu a fost lord, acest titlu fiind purtat de un alt Paget, William.**

În legătură cu explicația dată termenului de „brașoveancă", în p. 61, din nr. 11/1987, cititoarea noastră ne atrage atenția că vehiculul respectiv nu era „o trăsură specială, ușoară", ci, dimpotrivă, era o căruță mare, greoaie, cu covitir, destinată transportului de mărfuri la mari distanțe.

Apelînd la surse de arhivă, ing. Marina Dinuț este de părere că numele real al pictorului și fotografului din secolul trecut Carol Pop de Szathmari este Carol Szathmari, cum apare în mai multe documente. Publicațiile de specialitate, studii, lucrări de referință (între care amintim Mic Dicționar Enciclopedic, ediția a III-a, București, 1986, Istoria militară a poporului român, vol. IV, București, 1987, Dicționar cronologic al științei și tehnicii universale, București, 1979, etc.) **înregistrează, toate însă forma Carol Popde Szathmari (Szathmary).**

În fine, tabloul lui Aman, reprodus în nr. 11/1987, pp. 28-29, se intitulează — scrie tovarășa Dinuț — Bătălia cu facle a lui Vlad Țepeș. **Într-adevăr, sub acest titlu este păstrată pictura respectivă la Casa memorială Th. Aman din București. Compoziția este însă cunoscută și sub denumirea publicată de noi** (cum apare, de exemplu, și în albumul Dialog între istorie și artă, de Adriana Topîrceanu, Editura militară, București, 1973).

Precizări necesare pentru care îi mulțumim cititoarei noastre, felicitînd-o, în același timp, pentru interesul pe care-l dovedește față de lucrări și documente istorice și, deopotrivă, față de paginile Magazinului istoric.

COMANDANTUL VÎNĂTORILOR

Ing. C. COVRIG, din Suceava: În numărul 2/1986 al revistei, în cadrul acestei rubrici, am citit despre Monumentul vînătorilor de munte de la Tîrgu Neamț. Precizez, cu acest prilej, că numele comandantului primului batalion de vînători de munte este **Virgil Rădulescu, și nu Bădulescu, cum a apărut în revista dv. (dintr-o greșeală de colaționare — n.r.).**

CĂRȚI

NICOLAE GROSU, din Sebeș; PETRE AVRAM, din Cluj-Napoca; CORNELIA RADU, din sat Scurtu, com. Berlești, jud. Gorj; VASILE TOMESCU, din Hunedoara; AUREL IONAȘ, din Galați: Pentru procurarea lucrărilor prezentate în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție, vă sugerăm să vă adresați Librăriei „Cartea prin poștă", str. Pitar Moș, nr. 5, București, cod 70151.

LA PLEVNA

Prof. BORIS GORCEAC, din Huși, ne trimite cîteva date biografice ale unui erou al Războiului de independență, maiorul (ulterior generalul) Gh. Teleman (1838-1913). În timpul evenimentelor din urmă cu 111 ani, Teleman a comandat Regimentul 4 linie, în fruntea căruia a intrat în Plevna eliberată la 28 noiembrie 1877.

După război, a fost avansat colonel și numit comandantul Regimentului 13 dorobanți din Iași. În 1885 și 1890 a fost înaintat la gradul de general de brigadă și, respectiv, general de divizie. Pensionat în 1895, s-a stabilit în orașul său natal, Huși. A fost șeful grupării conservatoare, deputat, senator și prefect al județului Fălciu.

În 1914, prin subscripție publică, în amintirea sa a fost ridicat bustul din imaginea de mai sus, aflat în parcul orașului.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

Curier şcolar

PRIETENI STATORNICI

Reluăm, după o întrerupere de cîteva luni, dialogul nostru cu cititorii din şcoli şi facultăţi, dialog căruia i-am pus la dispoziţie rubrica de faţă.

● **Mai întîi, veşti din Timişoara, de unde membrii CERCULUI „PROBLEME FUNDAMENTALE ALE ISTORIEI PATRIEI", de la Şcoala generală nr. 26, ne relatează despre activitatea lor:** În şcoala noastră îşi desfăşoară activitatea 7 cercuri de elevi. Cercul de istorie este format din elevi ai claselor a VIII-a şi este coordonat de prof. Ioan I. Mureşanu. Prin contribuţia elevilor dispunem de colecţia completă **Magazin istoric.** Avem şi 3 abonamente ale şcolii. În aprofundarea şi completarea cunoştinţelor de la orele de curs, revista ne este de mare ajutor.

● **Şi VIOREL BACIU, elev la Liceul Industrial din Hîrşova, ne scrie că este un cititor recent al revistei. Magazin istoric** m-a ajutat foarte mult în înţelegerea unor probleme pe care manualele de istorie le abordează mai succint.

● **Din Cluj-Napoca, VAL IONUŢ-ŢENE, de la Liceul de filologie-istorie „Ady-Şincai", pasionat de istoria locală, ne trimite cîteva date din trecutul oraşului său natal. Astfel, în anul 1987, s-au împlinit 100 ani de cînd Clujul a fost canalizat. În 1888, s-a înfiinţat uzina de apă şi apeductele. Tot în urmă cu o sută de ani, s-au înfiinţat în oraş primele instituţii de igienă publică. Pe atunci în Cluj funcţionau 4 spitale, 10 farmacii şi 60 medici.**

● **LILIANA LEONICA VĂCARIU, din com. Tismana, jud. Gorj, elevă la Liceul Industrial nr. 6 din Tîrgu Jiu, după ce ne împărtăşeşte interesul pentru concursurile Magazin istoric, ne scrie că participă cu mult folos la activitatea cercului de istorie al liceului, îndrumat de prof. Gheorghe Golea.**

● **Magazin istoric** ne ajută, pe mine şi pe colegii mei, în pregătirea pentru olimpiadele de istorie, **ne mărturiseşte NICOLAE DESPOTOVICI, de la Liceul de matematică-fizică „Al. Vlahuţă", din Rîmnicu Sărat.** În clasa mea — **continuă Nicolae**—am mai mulţi colegi care îndrăgesc şi ei, ca şi mine, istoria şi care au participat la olimpiadele de istoric. Felicitări!

● **IONELA STANA, de la Şcoala generală nr. 3, din Corabia, după ce ne relatează că a îndrăgit istoria de timpuriu şi după ce aminteşte că această pasiune se datoreşte şi profesoarei sale Rada Melcă, continuă:** Ne bucură că, de cîţiva ani, printre cîştigătorii concursurilor **Magazin istoric** se află şi elevi de la şcoala noastră generală şi, îndeosebi, cercul nostru de dezbateri politico-ideologice. Aceste concursuri ne-au dat posibilitatea să ne îmbogăţim cunoştinţele, să le verificăm pe cele vechi şi să ne bucurăm cînd ne-am numărat printre cîştigători.

● **Din Dorohoi, ne scrie VASILE VALENTIN GURZU, de la Liceul industrial nr. 2:** Citind nr. 1/1986, la rubrica **Poşta Magazin istoric**, am descoperit... numismatica. De atunci, am devenit un pasionat numismat. **În continuare, Vasile Valentin ne adresează o întrebare şi o rugăminte. Întrebarea: cum poate procura** Buletinul Societăţii Numismatice Române? **Solicitîndu-i redacţiei, la adresa:** str. I.C. Frimu, nr. 11, Bucureşti, sector 1, cod 71119, oficiul poştal 22. **Şi rugămintea prietenului nostru: de a-i publica adresa, întrucît doreşte să corespondeze cu colegii săi iubitori ai istoriei. Ceea ce şi facem:** str. Nicolae Titulescu, nr. 47, Dorohoi, cod. 6850.

Mulţumim tuturor cititorilor noştri din şcoli care ne-au scris. Aşteptăm, în continuare, dragi prieteni, noi veşti privind activitatea în cadrul cercurilor de istorie, despre abonamentele la Magazin istoric în şcoala şi localitatea voastră, precum şi despre colegii şi tovarăşii profesori care se evidenţiază în popularizarea revistei.

IMPORTANT!

În numărul viitor, prima serie de întrebări a unui nou concurs MAGAZIN ISTORIC, ediţia 1988.

Bibliografie: articolele apărute în MAGAZIN ISTORIC între anii 1978 şi 1988.

NU UITAŢI: Pentru a vă garanta participarea, asiguraţi-vă din timp primirea numerelor în care vor fi publicate regulamentul şi întrebările noului concurs MAGAZIN ISTORIC, ediţia 1988.

Concursul este dotat cu importante premii.

MEDALIE

Locotenent-colonel (r) TOADER TĂZLĂUANU, din Bucureşti: În legătură cu articolul Istoria României — argument pentru unire (nr. 12/1985) vă fac următoarea completare: Contele de Saint-Aulaire, care a fost ministru al Franţei în România în perioada 1916-1920, a fost omagiat în anul 1930 de prietenii săi români prin scoaterea unei medalii, pe care o am şi eu în colecţia personală. Lucrată în argint şi bronz patinat de gravorul André Lavrillier, medalia are diametrul de 80 mm. Pe avers, se află bustul contelui de Saint-Aulaire, în profil spre stînga, în costumul de diplomat şi o legendă în limba franceză. Pe revers — o figură feminină cu aripi, ţinînd în mîini, deasupra capului, o jerbă de lauri. În stînga şi dreapta acestei reprezentări, două capete de femei, simbolizînd România şi Franţa precum şi o legendă în limba română.

Medalia a fost descrisă şi în lucrarea **Medalii şi plachete româneşti**, de George Buzdugan şi Gheorghe Niculiţă, Bucureşti, 1971, pp. 119-120.

Cristian POPIŞTEANU

CERERI ŞI OFERTE

NECULAI NEGOIŢĂ, B-dul Vasile Pârvan, nr. 14, Timişoara, solicită: nr. 3/1967; oferă: nr. 6/1967.

CRISTEA BACIU, B-dul Muncii, nr. 78 bl. G — 10, sc. 1, et. VI, ap. 27, Bucureşti, oferă colecţia completă.

DAN STĂNESCU, str. Camelici, bl. 113, ap. 27, Ploieşti, solicită nr. 1/1967.

DUCU GH. FLORIAN, com. Brastavăţu, jud. Olt, solicită: nr. 10/1984; 4/1986.

EUGEN VLADIMIR, str. Tîncani, nr. 1, bl. F6, sc. III, ap. 41, Bucureşti, oferă colecţia completă.

AURELIAN V. PETRESCU, str. Puşkin, nr. 24 C, bl. H — 3, ap. 3, Iaşi, solicită: nr. 1-5,7-8/1967; 1-8/1968; 12/1969; 2/1970; 1,11, 12/1971; 1-3,7,9/1972; oferă: nr. 6,10/1969; 1-6, 8-12/1973; 1-12/1974; 1-12/1975; 1-12/1976; 11/1979; 1-9/1984.

GHEORGHE CĂLAN, str. Republicii, nr. 19, Breaza, solicită: nr. 1-9/1967; oferă: nr. 7/1977; 8/1978; 9/1981; 9,11/1982; 10/1983; 11/1986.

GHEORGHE ŞERBAN, str. Ana Ipătescu, bl. A—B, sc. C, ap. 18, Rîmnicu Vîlcea, solicită: nr. 1,2/1967; 6,7/1974; 7,8/1977; 9/1978; 3/1979; 3,5,10/1980; 8,9,11/1983; 1,3/1985; oferă: 5/1975; 12/1976; 3,11/1978; 5,6/1985.

A.I. GHEORGHIU, Intrarea Agrişelor, nr. 11, Bucureşti, solicită: nr. 6/1978; 1/1982; 12/1983; 3,6,8/1985; 2,6,7/1986; oferă: nr. 6/1972, 3,8/1978; 2/1981; 12/1986.

CONTENTS (Romanian History) **I. Ceauşescu** The 1848 Revolution and Its Historical Significance ● **G. Zaharia** Great Achievements on the Way of Unity and Independence (1600-1945) ● **S. Dragomir** 1848 in Transylvania ● **M. Ştefan** 1868: the Blaj **Pronunciamentum** ● **M. Guboglu** 1766. New Romanian Documents from the Archives in Istanbul ● **T.C. Văcărescu** Recollections from the Time of Alexandru Ioan Cuza (II) ● The Everyday Life with the Romanians in the 18th-19th Centuries ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeş ● **I. Popescu-Puţuri** Confluences of Ancient Civilizations (XXV) ● In Bucharest, 50 Years Ago ● **V. Smărăndescu** The Littoral — A Century of Tourist History

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **I. Ceauşescu** La Révolution de 1848 et sa signification historique ● **G. Zaharia** Les sommets historiques de l'unité et de l'indépendance (1600-1945) ● **S. Dragomir** 1848 en Transylvanie ● **M. Ştefan** 1868: **Le Pronunciamentum** de Blaj ● **M. Guboglu** 1766. Des documents roumains inédits dans les archives d'Istanbul ● **T.C. Văcărescu** Souvenirs du temps d'Alexandru Ioan Cuza (II) ● La vie quotidienne des Roumains aux XVIIIe-XIXe siècles ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeş ● **I. Popescu-Puţuri** Confluences de civilisations anciennes (XXV) ● A Bucarest il y a 50 ans ● **V. Smărăndescu** Le Littoral — un siècle d'histoire touristique

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **И. Чаушеску** Революция 1848 года и её историческое значение ● **Г. Захария** Этапы единства и независимости (1600-1945) ● **С. Драгомир** 1848 год в Трансильвании ● **М. Штефан** 1868 год. **Pronunciamentum** в городе Блаж ● **М. Губоглу** 1766 год. Неопубликованные румынские документы в стамбулских архивах ● **Т.К. Вэкареску** Воспоминания времён Александра Иоана Кузы (II) ● Ежедневная жизнь румын в XVIII-XIX веках ● **Р. Дима** Константин Добреску-Арджеш ● **И. Попеску-Пуцурь** Слияние древних цивилизаций (XXV) ● В Бухаресте 50 лет тому назад ● **В. Смэрэндеску** Морское побережье — столетие истории туризма

INHALT (Rumänische Geschichte) **I. Ceauşescu** Die Revolution von 1848 und ihre geschichtliche Bedeutung ● **Gh. Zaharia** Etappen der Einheit und Unabhängigkeit (1600-1945) ● **S. Dragomir** 1848 in Siebenbürgen ● **M. Ştefan** 1868: **Pronunciamentum** von Blaj ● **M. Guboglu** 1766. Neu entdeckte rumänische Dokumente in den Archiven von Istanbul ● **Th. C. Văcărescu** Erinnerungen aus der Zeit von Alexandru Ioan Cuza (II) ● Der Alltag bei den Rumänen im 18. und 19. Jahrhundert ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Argeş ● **I. Popescu-Puţuri** Konfluenzen antiker Zivilisationen (XXV) ● In Bukarest vor 50 Jahren ● **V. Smărăndescu** Die Schwarzmeerküste — ein Jahrhundert Geschichte des Tourismus

SUMARIO (Historia rumana) **I. Ceauşescu** La revolución de 1848 y su significado histórico ● **Gh. Zaharia** Escalones de la unidad y de la independencia (1600-1945) ● **S. Dragomir** 1848 en Transilvania ● **M. Ştefan** 1868. El **Pronunciamentum** de Blaj ● **M. Guboglu** 1766. Documentos rumanos inéditos en los archivos de Estanbul ● **Th. C. Văcărescu** Recuerdos de la época de Alexandru Ioan Cuza (II) ● La vida diaria de los rumanos en los siglos XVIII-XIX ● **R. Dima** Constantin Dobrescu-Arges ● **I. Popescu-Puţuri** Confluencias de civilizaciones antiguas (XXV) ● En Bucarest, hace 50 años ● **V. Smărăndescu** El litoral — un siglo de historia turística

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Ioana Ursu Năstăşel, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

SENATVS
POPVLVSQVE ROMANVS
DIVO TITO DIVI VESPASIANI F
DIVI VESPASIANO AVGVSTO

e

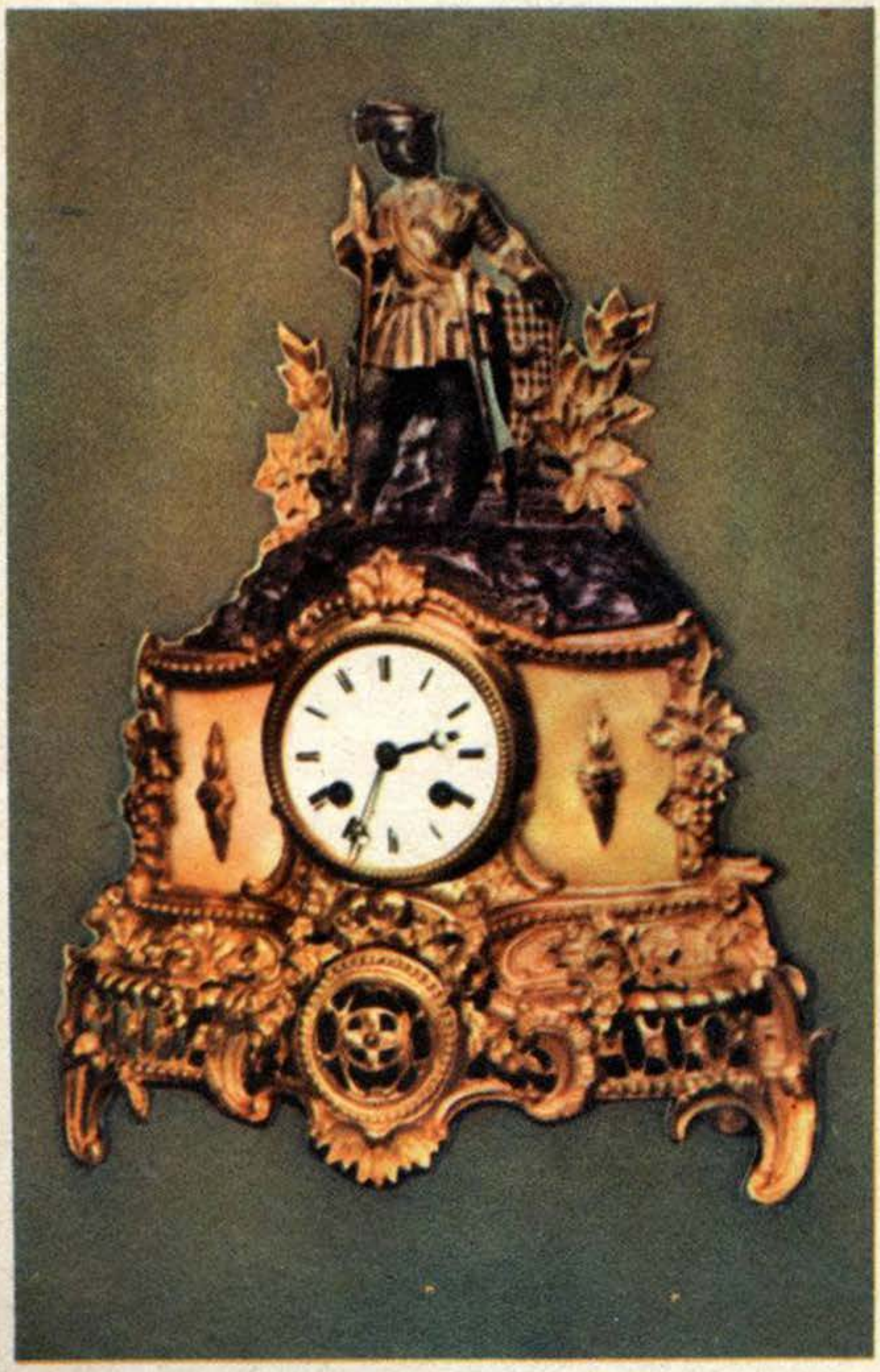

f

g

h